LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Pirmsskolas un sākumskolas skolotājs

ZANDA GAILĪTE

”Pirmsskolas trešā vecuma posma bērnu runas pilnveide muzikālajās rotaļās bilingvālos apstākļos”

Bakalaura darbs

Darba vadītājs

Mg.	paed.	Baiba Brice	
Akadēmiskais amats	Zinātniskais/ akadēmiskais grāds	Vārds, uzvārds	Paraksts

RĪGA 2022

Anotācija

Autors: Zanda Gailīte

Darba nosaukums: Pirmsskolas trešā vecuma posma bērnu runas pilnveide muzikālajās rotaļās bilingvālos apstākļos.

Bakalaura darba vadītājs: Mg. paed. Baiba Brice

Pētījuma mērķis: teorētiski izzināt un empīriski pārbaudīt pirmsskolas vecuma bērnu runas pilnveides iespējas muzikālās rotaļās bilingvālos apstākļos.

Pētījuma objekts: muzikālās rotaļas pirmsskolā.

Pētījuma priekšmets: bērnu runas pilnveide bilingvālos apstākļos.

Pētījuma hipotēze: vecākās pirmsskolas vecuma bērnu runas veicināšana bilingvālos apstākļos notiks sekmīgi, ja

- pedagoģiskajā procesā skolotājs izmantos tādas muzikālās darbības kā dziedāšana, muzikālās rotaļas, ritmizēšanu, skandēšanu, skaņu pasakas;
- skolotājs mērķtiecīgi pielietos darbībā dažādas metodes un paņēmienus.

Pētījuma uzdevumi:

1.Analizēt zinātnisko literatūru un avotus par 5-6 gadus vecu bērnu runas attīstību bilingvālos apstākļos.

2. Analizēt bērnu runas pilnveides iespējas pirmsskolā bilingvālos apstākļos.

3.Raksturot muzikālās darbības kā bērnu runas pilnveides veicinātājus bilingvālos apstākļos.

4. Veikt empīrisku pētījumu PII, pamatot izvēlētās pētījuma metodes, analizēt empīriskā pētījuma iegūtos rezultātus.

5. Sniegt priekšlikumus bērnu runas pilnveides sekmēšanai bilingvālos apstākļos.

Pētījumu metodes:

teorētiskās – pedagoģiskās, psiholoģiskās un muzikāli pedagoģiskās literatūras analīze.

empīriskās –pedagoģiskais novērojums, bērnu darbības analīze.

Teorētiskajā daļā tiek analizētas un aprakstītas pirmsskolas trešā vecumposma bērna runas un valodas attīstības teorētiskās atziņas, īpaši, bilingvālos apstākļos, kā arī bērnu runas attīstības nozīme. Tiek analizētas metodes bērna runas pilnveides sekmēšanai pirmsskolā, īpaši ar muzikālo rotaļu un dziedāšanas palīdzību bilingvālos apstākļos.

Empīriskajā daļā veikts pētījums par trešā vecumposma bērnu runas pilnveides sekmēšanas iespējām bilingvālos apstākļos ar muzikālo rotaļu palīdzību.

Pētījuma struktūra: anotācija latviešu valodā, anotācija angļu valodā, ievads, 2 nodaļas: teorētiskā daļa un empīriskais pētījums, secinājumi, priekšlikumi, literatūras avotu saraksts, pielikumi.

Pētījuma bāze – Rīgas privātās pamatskolas RIMS, PII grupa "0. klase", 18 bērni, 3. vecumposms.

Bakalaura darba apjoms: 73 lappuses, 6 tabulas, 13 attēli, 31 pielikums, 87 literatūras avoti piecās valodās: latviešu (64), angļu (6), poļu (8), vācu (2), krievu (7).
Atslēgas vārdi: runas pilnveide, valodas attīstība.

ANNOTATION

Author of the research paper: Zanda Gailīte

Theme of the research paper: The development of children speech in preschool using musical activities in bilingual situation.

The leader of the research paper: Mg paed Baiba Brice

The aim of the research paper: To find out theoretically and to check empirically possibilities to develop children speech using musical activities in bilingual situation.

The object of the research paper: Musical activities in preschool.

The subject of the research paper: the development of children speech.

The hypothesis of the research paper: The development of children speech in bilingual education will happen succesfully if the teacher uses such activities as singing, musical games, rhytmicizing, chanting, fairy tales and the teacher will use purposefully different methods.

The tasks of the research paper:

1. To analyse scientific literature and sources about the development of 5-6 years children speech in bilingual situation.
2. To analyse the possibilities to develop children speech in bilingual situation.
3. To describe musical activities what promotes children speech.
4. To do empirical research in preschool, to analyse results.
5. To make proposals what promotes the development of children speech.

The methods of the research paper:

Theoretically- the analysis of pedagogical and psychological literature

Empirically- pedagogical observation and the analysis of children actions.

The structure of the research paper: annotation in Latvian language, annotation in English language, introduction, 2 chapters: theoretical and the empirical research, conclusions, proposals, the sources of literature.

The base of the research paper: Riga Private Primary school RIMS, preschool group „0", 18 children.

The research paper consists of 73 pages, 6 tables, 13 pictures, 31 additional materials. Sources of literature 87 in 5 languages- Latvian (64), English (6), Polish (8), German (2), Russian (7).

Keywords: speech development, language progress

Saturs

Ievads 5

1. Pirmsskolas vecuma bērnu runas pilnveides problēmas bilingvālos apstākļos psihologu un pedagogu atziņās 7

1.1. Bērnu runas raksturojums trešajam vecumposmam 14

1.2. Bērnu runas pilnveide pirmsskolā bilingvālos apstākļos 18

1.3. Muzikālās rotaļas kā bērna runas pilnveides veicinātāji bilingvālos apstākļos 26

1.3.1. Muzikālās rotaļas kā bērna runas pilnveides veicinātāji bilingvālos apstākļos 26

1.3.2. Dziedāšana kā bērnu runas pilnveides veicinātāja bilingvālos apstākļos 32

2. Vecākās pirmsskolas grupas vecuma bērnu runas pilnveides iespējas muzikālajās rotaļās bilingvālos apstākļos 37

2.1. Empīriskā pētījuma metodoloģiskais apraksts 37

2.2. Pedagoģiskais vērojums 41

2.2.1. I posms – konstatējošais posms 41

2.2.2. II posms – veidojošais posms 53

Secinājumi 65

Priekšlikumi pirmsskolas skolotājiem 67

Literatūras un avotu saraksts 68

Pielikumi 74

Ievads

Pilnveidot un bagātināt bērnu valodu ir viens no pirmsskolas izglītības uzdevumiem. Skaidras un saprotamas valodas apguve būtiski ietekmē cilvēka, īpaši bērna, visu psihisko darbību kopumu, jo valoda ir pirmā nepieciešamība, tā ir viena no svarīgākajām sociālajām parādībām. Valoda ir mūsu lielākā bagātība, ceļš uz cilvēka iekšējo pasauli, pie otra cilvēka un pie visas sabiedrības kopumā. Valoda ir atslēga, ar kuru cilvēks spēj atvērt jebkuras durvis. Cilvēka runai un valodai ir dažādi mērķi. Ar tās palīdzību mēs apmierinām savas vajadzības un vēlmes, cenšamies ietekmēt citu cilvēku uzvedību, veidojam attiecības, paužam savas jūtas, fantazējam, izliekamies, radām, jautājam un paskaidrojam. Valodas apgūšana ir sarežģīts, katram cilvēkam individuāls process, bet tajā pašā laikā valoda bērnam ir tāda pati realitāte kā visi citi objekti apkārtnē. Bērns valodu apgūst tikpat praktiski kā apkārtni. Reizē ar bērna pirmo valodu attīstās un nostiprinās daudzi jēdzieni un uztvere par apkārtējo pasauli.

Pirmsskolas izglītības iestādes grupās ir vērojams cittautiešu bērnu pieauguma skaits. Anspoka norāda, ka pirmsskolā ienāk to latviešu ģimeņu bērni, kuri kopā ar vecākiem zināmu laiku ir dzīvojuši ārpus Latvijas un savā mītnes zemē mācījušies šīs valsts valodā. Atgriežoties Latvijā, jādomā, kā panākt, lai šie bērni pēc iespējas ātrāk iekļautos Latvijas izglītības sistēmā un latviešu valoda viņiem nesagādātu problēmas apgūt izglītības saturu.” (Anspoka, 2013) Olpiņska- Škelko akcentē, ka bilingvālās izglītības koncepciju nevar balstīt uz radikāli natīvistisku pieeju. Valodas attīstības procesā nevar nenovērtēt mācīšanās un vingrināšanās lomu, kā arī bērna vides lomu, kādu tā pilda šajā procesā. Bērns pakāpeniski apgūst saskarsmi ar cilvēkiem no savas tuvākās vides, kā arī mācās, kādus komunikācijas līdzekļus vislabāk un iedarbīgāk izmantot. (Olpińska-Szkiełko , 2013) Jāuzsver, ka arī Valsts izglītības satura centrs ir izstrādājis vadlīnijas mazākumtautību bērniem, kādas valodas prasmes ir nepieciešamas beidzot pirmsskolu.

Pēc psihologa A. Ļeontjeva atzinuma, apgūt valodu nozīmē veidot tādas runas prasmes un iemaņas, kas palīdz izteikt savas domas. (pēc Bošas, 1999). Mācīt bērnam runāt nozīmē palīdzēt bērnam apgūt (atcerēties) valodu, izprast tās zīmju nozīmes- leksiskās un gramatiskās (trenēt intelektu), vingrināties izteikt realitātes vērtējumu ar gramatiskajām un leksiskajām iespējām (trenēt emocijas un jūtas), atvieglot literāro normu iegaumēšanu. Runa ir ne vien darbība, bet arī domu ietērps.

Par runas nozīmi vērtīgu norādi sniedz Dzintere, Stangaine un Augstkalne “Vajadzība iemācīties runāt un arī jautāt ir saistīta ar runas nozīmi katra bērna dzīvē, ko rada un stimulē pieaugušie Lai

vesels bērns iemācītos runāt, nepieciešams ievērot noteikumu- bērnam vajadzīgi tādi apstākļi, kuros viņš var nemitīgi mācīties no cilvēka, kas ir valodas pratējs." (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014, 53) Pieaugušajiem jārada apstākļi pareizai runas attīstībai un pilnveidei, t.i., pozitīvs runas paraugs, rotaļu izmantošana runas pilnveidošanas procesā, jāievēro cēlonis, kas runas pilnveidi varētu kavēt,.

Bērni mācās ar visām maņām, un katra jauna diena mazajiem sniedz jaunu mācību pieredzi arī runas pilnveidē. Muzikālajās darbībās aktivizējas vairākas maņu sistēmas- gan dzirde, gan tauste, gan redze, kas palīdz bērnam gūt pieredzi un nostiprināt atmiņā jaunus vārdus. Taču muzikālās rotaļas palīdz bērnam ne tikai labāk atcerēties vārdus, bet arī sekmīgi un precīzi izrunāt tos. Kad rotaļa atgādina vidi, gan runa, gan dialogs tiek izmantoti dabiskā veidā, gluži tāpat kā sapņainā un monotonā atskaņu zīmēšana un ritmiskās variācijas, skaņu veidošana ar balsi ir cieši saistīta ar instrumentiem, un rīkiem, kas rada skaņu. (pēc Brices, 2013). Ir dažādas metodes, lai bērniem palīdzētu runas pilnveidē. Īpaši darba autore vēlas aplūkot, kā mūzika var palīdzēt bērnam runas pilnveides procesā un valodas apguvē bilingvālos apstākļos. B. Brice savā grāmatā "Viss sākas ar rotaļu" ir uzsvērusi, ka vecākiem vajadzētu dziedāt saviem bērniem katru dienu, lai izvairītos no valodas attīstības problēmām vēlākā dzīvē. (Brice, 2013). Tāpat arī muzikāli ritmiskās kustības palīdz bērnam vispirms izjust ritmu, savukārt, kad tā ir pietiekami attīstīta, tā palīdz bērnam uztvert un saklausīt skaņas vārdā pēc to ritmiskuma, ilguma un skanējuma.

Pedagoģiskā prakse liecina par to, ka runas pilnveide bērniem bilingvālos apstākļos ir ne tik efektīva, kā būtu vēlams. Bērniem no 5 līdz 7 gadu vecumam bieži ir grūtības ar artikulāciju- dažādu skaņu izrunu, īpaši līdzskaņu, vajadzīgās skaņas tiek aizstātas ar citām skaņām, dikcija ir neskaidra. Bērniem šajā vecumposmā ir grūtības runāt pilnos teikumos, bieži tie ir nesakarīgi un ir grūti uztvert domu, trūkst kādu būtisku vārdu, vai tiek lietoti vārdi bez vajadzības, kā arī vārdu secība un teikumu veidošana sagādā lielu piepūli. Vārdu krājums atbilstoši šim vecumposmam ir diezgan trūcīgs- īpaši maz tiek lietoti īpašības vārdi, kuri veido bagātāku valodu. Diemžēl, pedagoģiskā procesā skolotāji ne vienmēr pietiekoši pievērš uzmanību runas pilnveidošanai ar mūzikas palīdzību – muzikālajām rotaļām, dziesmām, ritmizēšanu utt. Pirmsskolas vecumā mūzikas kā aktīvas sensorās pieredzes elementa izmantošana uzlabo bērnu runas funkciju un vārdu krājumu, atmiņu un dažādas informācijas apguvi. Kā norāda Brice, jo mazāks bērns, jo pilnīgāk viņš izjūt mūzikas un kustību pozitīvo un attīstošo ietekmi. (Brice, 2013).

1. Pirmsskolas vecuma bērnu runas pilnveides problēmas bilingvālos apstākļos psihologu un pedagogu atziņās

Bērns attīstoties kā vienu no pēdējām apgūst runas funkcijas. Kad ir savienojusies doma un vārds, bērns strauji apgūst valodu. Apkārt esošās lietas un notikumi iegūst savu nozīmi, tie savienojas ar dzimtās valodas vārdiem, un bērns spēj izteikt savas vēlmes, vēlāk- savus vērtējumus un spriedumus. Dažādu kaitīgu faktoru (traumas, slimības, psihiskā deprivācija, nelabvēlīga sociālā vide u.c.) ietekmē tiek traumēta bērna runa. Runa ir sarežģīta funkcionāla sistēma, kuras pamats ir valodas zīmju izmantošana sazināšanās procesā. (Tūbele, Šteinberga, 2004). Miltiņa norāda: "Runa ir ļoti sarežģīts fizioloģisks, psihisks, valodisks, sensomotors process, kurā savijas elementārie (sensomotorie, gnostiski praktiskie) un augstāk organizēti (domāšanas, valodiskie) līmeņi." (Miltiņa, 2008, 110)

Jēdzieni "**valoda"** un **"runa**" bieži tiek jaukti, lai gan ir skaidrs, ka, piemēram, fizioloģijā un psiholoģijā ir darīšana tikai ar runu, medicīnā var runāt par runas defektiem utt., visos šajos gadījumos vārdu "runa" nevar aizstāt ar vārdu "valoda". Runa ir individuāls un katru reizi jauns valodas kā dažādu indivīdu sazināšanās līdzekļu lietojums. Runa ir divpusēja – runāšana un klausīšanās, kas veido ciešu vienību, kura nodrošina savstarpēju saprašanos. Runa var būt ne tikai dzirdēta (mutvārdu runā), bet arī pierakstīta (rakstveida runa) vai fiksēta audio ierakstā.

Krievu psiholoģijas vārdnīcā var atrast gan runas, gan valodas terminu skaidrojumu, kas norāda uz runas un valodas savstarpējām jēdziena atšķirībām. Vineta Zinčenko *(Зинченко)* raksta: "Runa ir savdabīga forma, kā cilvēks izzina priekšmetus un īstenības parādības, līdzeklis cilvēku saskarsmei vienam ar otru. Runa ir īstenības pastarpinātas izziņas forma, tās atspoguļojums ar dzimtās valodas starpniecību." Turpat lasām: "Valoda ir spēks, faktors, kas attīsta intelektu, audzina jūtas un gribu, tā ir saikne starp cilvēku un apkārtni. Valoda ir jebkura fiziskas dabas zīmju sistēma, kas izpilda izziņas un komunikatīvu funkciju cilvēka darbības procesā". (Zinčenko, 1997, 43).

Grāmatā par bērna komunikatīvās kompetences attīstību lasām: "Runa ir valodas lietošanas process, ko bērns apgūst pakāpeniski. Runas procesā ietilpst runas producēšana un izpratne, kā rezultātā iegūst runas produktu – valodas materiālu. Process un produkts ir savstarpēji saistīti. Tātad valoda īstenojas runā, tā kļūst "dzīva" ar runas palīdzību un tiek apgūta ar runas starpniecību, t.i., bērnam jautājot un atbildot. (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014, 17) Kaņepēja norāda, ka runa un valoda ir daļa no komunikācijas, kas savukārt ietver arī neverbālās komunikācijas prasmes (ķermeņa un

žestu valoda). Runa attiecas uz verbālo komunikāciju. Valoda ir sistēma, kas balstīta uz likumu kopumu un izpaužas caur simboliem, kas var būt gan verbāli, gan arī kā īpaši signāli. Runa- cilvēka darbība, kas pastāv satiksmē ar citiem cilvēkiem un savu domu izteiksmē un tālākā nodošanā ar kādas valodas palīdzību. Runa ir valodas lietošanas process. (pēc Kaņepējas, 2012)

Krievu psihologs Ļevs Vigotskis darbā „Domāšana un runa" akcentē, ka runa nav gatavas domas izpausme. Doma, pārvērsdamās runā, pārkārtojas un pārveidojas. Doma vārdā netiek izteikta, doma vārdā notiek jeb īstenojas. Domai jāsaistās ar skaņu, citādi tā nevar iegūt skaidrību, priekšstats nevar kļūt par jēdzienu. Vārds ir jēdziena veidošanas līdzeklis un reizē arī rezultāts. Tātad vārds darbojas kā kairinātājs, kura rezultātā smadzenēs veidojas jēdziens. (Vigotskis, 2002).

Bērnu runas attīstība ir dzimtās valodas apguves process, kurā bērns apgūst prasmes izmantot valodu kā apkārtējās pasaules izziņas līdzekli, tas ir mūsu senču uzkrātās pieredzes apguves process, kurā valoda kļūst par sevis iepazīšanas un pašregulācijas līdzekli, cilvēku saskarsmes un mijiedarbības līdzekli. Runa var būt ekspresīva vai impresīva. (Lieģeniece, Nazarova, 1999). Pastāv kāda būtiska sakarība: bērna valoda vairāk attīstās tajās jomās, ar kurām saistās viņa doma un emocijas. Tāpēc valodā, izteiksmes veidā un vārdu krājumā netieši atspoguļojas bērna iekšējā pasaule, apstākļi un attiecības, kādos viņš uzaudzis un izjutis emocijas. (Irbe, Lindenberga, 2017, 137) Varam konstatēt, ka runas kultūra sevī ietver pareizu, saturam atbilstošu visu valodas līdzekļu izmantošanu. Tie ietver izrunas kvalitāti, raksturojošos elementus (skaņu izrunu, dikciju utt.), kā arī izteiksmīgas runas elementus (intonāciju, tempu, balss stiprumu utt.) un ar tiem saistītos kustību līdzekļus (žestus, mīmiku). Pedagoģiskajā un psiholoģiskajā literatūrā šobrīd bērna runas attīstību izprot plašāk - ne tikai kā bērna individuālo runas spēju attīstību, spēju uztvert un producēt runu, bet arī kā prasmi veidot dialogu, ģeoloģiskas attiecības ar pieaugušajiem un bērniem. (Hoff, 2009; Zimmer, 2010; Казаковская, 2006)

Taču ne vienmēr runa saistās ar dzimtās valodas apguves procesu. Profesore Anspoka norāda, ka ar katru gadu pieaug to mazākumtautību bērnu skaits, kuru vecāki izvēlas savus bērnus sūtīt latviešu mācībvalodas pirmsskolā vai skolā. Šiem bērniem atšķirīga ir ģimenes un mācību valoda, un te atkal nepieciešama īpaši pārdomāta palīdzība." (Anspoka, 2013)

Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca pasvītrots: "Divvalodība jeb bilingvisms ir stāvoklis, kad atsevišķs indivīds, noteikta sabiedrība vai tās daļa prot un saziņā lieto divas valodas. Divu valodu lietošana parasti ir jauktās ģimenēs, kur vecākiem ir atšķirīga dzimtā valoda. Divvalodība nozīmē nevis vienlaikus juku jukām lietot abas valodas (abu valodu vārdus, formas, frāzes), bet gan katru valodu lietot savā situācijā."(Beļickis, Blūma, Koķe, Markus, Skujiņa, Šalme, 2000, 39).

Ja bērns secīgi apgūst vairākas valodas, svarīgs arī viņa dzimtās valodas apguves līmenis. Katras nākamās valodas apguves procesā bērnam ar augstāku dzimtās valodas līmeni ir lielāka iespēja izmantot iedzimtās valodas spējas un nodrošināt tā saucamo valodu savstarpējo kompensēšanos. Katrai valodai ir sava verbālā sistēma, toties kopīga neverbālo asociāciju sistēma. (Druviete, 2000) Šeit rodas dažādi izaicinājumi, grūtības, problēmas. Komunikatīvo prasmju nepilnības, runas inaktivitāte neļauj bērniem pilnībā apgūt brīvās komunikācijas procesu, tādā veidā traucējot runas, domāšanas un izziņas attīstību, kavējot zināšanu apguvi, kā arī negatīvi ietekmējot personības pilnveidošanos un uzvedības ieradumus." (Stangaine, 2013, 109) Dažkārt bērnam no jauktās ģimenes, kurā valodu lietojuma ziņā nav nošķīruma, piemēram, māte krieviete un tēvs latvietis, ar bērnu konsekventi nerunā katrs savā valodā, kādu brīdi ir lielākas grūtības mainīt valodu kodus. Šis bērns var ilgāk meklēt vārdu mērķa valodā nekā tas bērns, kurš kopš dzimšanas ir pieradis šķirt valodas. (Маддeн, 2011; Protassova, Rodina, 2011) Trīnīte norāda, ka analoģija dzimtajā valodā dod bērnam paraugu, kā uztvert, atcerēties, veidot un lietot valodas signālus. Negatīva rakstura transfēri ir vairāk saistīti ar akcentu, nepareiza uzsvara lietošanu otrajā valodā, par nepareizu gramatisko konstrukciju veidošanu. Īpaši jāatzīmē katrā valodā interferenču un transfēru veidi ir atšķirīgi un tie attiecas gan uz valodas uztveri, gan arī uz producēšanu. (Trīnīte, 2018) Jāņem vērā, ka katram bērnam valoda veidojas un attīstās individuālā tempā, un tas ne vienmēr ir saistīts ar viņa intelektuālo attīstību, bet gan ar individuālo valodas spēju." (Маддeн, 2011, Garcia, 2009) Beikers uzsver, ka izvērtējot bilingvālu bērnu intelektuālās attīstības līmeni, svarīgi nošķirt trīs aspektus:

1) Pirmās valodas līmeni,
2) Otrās valodas līmeni,
3) Fiziskus trūkumus vai mācīšanās grūtības.

Jāņem vērā, ka otrās valodas prasme nevar tikt uzlūkota par bērna lingvistiskās attīstības kritēriju. Jāizvērtē bērna pirmās valodas attīstības līmenis (piem., ar novērošanas metodi, ja nav izstrādāti speciāli testi), pievēršot uzmanību ne tik daudz trūkumiem, cik pozitīvajām iezīmēm. Zems valodas (īpaši otrās valodas) prasmes līmenis jādiferencē no individuālām īpatnībām, kas varētu traucēt zināšanu apguvi. (Beikers, 2002) Divu valodu lietošanas situācijās bērns ne tikai ir spiests domāt intensīvāk, bet arī konkrētu uzdevumu veikšanai izmantot vairākus paņēmienus. Jaunā informācija var tikt asimilēta gan vienā valodas sistēmā, gan abu valodu sistēmās. Dažreiz jauno informāciju bērns iekodē divos vārdu krājumos un divās verbālajās atmiņās. (Garcia, 2009; Lazdiņa, Šalme, 2008; Beikers, 2002) Beikers uzsver, ka faktori, kas varētu kavēt otras valodas apguvi, ir: cieša identificēšanās ar savu grupu, grupas apdraudētības izjūta, augsta grupas etnolingvistiskā vitalitāte,

institucionāls atbalsts grupas valodai, pietiekami liels šīs valodas runātāju skaits, stingru valodas grupu robežu apziņa, nenoteikts valodas apguvēja statuss viņa grupā. (Beikers, 2002, 94)

Kā norāda Kalniņa un Skrube, cilvēka runas darbība- tā galvenokārt ir galvas smadzeņu dažādu centru saskaņota darbība. Galvas smadzenēs notiek izrunātā vārda uztvere, kā arī tiek ieprogrammētas kustības, kuras nepieciešamas skaņu artikulācijai, izrunai; no šejienes tiek dotas komandas runas orgānu muskulatūrai. Runas orgāni (mutes un deguna dobums, zobi, lūpas, mēle, balsene ar balss saitēm, plaušas) ir runas mehānisma izpildes orgāni, kuru centrālā daļa ir galvas smadzenes. Kad attīstās bērna galvas smadzenes, attīstās arī runas orgānu muskulatūra. Sākumā muskulatūra ir ļoti nepaklausīga, jo skaņu izruna padodas ar lielām grūtībām. Vēlākā attīstības posmā, bērnam augot un attīstoties, runa kļūst aktīvāka, pareizāka un precīzāka arī skaņu izruna. Tātad bērnam attīstās spēja brīvi valdīt pār savu runas orgānu muskulatūru. (Kalniņa, Skrube, 1983).

Lai vispusīgi iedarbotos uz personību, šajā gadījumā uz pirmsskolas vecuma bērnu, sekmīgi novērstu runas traucējumus un veiktu profilakses pasākumus, jāzina gan runas traucējumu iemesli un cēloņi, gan simptomātika, gan mehānismi, runas darbības veidi; jāspēj saskatīt runas traucējumu saikni ar citām bērna darbības izpausmēm un attīstības īpatnībām.

Ja pirmsskolnieka runa netiek savlaicīgi koriģēta, bērnam ar runas traucējumiem jau tālākās skolas gaitās būs grūtības dažādās dzīves situācijās. Viens no pamatizglītības aspektiem ir saziņas aspekts, kurā noteicošās ir valodas lietošanas prasmes. Būtībā arī citi Valsts pamatizglītības standartā noteiktie satura komponenti ir cieši saistīti ar runas un valodas attīstību un pilnveidi. Bilingvālā izglītība, kurā tiek mācītas divas valodas, no parastās izglītības atšķiras ar to, ka arī tā valoda, kurā tiek mācīts jebkurš priekšmets, ir mācīšanas mērķis. Vislabāk valoda tiek apgūta kādā nozīmīgā kontekstā, tātad, lai mācību laikā varētu sasniegt divus mērķus, ir jānotur līdzsvars starp divām nodarbībām: ir jākoncentrējas gan uz priekšmeta saturu, gan uz specifiski valodniecisku saturu atbilstoši bērna vajadzībām un attīstības līmenim (Alijevs, Kaže, 2001, 38). Trīnīte uzsver, ka secīga divu valodu apguve ietver sevī otrās valodas apgūšanu pēc trīs gadu vecuma. Tie ir gadījumi, kad bērns, kurš līdz trīs gadiem audzis tikai ģimenē, kur sadzīvē tiek izmantota viens valoda, pēc šī vecuma nokļūst citā vidē (pirmsskolas izglītības iestādē) Kurā par sazināšanās līdzekli kalpo cita valoda. Mācoties otro valodu, bērns izmanto tos pašus principus un modeļus, kuri tika izmantoti dzimtās valodas apguvē- no vienkāršākā uz sarežģītāko, no produktīva uz mazāk produktīvu, no valodas sapratnes uz runas producēšanu, no situatīvas runas uz konteksta izraisītu runu. Apgūstot otro valodu, bērns balstās uz daudzām analoģijām dzimtās valodas fonētikā, gramatikā un leksikā. (Trīnīte, 2018)

Vācu logopēde Carola Dorothée Schnitzler uzsver, ka smalki diferencēta valodas dzirde palīdz nodalīt vārda skaņas, kuras ir radniecīgas. Pilnvērtīga fonemātiskā uztvere ir būtiska rakstīt un lasītmācīšanās procesā (Schnitzler, 2008). Savukārt, skaņu izrunas traucējumu gadījumos, ar ko sastopas arī bilingvālajos apstākļos mazākumtautību bērni, izrunājot latviešu valodas skaņas, ir vērojama iegaumēšanas apjoma samazināšanās. Bērniem ir nepieciešams ilgāks laiks, lai iegaumētu konkrētu uzdevumu, saglabātu to atmiņā. Grūtības ir atcerēties skolotāja norādījumu, īpaši tādus, kas prasa pakāpenisku to īstenošanu. Vērojamas reproducēšanas kļūdas, kuru iemesli ir uzmanības un fonemātiskās uztveres attīstības nepietiekamība." (Детская логопсихология, 2008) Miltiņa novēro: "Bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem ir vērojamas uzmanības, uztveres, atmiņas attīstības īpatnības. Runas attīstības nepilnības ierobežo bērnu spējas pašapliecināt sevi saskarsmē, rotaļdarbībā; tiek kavēta bērna pozitīva pašvērtējuma veidošanās, aktivitāte, ieinteresētība, motivācija gūt panākumus." (Miltiņa, 2017, 26) Miltiņa izceļ būtiskāko valodas vienību: "Sīkākā valodas vienība ir skaņa, kurai piemīt katrai savas specifiskas akustikas un artikulācijas izpausmes, un, sekojot cita citai runas plūsmā, tās var savstarpēji iedarboties un pārmainīties." (Miltiņa, 2017, 26)

Jāņem vērā dažādi faktori, kas traucē runas attīstību, arī bilingvālos apstākļos. Kā norāda Bļinova *(Блинова)* bērnu skaits, kam ir kādi runas attīstības traucējumi, gadu no gada palielinās, jo pieaug riska faktori, no kuriem bīstamākie ir:

- iedzimtības problēmas;
- grūtniecības vai dzemdību pataloģija;
- hroniskas slimības kādam no vecākiem;
- nelabvēlīgas ekoloģiskās situācijas;
- kaitīgi apstākļi kādam no vecākiem (saistībā ar profesiju) pirms bērna dzimšanas;
- kaitīgu vielu lietošana grūtniecības laikā (alkohols, nikotīns, medikamenti, narkotikas);
- nelabvēlīgs psihosociālais mikroklimats ģimenē un skolā (viens no faktoriem var būt nepilna ģimene) u.c. (Блинова, 2003, 136).

Runas funkcionālās sistēmas nobriešanas pamatā ir afferentācija (ārējās pasaules signālu ienākšana caur dažādiem analizatoriem). Kā uzskata Zaķe, bērnam afferentācijas avots ir pieaugušais, tāpēc verbālās saskarsmes loma ir ļoti nozīmīga, tās trūkums var kļūt par valodas veidošanās traucējošu faktoru. Tātad galvenais nosacījums, lai pilnvērtīgi attīstītos bērna psihe, ir savlaicīgi jāapgūst valoda un kustības. Runas orgāni ir pakļauti galvas smadzeņu runas centriem,

tāpēc tie ir "jāiedarbina". Pakāpeniska bērna runas pilnveide notiek jau kopš dzimšanas, tāpēc svarīgi, kāda runas vide ir ģimenē. (Zaķe, 2000).

Mācoties otru valodu, tiek apgūtas arī tās vērtības, ko šī valoda nes. Vienlaikus ar divu valodu lietošanu mācību procesā uzsver un skaidro abu attiecīgo kultūru savdabību, vēsturiskās attīstības īpatnības u.c., veicot tautas savdabības izpratni, savstarpējo sapratni un cieņu, kā arī stiprinot cittautiešu piederīguma izjūtu valstij nu sabiedrībai, kurā dzīvo. (Beļickis, Blūma, Koķe, Markus, Skujiņa, Šalme, 2000).

Labi attīstīta valoda ir būtisks priekšnoteikums sekmīgām mācībām skolā. Runas un valodas attīstības traucējumus ir nepieciešams diagnosticēt savlaicīgi, lai laikus uzsākta koriģējoši attīstošā darbība problēmas novērstu vai vismaz ievērojami mazinātu. Zinātniska pieeja, izveidojot un pilnveidojot medicīniskās, psiholoģiskās, pedagoģiskās un logopēdiskās metodes, dod iespēju pilnvērtīgi izmantot bērna organisma aizsargmehānismus. Runas un valodas traucējumu gadījumos profilaktiskie pasākumi ir veicami visos koriģējoši attīstošās darbības posmos un arī dažādās pakāpēs. Lai izvērtētu profilaktisko pasākumu iespējas, ir jāpārzina bērna attīstība ontoģenēzē un runas attīstības likumsakarības. Vērā ņemama ir vides un psihosociālo faktoru ietekme, kas pozitīvi vai negatīvi ietekmē bērna runas un valodas attīstību. Tā kā runas traucējumi ietekmē bērna visu psihisko attīstību, personības veidošanos un uzvedību, tad jau esošiem runas valodas traucējumiem nedrīkst ļaut padziļināties un nostiprināties. Svarīgi ir nepieļaut noturīgu mācīšanās traucējumu veidošanos vai vismaz mazināt to izpausmes. (Tūbele, 2013). Bērnu logopsiholoģijas vārdnīcā ir uzsvērts: "Runas nepietiekamība bieži kļūst par apkārtējo klausītāju izsmiekla objektu, kas pazemina bērna pašvērtējumu. Parādās nepatika pret skolas gaitām, kas nav saistīts ar runas traucējuma ārējām izpausmēm, bet tieši ar paša pirmsskolēna apzināšanos runas īpatnību esamību. Ir vērojamas izmaiņas raksturā un uzvedībā (nepārliecinātība, noslēgtība, paaugstināts emocionāls jutīgums, viegla aizkaitināmība u.c.)" (Детская логопсихология, 2008, 61) Šādas problēmas, kas saistītas ar runas nepietiekamību, novēroju arī savā praksē.

Runas attīstība ietekmē arī bērna dialogs ar apkārtējiem. "Precizējot dialoģiskās kompetences saturu, nepieciešams ievērot, ka aktuāls ir jautājums par to, kas sekmē bērnu apgūt valodu, kas nosaka tā nepieciešamību, kādi ir šī "spiediena" avoti. Vai tās ir bērna vajadzības pēc saskarsmes, vajadzība būt saprastam, vēlme izteikt savas domas, komunikatīvās neveiksmes, vai sevis apzināšanās faktors. Dialogā pilnveidojas bērna valodas prasmes, kā arī veidojas prasmes plānot savu komunikatīvo uzvedību. Runas kompetences attīstību zināmā mērā nosaka atbilstīgu iemaņu attīstību citās komunikatīvās kompetences sfērās." (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014, 143) Beikers izceļ

svarīgu priekšnosacījumu, lai neizdarītu kļūdainu secinājumus divvalodīgu bērnu vidū. Atšķirība bilingvālu bērnu komunikācijā jāatšķir no komunikatīvās funkcijas traucējumiem. Pretējā gadījumā pastāv risks izdarīt kļūdainus secinājumus. Izplatīta kļūda ir arī bērnu komunikatīvo spēju vērtēšana otrajā, mazāk attīstītajā valodā, tādēļ gūstot neadekvātu priekšstatu gan par bērna lingvistisko, gan kognitīvo attīstību. (Beikers, 2002)

"Zinātnieku pētījumi apstiprina, ka bērnu runas attīstība ir cieši saistīta ar iztēles attīstību- jo bagātāka bērna pieredze un līdz ar to attīstītāka valoda, jo bagātāka arī bērna iztēle. Ja bērnam traucēta runa, ir mazs vārdu krājums, tad arī iztēle ir nabadzīga." (Brice, 2011, 6)

Mācoties otro valodu, bērns vispirms klausās valodu, uz teikto reaģē ar ţestiem un kustībām, pēc tam atkārto vārdus, veido izteikumus, sāk runāt īsos teikumos. Taču ir arī atšķirības. Otro valodu bērns parasti apgūst vēlāk, speciāli mācoties vai atrodoties attiecīgajā valodas vidē. Otrās valodas apguve realizējas lēnāk, jo, apgūstot otro valodu, kognitīvie procesi tiek sadalīti starp divām valodām – jau zināmo pirmo valodu un no jauna apgūstamo otro. Pirmās valodas apguves laikā bērns velta visu uzmanību tikai vienai valodai. Uz otrās valodas apguvi iespaidu atstāj bērna dzimtā valoda, tādēļ iespējama interference jeb negatīvā pārnese, kas tieši atstāj ietekmi uz otrās valodas fonētikas, gramatikas un leksikas apguves kvalitāti. (Tomme-Jukēvica, 2018)

Tātad literatūras izpēte ļauj konstatēt, ka runa ir individuāls un katru reizi jauns valodas kā dažādu indivīdu sazināšanās līdzekļu lietojums, tā ir divpusēja – runāšana un klausīšanās, kas veido ciešu vienību, kura nodrošina savstarpēju saprašanos, savukārt valoda ir spēks, faktors, kas attīsta intelektu, audzina jūtas un gribu, tā ir saikne starp cilvēku un apkārtni. Valoda ir jebkura fiziskas dabas zīmju sistēma, kas izpilda izziņas un komunikatīvu funkciju cilvēka darbības procesā. Bērnu runas attīstība ir dzimtās valodas apguves process, kurā bērns apgūst prasmes izmantot valodu kā apkārtējās pasaules izziņas līdzekli. Runas kultūra sevī ietver pareizu, saturam atbilstošu visu valodas līdzekļu izmantošanu. Tie ietver izrunas kvalitāti, raksturojošos elementus (skaņu izrunu, dikciju utt.), kā arī izteiksmīgas runas elementus (intonāciju, tempu, balss stiprumu utt.) un ar tiem saistītos kustību līdzekļus (žestus, mīmiku). Katram bērnam runa un valoda attīstās un veidojās savā tempā un ritmā. Ir dažādi faktori, kas kavē otrās valodas apguvi. Lai runas pilnveide un valodas attīstība bilingvālos apstākļos noritētu veiksmīgi, darbībām, kas veicina runas pilnveidi ir jābūt secīgām un pārdomāti organizētām. Pastāv šādi runas attīstības traucējoši faktori- iedzimtības problēmas, nelabvēlīgs psihosociālais mikroklimats ģimenē, pirmsskolā u c.

1.1. Bērnu runas raksturojums trešajam vecumposmam

Pastāv ģenētiski izveidots mehānisms, kas ļauj uztvert valodas zīmes, tās producēt un pareizi lietot. Runas un valodas spējas ietekmē gan iedzimti, gan sociāli priekšnosacījumi, kas veicina vai kavē minēto spēju attīstību katrā konkrētā vecumposmā. Skaņu kompleksi zīdainim parādās pirmajās dzīves nedēļās kā iedzimta sevis izteikšana. Bērns parāda kā jūtas, tie kalpo kā aizsardzības vajadzība.

Skaņu izruna bērniem attīstās pakāpeniski. Pirmsskolas vecuma sākuma periodā bērna runas aparāts ir pilnīgi izveidojies. Tas tikai nedaudz atšķiras no pieauguša cilvēka runas aparāta. Funkcionē arī fonemātiskā dzirde. Tomēr katrā attīstības periodā bērniem ir nepilnības skaņu izrunas kultūrā, kuras pedagoģija uzskata par izrunas nepilnīgu attīstību. Nepilnības skaņu izrunas kultūrā nelabvēlīgi ietekmē bērna personības attīstību, viņš var kļūt noslēgts, nervozs, samazinās viņa zinātkāre, var pat veidoties garīga atpalicība un nesekmība skolā. Īpaši svarīga ir tīra un skaidra skaņu izruna, jo pareizi dzirdēts un izrunāts vārds ir lasītmācīšanās un rakstītmācīšanās pamatā.

Bērnu runas pilnveide pirmsskolas vecuma attīstībā pāriet jaunā kvalitātē. Strauji pieaug vārdu krājums – no 300 (3 gadi) līdz 4000 (6 gadi) vārdiem. 5-6 gadu vecumā tiek intensīvi apgūtas runas gramatiskās formas un jauni, abstrakti jēdzieni. Runa attīstās no egocentriskās uz dialoga, konteksta runu: bērns mācās izprast cita cilvēka domas un runas iekšējo loģiku. Attīstās arī iekšējā runa. A.Ļubļinska uzsver, ka vārda kā signāla apguve sākas agrā bērnībā, kad mazulim jutīgums pret skaņām attīstās ļoti ātri. Tomēr vārdu un zilbju atšķiršanai nepieciešams ne tikai skaņu jutīguma asums, bet arī īpaša runas jeb fonemātiskās dzirdes attīstība. Lai noteikts skaņu komplekts tiktu uztverts kā vārds, tam bērna apziņā jāiegūst signāla nozīme. Fiziologu un psihologu pētījumi liecina, ka paiet samērā ilgstošs process, kamēr mazulis izdala vārdu kā īpašu signālu. (pēc Ļubļinskas, 1979).

Ž.Piažē uzskata, ka bērna agrīnā runa pēc būtības ir nevis komunikatīva, bet egocentriska. Egocentriskā runa ir viens no bērna egocentrisma izpausmes veidiem. (Пиаже, 1997).

Savukārt Svences pētījumi liecina par to, kā runas attīstība norit vairākos posmos:

1) sākumā bērns sāk koncentrēt uzmanību uz runas priekšmetu, fiksē runā darbības pazīmes vai rezultātu (“*Es izdzēru pienu!”);*
2) pēc tam pāriet uz plānošanu, plāno, ko darīs un kā darīs;
3) vēlāk egocentrisko runu aizvieto iekšējā runa. (Svence, 1999, 86).

Lai bērna runa pilnveidotos, ir nepieciešama bērna zinātkāres un pieredzes veicināšana un bagātināšana. Baranova norāda: “6-7 gadu vecumā bērnu zinātkāre aptver daudz plašākas objektīvās īstenības jomas. Jautājumi tiek uzdoti ne tikai sakarā ar konkrēto priekšmetu un parādību uztveri, bet arī saistībā ar iepriekšējo pieredzi, spēju to saistīt ar jauno, atrast līdzību un atšķirību, atklāt saiknes un sakarības starp priekšmetiem un parādībām. Īpaši tas izpaužas bērna pētnieciskajā darbībā.” (Баранова, 2010, 12) Vecākajā pirmsskolas vecumposmā bērna intelektuālās attīstības rādītājs ir tēlainā domāšana un vārdiski loģiskās domāšanas aizsākumi. Bērns ir spējīgs iztēloties priekšmetu veselumā, izcelt tā būtiskās un svarīgās īpašības, noteikt sakarības starp priekšmetiem, veikt to salīdzināšanu, grupēt pēc noteiktām pazīmēm, bērns sāk saprast daudz abstraktāku sakarību nosacītos attēlojumus.” (Grīnvalde, Ikale, 2010) Grīnvalde un Ikale uzsver: “5-6 gadu vecums ir bērnu intelektuālās attīstības un emocionālās nobriešanas periods. Bez atbilstošas, šim vecumam piemērotas intelektuālās un garīgās slodzes, bez pieaugušo rūpēm netiks apmierinātas bērna izziņas, augšanas, saskarsmes, vajadzības un nenotiks viņa spēju attīstība.

Vecums no 5 līdz 6 (7) gadiem ir pārejas periods bērna attīstībā. Tas ir laiks, kad bērnam veidojas noteikts domāšanas stils. Izmaiņas šajā vecumā skar bērna domāšanu un atmiņu, arī lasītprasmes un rakstītprasmes apguvi, bērna radošās spējas.” (Grīnvalde, Ikale, 2010, 6) Bērni vecākajā pirmsskolas vecumposmā arvien vairāk izmanto vārdiskos apzīmējumus: “5-6 gadīgu pirmsskolēnu telpas uztveres attīstībā svarīgs nosacījums ir ne tikai bērnu iespēja redzēt, aptaustīt, bet nozīmīgs kļūst vārdiskais apzīmējums, kas veido priekšmeta atrašanās vietas, virziena, tuvuma, tāluma, telpisko attiecību izpratni. Laika uztveri nosaka pirmsskolēnu domāšanas un runas attīstība, kuras rezultātā bērni iemācās saistīt abstraktos laika apzīmējumu ar reālo izpratni- ko nozīmē “ilgi”, “šodien”, “rīt” u.c.” (Miltiņa, 2017, 22) Fiļkina un Černova norāda, ka 5-6 gadus veca bērna kompetences otrās valodas apguves aspektā īstenojas darbībā, komunikācijā, sadarbībā, kad viņš klausās, uztver, stāsta, pauž attieksmi pret dzirdēto, izsaka lūgumu, prot pateikties, pieņem vai noraida ieteikumus, pamato savu viedokli.(Fiļkina, Černova, 2013)

Galvenā darbība pirmsskolas trešajā vecumposmā ir rotaļa. Tās laikā notiek pārmaiņas bērna psihisko procesu attīstībā. 5-7 gadu vecumā strauji pieaug bērna vārdu krājums. Palielinās runā lietoto lietvārdu, darbības vārdu, vietniekvārdu un īpašības vārdu skaits. Bērni lieto virsteikumus un palīgteikumus, bieži vien veidojot sarežģītas konstrukcijas. Šī vecuma bērni apgūst dzimtās valodas gramatisko uzbūvi un izmanto to samērā brīvi un pareizi. Pirmsskolas vecuma sākumā bērna runa saistīta ar konkrēto situāciju, savukārt vecākajā pirmsskolas vecumā viņš izmanto valodu ne tikai savu darbību komentēšanai, bet arī pasaules atklāsmē un izpratnes veidošanā par to. Pirmsskolas

perioda sākumā bērns savu darbību komentē skaļi, bet vēlāk pāriet uz runu domās. (Grīnvalde, Ikale, 2010) Bāra apstiprina: ”Sešus vai septiņus gadus vecs bērns prot veidot teikumus, ir samērā plašs vārdu krājums, valoda gramatiski pareiza. Saskaņo vārdus teikumā- dzimtē, skaitlī, locījumā (*silta saule, pūkains kaķēns, suns rej, vakar suns rēja*). Grupē priekšmetus ar izslēgšanas metodi- starp 5-6 attēliem nosaka attēlu, kas neiederas, savu izvēli prot pamatot. Prot noteikt vārdu skaitu teikumā, dalīt vārdus zilbēs, saklausa skaņu vārda sākumā, vidū, beigās. Spēj nosaukt skaņu secību vārdā. Daži sešgadnieki jau prot lasīt. Bērns ir gatavs uzsākt mācības skolā. (Bāra, 2016, 12)

Vecākajā pirmsskolas vecumā pirmsskolēnu runa kļūst raitāka, izteiksmīgāka, izteikti pieaug vārdu krājums. Ja pirmsskolas vecuma sākumposmā bērnu runa ir situatīva (ar konkrētu situāciju saistīta), tad 5-6 gados viņi izmanto runu savas darbības komentēšanai, plānošanai, jau regulēšanai, komunikācijai ar vienaudžiem un pieaugušajiem.” (Miltiņa, 2017)

Ž. Piažē vērš īpašu uzmanību par to, ko vēl nespēj 3-6 gadus veci bērni:

1) decentralizēt savu pozīciju- vērtēt lietas no cita cilvēka redzesleņķa, iejusties dialogā;
2) pragmatiski vērtēt situāciju;
3) runā apgūt gramatiskās un leksiskās nozīmes, bet bez dziļākām vārda nozīmju abstrakcijām (piemēram, vārda *rūgts* 11 nozīmes);
4) viltīgi (ar aprēķinu) koriģēt sarunas biedra uzvedību. (pēc Svences, 1999, 86).

Bērni vecākajā vecumposmā labprāt un ar lielu interesi iesaistās stāstītprasmes uzdevumos. Daži ir aktīvāki runātāji, citi mazāk. Irbe un Lindenberga norāda: “Runātīgums ir atkarīgs arī no cilvēka rakstura, tomēr jebkurā gadījumā to var veicināt. 5-7 gadu vecumā bērns, apgūstot dzimto valodu, attīsta ļoti plašu jūtu un emociju gammu, pie tam veidojas emocionālais intelekts un sava rakstura pamati. Viņš kļūst par emocionālu manipulāciju un rotaļu meistaru. Šī vecuma (5-7 gadi) galvenais dzimtās valodas apguves uzdevums ir saistītā runa – stāstījums (stāstītmācēšana).” (Irbe, Lindenberga, 2017, 138) Gulbe piebilst: “Trešajā vecumposmā runāšanā bērna stāstītprasmes tiek noslīpētas un pilnveidotas. Vārdu lietojums (locījums, dzimte, skaitlis) kļūst arvien precīzāks. Bērnudārzā paralēli dzimtās valodas apguvei var būt angļu valodas nodarbības, jo bērns patiešām kā sūklis uztver un atkārto visu jauno, ko dzird un var izrunāt.” (Gulbe, 2021, 149) Stāstījums, stāstītmācēšana, saistīta runa (kad virknē nevis vārdus, bet teikumus) ir šī vecuma 5-7 gadi galvenais valodas apguves uzdevums. Stāstījums spilgti raksturo bērna personības sākuma iezīmes:

- domāšanas loģiku, tā ir saprātīga, pareiza, pamatota;
- stāstījums pietuvināts dzimtās valodas prasībām;

- atbilstīga vārdu izvēle, gramatisko formu lietošana, pareiza un izteiksmīga runa.” (Irbe, Lindenberga, 2017)

No 4 līdz 6 gadus veciem bērniem dažreiz rodas grūtības palīgteikumu veidošanā. Teikuma gramatiskajā uzbūvē tiek ievērotas likumsakarības. Bērns apgūst lietvārdu un darbības vārdu locīšanu, diemžēl arī apvidus runai atbilstošās nepareizās formas- “es ir”, “viš ies”, “man nav nazis” utml. Šai ziņā nav vainojami bērni, bet gan pieaugušie, kuri neseko līdzi savai runai. Darbības vārdos dažkārt gadās kļūdas skaņu mijā. Bērns apgūst īpašības vārdu un lietvārdu saskaņošanu visos locījumos un lieto prievārdus visās nozīmēs. Bērns mēģina izskaidrot vārdu nozīmi un sāk izprast, kas ir sinonīmi. (Hadaņoka, Hadaņoka, Staļģe, Merirande, Šteinberga, 2000)

Lai bērna runa veiksmīgi attīstītos, nepieciešama:

1) noteiktu skaņu kompleksu (vārdu) izdalīšana no veselā runas plūduma, kuru bērni pastāvīgi dzird;
2) izdalītā vārda attiecināšana uz noteiktu priekšmetu (pazīmi, darbību, saikni), t.i., vārda izpratne;
3) radniecisku priekšmetu (darbību, pazīmju, attiecību) vispārināšana un apzīmēšana ar vienu un to pašu noteikto vārdu;
4) vesela teikuma, t.i., ar noteiktiem gramatiskiem sakariem apvienotu vārdu grupas uztvere; teikumā vienmēr izteikta nobeigta doma;
5) runas izteikšanas (artikulācijas) mehānisma apguve;
6) māka katrā atsevišķā gadījumā izvēlēties vajadzīgos vārdus un, organizējot tos noteiktās gramatiskās struktūrās, izteikt savas domas citiem cilvēkiem saprotamos teikumos. (pēc Ļubļinskas, 1979).

Visus šos grūtos uzdevumus bērns veic ne vienlaicīgi un ne vienlīdz veiksmīgi. Valodas apguvē ir divi ceļi: bērnu ikdienišķajā, dabiskajā saskarsmē ar apkārtējiem pieaugušajiem un vecāku un pedagogu īpaši organizētas apmācības procesā. No šādas dabiskas un speciālas apmācības satura, rakstura un metodēm ir atkarīga bērna runas attīstība katrā bērna dzīves periodā. (Ļubļinska, 1979).

Iepazīstoties ar dažādu autoru darbiem bērnu runas raksturojumā, varam secināt, ka praktiski bērns apgūst valodu un runas attīstība un pilnveide notiek saskaroties ar pieaugušo runu, pētot dažādus priekšmetus, izzinot sevi, tuvāko apkārtni, darbojoties dažādās jomās, spēlējoties, rotaļājoties, kā arī veicot citas bērna socializācijas sekmējošas darbības pieaugušā vadībā un savu vienaudžu pulkā.

1.2. Bērnu runas pilnveide pirmsskolā bilingvālos apstākļos

Lai sekmīgi apgūtu mācību programmu, ir jāprot sabiedrības vairākuma valoda. Pirmsskolas iestāžu darba uzdevums runas pilnveidē ir veidot runas, saskarsmes un valodas apguves līmeni, uz kura var balstīties bērnu mācīšana 1. klasē. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka valodas apguvē nav noteiktas attīstības robežas. Runas pilnveides darbā jābalstās uz labākajiem valodas paraugiem- folkloru, daiļliteratūru; nevainojamai jābūt pedagoga runai. Miltiņa atzīmē, kādas valodas prasmes bērnam būtu nepieciešamas beidzot pirmsskolu: "Pirmsskolas vecumā sāk veidoties vārdiski (verbāli) loģiskā domāšana, kura ir cieši saistīta ar runas attīstību. Uzsākot skolas gaitas, bērnam vajadzētu mācēt izprast vienkāršu jēdzienu, teksta saturu, lietot vārdus to adekvātajā nozīmē, izpildīt vārdiskus rīkojumus, izmantot runu kā domāšanas un saskarsmes līdzekli." (Miltiņa, 2008, 37) Pirmsskolas vecuma bērnu pedagogu un vecāku uzdevums nav sniegt bērnam noteiktu daudzumu zināšanu, bet gan attīstīt bērna prātu, valodu, sensorās iemaņas, lai, aizejot uz skolu, viņš viegli varētu tikt galā ar mācību programmas prasībām.

Ļoti daudzi uzdevumi ir tieši saistīti ar valodas apguvi, tāpēc, pamatojoties uz Izglītības un Zinātnes ministrijas izstrādātās Pirmsskolas izglītības programmas prasībām par sagatavošanu skolai, bērnam būtu vēlams prast:

- atšķirt starp desmit uzrakstītiem vārdiem savu vārdu vai saskatīt atšķirību starp līdzīgiem vārdiem. (piemēram, kad-tad);
- atkārtot piecus secībā nosauktus vārdus;
- sameklēt palīdzību nepieciešamības gadījumā, darboties patstāvīgi un kolektīvā;
- atbildēt uz jautājumiem, veidot dialogu, paskaidrot, uzdot jautājumus par svešvārdiem, pastāstīt kādu notikumu, uzdot jautājumus par grafiskām zīmēm grāmatā. (Zaķe, 2000).

Dzimtā valoda un tās vispusīga apguve jāliek audzināšanas pamatā, ar pirmajiem dzīves mēnešiem attīstot un arvien pilnveidojot bērna runu. Pašreiz pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstībai tiek veltīta liela uzmanība un izvirzītas augstas prasības. Runas attīstīšana ir viens no centrālajiem pirmsskolas skolotāja uzdevumiem, viņiem sagatavojot bērnus mācību darbībai skolā.

(pēc Kaņepējas, 2012)

Pirmsskolas mācību programmā Skola 2030 ir likts akcents arī uz mazākumtautību bērnu valodas prasmju apguvi. Bērns, kurš apguvis mazākumtautību pirmsskolas izglītības programmu, latviešu valodā atbild uz jautājumiem par redzēto un dzirdēto, jautā, lai iegūtu informāciju, izsaka savas vajadzības, iesaistās sarunā par tematiem, kuri saistīti ar ikdienu un mācību procesu; mācās pareizi

izrunāt skaņas, pazīst iespiestos burtus, lasa īsus ikdienas situācijās un mācību procesā biežāk lietojamus vārdus." (VISC, 2019) tālāk pirmsskolas programmā lasām, ka pirmsskolas ikdienas dzīvē bilingvāls bērns mācās saklausīt latviešu valodā dzirdēto, atbildēt uz jautājumiem, kas saistīti ar bērna ikdienu, nosaukt ikdienā biežāk lietojamos priekšmetus, veiktās darbības, izteikt savas vajadzības, īsi pastāstīt par redzēto, dzirdēto, pārdzīvoto. Bērns mācās izteikt savas domas ar vārdiem, frāzēm, teikumiem citiem saprotami. Veidot teikumus bērns iemācās ikdienas saziņas situācijās. Sarunājoties par ikdienā aktuāliem jautājumiem, bērnam paplašinās latviešu valodas vārdu krājums un pilnveidojas skaņu izruna. Bērns mācās pareizi izrunāt latviešu valodas skaņas un iepazīst iespiestos latviešu alfabēta burtus. Mācību vidē skolotājs izvieto uzrakstus latviešu valodā, lai bērns lasītu īsus, ikdienas situācijās un mācību procesā biežāk lietojamus vārdus." (VISC, 2019)
Tiek uzsvērts: "Lai bilingvālais process būtu mērķtiecīgs un bērna spējām un vajadzībām piemērots, svarīgi vairāki nosacījumi:

• otrajai valodai, kuru bērns dzird un lieto pirmsskolā, jābūt tik dabiskai un autentiskai, lai tā netraucētu saprasties un valodas atdarināšanas iespējai, kā arī veicinātu pirmās valodas labāku izpratni (Bialystok 2001),

• bilingvāli mācoties, tiek apgūta arī lielāka mācīšanās pieredze, jo, mainot valodu kodus, bērna domāšana kļūst elastīgāka un intensīvāka,

• divu valodu lietošanas situācijās bērns ir spiests izmantot vairākus mācīšanās paņēmienus konkrētu uzdevumu veikšanai, un tam bieži ir vajadzīgs ilgāks laiks,

• bilingvs apgūst ne tikai divas valodas, bet arī divus atšķirīgu kultūru un domāšanas stilus, viņš adaptējas dažādās kultūrvidēs." (Anspoka, Irbe, Liepiņa, Miesniece, 2020, 15)

Latviešu valodas aģentūra norāda:

- Bilingvālai izglītībai agrīnajā vecumā jādod svarīgs ieguldījums bērna vispārējā attīstībā, veicinot viņa emocionālo, radošo, sociālo, kognitīvo un valodas apguves spēju attīstību.
- Bilingvālai izglītībai bērna agrīnajā vecumā jāizraisa interese par valodām un jārada mācīšanās prieks.
- Bērnam va1oda kā saziņas līdzeklis ir jāizjūt, lietojot to. Saziņai jānorisinās sociālo rāmju ietvaros. Otrai valodai, kuru bērns dzird un lieto pirmsskolā, jābūt tik dabiskai un autentiskai, lai tā netraucētu bērnam savstarpēju saprašanos un valodu atdarināšanas iespēju.
- Bilingvālai izglītībai pirmsskolā jādot bērnam iespēja saprasties otrā valodā tāpat kā savā pirmajā. Otrās valodas lietošana veicina pirmās valodas labāku izpratni.

Bilingvālai izglītībai bērna agrīnajā vecumā jādod iespēja apgūt valodas mācīšanās tehnikas, kuras palīdz bērnam paplašināt patstāvīgā darba prasmes." (Latviešu valodas aģentūra, 2013, 4) Golubeva norāda, ka skolotāju spēja apzināties bilingvālās izglītības nozīmi un prasme to pamatot ir svarīgs priekšnosacījums sabiedrības izpratnei par to kāpēc ir vērts ieguldīt resursus bilingvālajā izglītībā. (Golubeva, 2011)

Dr. paed. Ieva Margeviča- Grinberga uzsver: "Visiem cilvēkiem ir iedzimta spēja apgūt valodu. Mazi bērni, atšķirībā no pusaudžiem un pieaugušajiem, valodu apgūst bez apzinātas mācīšanās. Bērni spēj imitēt izrunu un paši secināt, kā darbojas valodas likumi. Neskatoties uz to, ir nepieciešams veidot piemērotu valodas vidi, kurā nepārtraukti tiek stimulēta valodu apguve, kas dod iespēju attīstīt komunikatīvo kompetenci. Šajā procesā nozīmīga vieta ir ģimenei un sociālajai videi, kurā bērns aug. (pēc Lulles, Kļaves, 2015, 120) Pedagoģe Nikola Mostī (Mosty, 2013) atzīmē, ka tieši ģimenē tiek radīta lingvistiskā orientācija un likti pamati divvalodībai (Mosty, Lefever, Ragnarsdottir, 2013).

Agrita Tauriņa rakstot par runas un valodas nozīmi bērna pirmsskolas gaitās, uzdod svarīgus jautājumus: "Runas prasme ir nozīmīga pirmsskolas vecuma bērna personības kvalitāte. Tas, cik sekmīgi norit valodas apguve, ir cieši saistīts ar bērna izziņu, to kā bērns izprot pasauli, kā veicas sadarbībā ar vienaudžiem un pieaugušiem, cik prasmīgi bērns izsaka savas izjūtas, komentē citu attieksmi. Valodas apguve ir saistīta arī ar kustību attīstību, jo muskuļu precīza kustību prasme ietekmē bērna runas attīstību. Valodas apguve sekmē lasītprasmi, jo lasīšana ir bērna spēja saprast rakstisko simbolu sistēmu, kas ir izveidota atbilstīgi valodas būtībai. Tāpēc ārkārtīgi nozīmīgs pirmsskolas attīstības posmā ir jautājums – kā veicināt valodas apguvi, paplašināt bērna vārdu krājumu, attīstīt precīzu valodas skaņu izrunu, sekmīgi veidot vārdu savienojumus un teikumus? Šis jautājums ir saistošs gan pedagogiem, gan bērnu vecākiem". (Tauriņa, 2015, 56).

Savukārt Irēna Miltiņa norāda: "Pieaugušais ir galvenais un noteicošais starpnieks starp bērnu un viņa pasauli valodas jomā, pieaugušā attieksme, zināšanas, prasme veicina ne tikai skaņu pareizrunu, bet runas attīstību veselumā. Agrā bērnībā un pirmsskolas vecumā rotaļnodarbībā bērns uzkrāj pieredzi par vārdu nozīmēm, to saistību ar apkārt notiekošo. Līdztekus vārda uztverei un jēdzieniskai izpratnei ne mazāk svarīga ir pareiza un skaidra skaņu izruna, kas nodrošina ne tikai vārda akustisko ietērpu, bet vienlaicīgi veic vārdu nozīmju precīzu diferencēšanu". (Miltiņa, 2005, 49–51)

Jebkurā pirmsskolas vecumā bērni apgūst un mācās valodu:

- atdarinot ikdienā saskatīto, kas viņiem šķiet interesants (reālās pasaules dimensija);

- spēlējoties ar rotaļlietām (ireālās pasaules dimensija);
- klausoties un vēlāk lasot pasakas, stāstus, kurus viņi varbūt vēl pat nesaprot, bet kuri tiek stāstīti emocionāli, ar interesi u.tml. (fantāzijas pasaules dimensija). (Latviešu valodas aģentūra, 2013, 9)

Anspoka uzsver, ka nevienas valodas apguve nesākas ne ar skaņu un burtu attiecību noskaidrošanu, pakāpenisku mazo un lielo, iespiesto un rakstīto burtu pazīšanu un to savilkšanu ar citiem jau iepriekš apgūtajiem burtiem vārdā, ne ar konkrēta vārdu krājuma apguvi, bet ar pozitīvu emocionālu fonu, kurā bērns tiek rosināts novērot apkārtējo pasauli, uztvert tajā sastopamos priekšmetus, dzīvās būtnes vai parādības, prast saklausīt vārdus, ar kuriem tās nosauktas, apjēgt šo nozīmi konkrētā kontekstā, ieklausīties to skanējumā un tikai pēc tam analizēt tajos ietver to lingvistisko informāciju." (Anspoka, 2011)

Skolotāja uzdevums ir sagatavot bērnu pareizai valodas apguvei, izmantojot dažādas metodes un līdzekļus. Logopēdijas speciāliste I.Zaķe uzsver, ka viens no intelektuālās attīstības radītājiem ir valodas izpratne un pareiza runa, tāpēc jāatceras, ka bērns noteiktā secībā jāsagatavo pareizai valodas apguvei. Šāda pakāpenības principa ievērošana runas veidošanās procesā ir svarīga un nepieciešama tāpēc, lai bērnam būtu ātrāk un vieglāk uztvert pieaugušā runu un atdarināt to. Bērna gatavošanās skolas gaitām sākas jau no dzimšanas. (Zaķe, 2000). Nebūtu pareizi likt akcentu uz apzinātu burtu, garu dzejoļu un stāstu mācīšanu, pirms bērns ir sācis skaidri runāt. Tas noslogo bērna uztveres spējas, kas šajā vecumā vēl nav pietiekami attīstītas.

Nākamais solis ir bērna artikulācijas aparāta treniņš, kas ietver sevī elpošanas vingrinājumus, vingrinājumus mēles muskulatūras stiprināšanai, lūpām. Tad seko vingrinājumu grupa fonemātiskās dzirdes attīstīšanai, ritma un redzes atmiņas nostiprināšanai. Kad bērns ir daļēji apguvis šos uzdevumus, viņš var sākt veidot teikumu, stāstīt, paplašināt savu vārdu krājumu, darboties ar vārdiem un teikumiem. Izpildot visus šos vingrinājumus, bērns pietiekami darbina prātu un nepārtraukti attīstās ne tikai runas aparāta darbība, bet arī viņa intelektuālās spējas un visi psihiskie procesi. Atšķirībā no pieauguša cilvēka, bērns vispirms uztver lietas emocionāli, tad caur kustībām, maņām un tikai tad ar prātu.

Var minēt vingrinājumu skaņu precīzai izrunai: "Pirmsskolas skolotājam dzimtās valodas stundas sākumā ieteicams piecas minūtes vingrināt bērnus. Jāiegādājas mazi spogulīši katram bērnam, lai tie redz savu mutīti. Vingrinājumi ar spoguli noder arī bērniem (skolotājiem, audzinātājiem), kuriem nav runas defektu, jo tie palīdz izkopt skaidru un raitu valodu. Bērni var sēdēt solos vai arī uz grīdas, kura ir ar segumu. Elpošanas vingrinājumi jāveic arī uz grīdas guļus. Vingrinājumus ir lietderīgi

veikt, lai bērniem veidotos raita un skaidra runa." (Hadaņonoka, Hadaņonoka, Staļģe, Merirandre, Šteinberga, 2000, 42). Elastīga runas aparāta attīstīšanai lieti noder mēles mežģi un ātrrunas vingrinājumi. Tradicionālajiem izrunas vingrinājumiem ir stingrs psiholoģiskais pamatojums: bērns iegūst spēju pārvaldīt runas aparāta muskuļu darbību, koordinēt runas kustību un dzirdes sajūtas. Šī spēja lielā mērā nosaka cita runas komponenta- lasīšanas- dinamiku." (Andersone, Arājs, Drulle, Ikale, Krastiņa, Volāne, 2014) Pirmsskolā nodarbības bērniem ir rotaļveidā. Kā norāda Korbe, rotaļās bērns vingrina artikulācijas aparātu skaņu izrunai; precizē skaņas izrunu (īsie- garie patskaņi, divskaņi, lūpeņi m, p, b); nostiprina lūpu aktivitāti, vingrina mēles lokanību. Mācās nostiprināt lūpu stāvokli pie ***a*** un ***ā*** izrunas". (Korbe, 2007). Tija Zīriņa atzīmē pirkstu rotaļas nozīmīgumu bērnu runas pilnveidē. "Pirkstu rotaļas ir pateicīgs līdzeklis, kuru var izmantot dažādos dienas režīma brīžos pirmsskolas izglītības iestādē. Tas noder gan rīta cēlienā, bērnus sagaidot, gan arī veicot individuālo darbu ar bērniem. Tas neprasa nekādus telpas ierobežojumus, nekādu papildus sagatavotu materiālu, vienīgais, kas ir vajadzīgs, - audzinātājas zināšanas un vēlēšanās darboties ar mazo bērnu kopā. Pirkstu rotaļas nodrošina vajadzību sadarboties, tiek veicinātas arī rotaļu prasmes, un rotaļas kontekstā daudz ātrāk attīstās bērna runa. Rotaļas laikā tiek sistas plaukstiņas, un līdz ar to tiek attīstīta pirkstu sīkā muskulatūra, kas ietekmē bērna runas zonu funkcionēšanu galvas smadzenēs un veicina skaņu izrunas attīstību." (pēc Dzinteres, 2007, 41). Bičuka norāda, ka bērna runu un valodu nevar attīstīt kā atsevišķu psihisko procesu, atraujot to no visa organisma. Bērna valodas attīstība cieši saistīta ar roku sīkas muskulatūras pilnvērtīgu darbību. Pirkstus pat uzskata par "cilvēka otro artikulācijas aparātu". (pēc Bičukas, Grasmanes, Pagrabas, 2003). Kā piemēru var minēt latviešu tautasdziesmu, kuras skandēšanas laikā var iesaistīt bērna pirkstiņu darbošanos:

"Cepu, cepu kukulīšus,
Cepu lielus, cepu mazus.
Lielākais būs lielākam,
Mazākais būs mazākam.
Budūks!- krāsnī iekšā!"

Ar aizraujošas pirkstu rotaļas palīdzību pedagogs var jauki parotaļāties ar bērnu un arī attīstīt bērna runas prasmes. Pirkstu rotaļas ir ritmiskas, palīdz attīstīt kustību koordināciju mazajiem pirkstiņiem un līdz ar to veicina arī prāta attīstību. Tas nozīmē, ka attīstās izziņas procesi- domāšana, runa, uzmanība, atmiņa, iztēle, uztvere. Pirkstu rotaļās bieži ir sastopami skaņu, zilbju un vārdu atkārtojumi. Piemēram: "*Vāru, vāru putriņu,*

Trīs milti katlā;

Ko došu bērnam,
Ko pats ēdīšu?
Tam devu, tam devu,
Tam devu, tam devu,
Tam pietrūka,
Tas ieskrēja aliņā- čurr! (Greble, 1993, 54)

T. Zīriņa uzsver runas būtisko lomu veiksmīgai bērna saskarsmei ar vienaudžiem: "Pirkstu rotaļas laikā tiek veicināta bērna saskarsmes prasmju attīstība, tiek likts pamats veiksmīgas saskarsmes attīstībai pirmsskolas vecumā, kad bērnam jāsadarbojas ne tikai ar tuviem cilvēkiem, bet arī ar saviem līdzaudžiem. Runas prasmes un saskarsmes attīstība ir cieši saistītas- bez labi attīstītas runas veiksmīga saskarsme nav iespējama, jo pārējie bērni var rotaļu partneri nesaprast un līdz ar to parādās saskarsmes problēmas." (pēc Dzinteres, 2007, 39).

Lai sekmīgi noritētu bērna runas jeb fonācijas (balss skaņu veidošanās) attīstība, uzmanību ir jāvērš arī pareizai bērna elpošanai. Tā ir iesaistīta runāšanas procesā un nosaka balss, skaņu, runātā veidošanos. I. Miltiņa akcentē, ka noteicošā runas elpošanā ir izelpa. Ne mazāk svarīgs ir izelpas vieglums un tās vienmērīgums. Runas elpošana attīstās pakāpeniski bērna runas un valodas attīstības gaitā. Jāatzīmē, ka bērns varēs pareizi elpot un runāt tikai tad, kad nesasprindzinās kakla, plecu muskuļus, turēs taisni galvu, brīvi un dabiski pārvaldīs ne tikai rokas, bet arī citas ķermeņa daļas. (Miltiņa, 2005). Valodas pamatā ir elpošanas un artikulācijas orgānu funkcijas. Valoda būs pareiza, ja tie atbilstoši darbosies un nebūs attīstības traucējumu. (Cukura, Cukura-Akmene, 2016)

Darba autore savā pedagoģiskajā praksē stājas un elpošanas attīstībai veiksmīgi izmanto sekojošus vingrinājumus pirmsskolas rotaļnodarbībās: "Kritiens bezdibenī" (skat. pielikums nr. 1), "Lidmašīna" (pielikums nr. 2), izelpas aktivizēšanai var izmantot rotaļvingrinājumu "Uzbāzīgais ods" (pielikums nr. 3), rotaļā "Svecītes dzimšanas dienas tortē" bērns izelpu vada īsi, ātri (pielikums nr. 4).

Pirmsskolā svarīgs uzsvars tiek likts uz prasmi klausīties: "Lai saprastu un saprastos ir jāprot klausīties un dzirdēt. Klausīšanās ir valodas attīstības pamats. Bērnam, kurš nav apguvis klausīšanās iemaņas, rodas traucējumi viņa komunikācijas prasmēs." (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014, 49) 6–7 gadu vecumā bērns, būdams runātājs un klausītājs, piedalās grupas uzdevuma veikšanā, piemēram, inscenē stāstu vai pasaku, izstāsta reālu vai izdomātu notikumu skolotājam vai citiem bērniem, klausās un uztver pasakas, stāstus vai dzejoļus, izprot to saturu no konteksta un analizē tos,

uzdod jautājumus un atbild uz jautājumiem, var izpildīt sarežģītākus skolotāja norādījumus un pat sniegt savus ieteikumus (Tomme, Jukēvica 2018).

No uzmanīgas klausīšanās ir atkarīgs veiksmīgs dialogs, komunikācija. Saruna – dialogs ir uzskatāms par integrālu (cieši saistītu, nedalāmu) veidojumu (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014), kuram ir sava struktūra. Tajā svarīga vieta ir ierādāma pauzei, kas piedāvā laiku atbildei. Trūkstot pauzēm pieaugušā – bērna komunikācijā mazajam faktiski tiek liegta iespēja izteikties. Saruna- dialogs var noritēt arī rotaļas veidā. It īpaši tādā, kur katram rotaļniekam nākas veikt kaut ko pēc kārtas. (Miltiņa, 2017).

Vēl viens svarīgs pirmsskolas uzdevums ir bērnu vārdu krājuma paplašināšana caur dažādām rotaļnodarbībām. Meņģelsone uzskaita : "Vārdu krājuma paplašināšanā aktuālākās ir:

- Vārdiskās spēles (pēc lietojamā materiāla);
- Rotaļspēles, kas iepazīstina bērnus ar apkārtni (pēc rotaļu satura);
- Valodas veicināšanas rotaļas (bērnu aktivitātēm);
- Rotaļas ar dziedāšanu;
- Sižetu lomu rotaļas;
- Didaktiskās rotaļas. (Pirmsskolas izglītības asociācijas 11. konference, 2008, 5)

Pavisam vienkāršās ikdienas situācijās skolotāja runā var skanēt folklora. Piemēram, mazgājot rokas pirms ēšanas, skolotājs runā:

Roka roku mazgājās,
Kas mutīti nomazgās?
Tām pašām rociņām
Ir mutīte jāmazgā." (pēc Kaņepējas, 2012, 133)

Zaķe apkopo runas attīstības uzdevumus pirmsskolā. Tie ir šādi:

- bagātināt sajūtu pieredzi;
- iemācīt vispirms pašas vienkāršākās lietas;
- precizēt skaņu izrunu, diferencēt tās;
- mācīt orientēties plaknē, telpā, apkārtnē;
- veidot dialogu ar pieaugušo;
- attīstīt pirkstu sīko muskulatūru;
- vingrināt artikulācijas aparātu;
- paplašināt vārdu krājumu, izrunāt sarežģītus vārdus;
- attīstīt saistīto runu;

- apgūt elementārus gramatikas likumus;
- attīstīt fonemātisko dzirdi;
- nostiprināt elpošanu un balss aparātu (balss tembru, tempu);
- mācīt izprast runas instrukciju;
- attīstīt runas instrukciju;
- attīstīt ritma izjūtu;
- nostiprināt motorisko koordināciju;
- veidot izpratni par jēdzienu;
- mācīt stāstīt un veidot izteiksmīgu runu (ievērot loģiskās pauzes);
- padziļināt zināšanas par lietu vidi, norisēm un likumsakarībām dabā;
- attīstīt spēju spriest, analizēt un sintezēt;
- attīstīt fantāziju, veidojot stāsta notikumu secību;
- izteikt iespaidus ar vārdiem;
- veicināt domāšanas procesa attīstību (Zaķe, 2000, 11).

Bērnudārzos, kur nav diendienā uz vietas logopēds- speciālists, ir tik nepieciešams, lai ikviens pirmsskolas pedagogs prastu cīnīties ar fonemātisko procesu attīstības problēmām jau sākumstadijā- ar cēloņiem, lai pēc tam nebūtu jālabo sekas. (Bičuka, Grasmane, Pagraba, 2003).

Lasmane pasvītro, ka skolotāja sūtība ir darbā ar bērniem strādāt pie savas tautas valodas un mūzikas izpratnes un tās savdabības saglabāšanas, nostiprināšanas un attīstības. (Lasmane, 2012) Miltiņa akcentē: Dzirdes uztveres pilnveidošanās norit ciešā saiknē ar runas un mūzikas sistemātiskām rotaļnodarbībām. Pirmsskolas izglītības iestādē gan runas, gan muzikalitātes attīstība iespējama tikai aktīvā darbībā: runa attīstās- klausoties, runājot, lasot, rakstot; muzikalitāte- klausoties, dzirdot, spēlējot, dejojot.” (Miltiņa, 2017, 22)

Kaņepēja secina, ka bērna runas attīstīšanā pirmsskolas izglītības pedagoģiskajā procesā noteicošā loma ir pedagoga personībai un meistarībai. Līdz ar to izvirzās vairākas pamatprasības, kas jāievēro: pedagogam vienmēr jāprot ar bērnu aprunāties, jāstimulē jautājumi, jācenšas uz tiem atbildēt, jāizvēlas metodes, kas nodrošina katra bērna runas aktivitāti rotaļnodarbībās un ārpusnodarbību laika, jāredz katra bērna izaugsmi, tā jāstimulē ar pozitīvu, emocionālu saskarsmi. (pēc Kaņepējas, 2012) Literatūras izpēte ļauj secināt, ka pieaugušais (pirmsskolā- pedagogs) ir galvenais un noteicošais starpnieks starp bērnu un viņa pasauli valodas jomā. Pedagogam savā ikdienā ir jāpiedāvā rotaļu un vingrinājumu dažādība, kuri attīsta un veicina bērna runas prasmi- elpošanas

vingrinājumi, pirkstiņrotaļas, vingrinājumi skaņu precīzai izrunai, vingrinājumi pareizai stājai, rotaļas, kas bagātina vārdu krājumu un kopumā pilnveido bērna runu.

1.3. Muzikālās rotaļas kā bērna runas pilnveides veicinātāji bilingvālos apstākļos

1.3.1. Muzikālās rotaļas kā bērna runas pilnveides veicinātāji bilingvālos apstākļos

Muzikālās darbības pirmsskolā iekļauj sevī dziedāšanu, mūzikas klausīšanos, muzikāli-ritmiskās kustības, mūzikas instrumentu spēli, dejošanu, kā arī īpaši vajag uzsvērt muzikālās rotaļas un spēles. Muzikālās darbības ietekmē bērnu attīstību vairākās sfēras – intelektuālā, emocionālā, sociālā, kustību un dejas attīstības sfērā un runas attīstības sfērā. Viens no svarīgākajiem runas attīstības uzdevumiem pirmsskolā ir bērnu vārdu krājuma paplašināšana, teikumu veidošana, stāstītprasme. Tas notiek ikdienas dzīvē, kad bērni rotaļājas savā starpā un nodarbībās. Svarīga loma runas pilnveidei bilingvālajā vidē ir dažādām rotaļām, tajā skaitā muzikālajām rotaļām, spēlēm. Buksa norāda: "Rotaļāšanās palīdz mācīties daudzos, dažādos veidos. Tā iesaista maņas, atraisa emocijas, rosina iztēli un sekmē ideju rašanos. Lai gan daudzi nenovērtē prieka un spēļu spēku, patiesībā tām ir ļoti labvēlīga ietekme." (Buksa, 2016, 118)

Mūzikas pedagogi un pētnieki uzsver, ka mūzika nav tikai izklaide vai laba laika pavadīšana, bet mūzika ir tas instruments, kurš spēcīgi ietekmē un palīdz attīstīt augstākās domāšanas prasmes, ietekmē bērna intelektuālo, emocionālo, sociālo, kustību un dejas attīstību. Mūzika un muzicēšana veicina smadzeņu pusložu attīstību, dzirdes, klausīšanās spējas, runas motoriku attīstību utt. Patiesībā mūziku bieži salīdzina ar valodu; dažkārt pētnieki to pat traktē kā radošu tā atdarinājumu. Interesanti šajā kontekstā ir Durhamas Djūka universitātes darbinieka veiktā eksperimenta rezultāti. Pieredze rāda, ka gan runai, gan mūzikai ir vienāds intervālu sadalījums, t.i., attālums starp atsevišķām skaņām. Tas nozīmē, ka tad, kad cilvēks savā runā izmanto, piemēram, skumju intonāciju, viņš izmanto identisku intervālu sistēmu, ko izmanto mūzikas darbos minora toņos. Kad viņš izmanto priecīgu balsi, viņš izmanto mažora toņus. Šis eksperiments pierādīja, ka pastāv cieša saikne starp emociju pārraidi ar verbālās lingvistiskās komunikācijas palīdzību un neverbālo mūziku. (Sacher, 2012).

A. Līduma atklāj: “Prakse rāda, ka bērna agra muzikāla darbība ir svarīgs nosacījums viņa vispusīgas (fiziskā, psihiskā, sociālā) attīstības sekmēšanai. Visu bērna spēju savlaicīga attīstība ir atkarīga no pieaugušo muzikāli organizētas vides, satura un formām”. (Līduma, 2015, 131). J. Birzkops uz jautājumu: “Kā vislabāk attīstīt smadzenes?”- atbild: “Ar muzicēšanu, ar instrumentu spēli, kas tagad atzīta par revolūciju pedagoģijā. Mūzika garīgi līdzsvaro, sakārto un emocionāli attīsta ikvienu bērnu”. Autors uzsver: “Tieši muzicēšana, mūzikas instrumentu spēle ir tā, kas piedāvā vislabāko iespēju augstāko domāšanas prasmju attīstīšanai jau ar pirmajiem soļiem. Muzicēšanas īpatnība ir tā, ka spēlējot pat elementārā, iesācēja līmenī, īpaši muzikālajām spējām funkcionē arī visas augstākās domāšanas prasmes. Tā ir atkal viena daudzu cilvēku neapjausta muzicēšanas priekšrocība.” (Birzkops, 2008, 15). Šīs augstākās domāšanas prasmju (kritiskā domāšana, klasificēšana, salīdzināšana utt.) attīstība ir ļoti nepieciešama runas pilnveidei. Elementārā muzikālā dzirde, skaņu un ritma izjūta, muzikālā atmiņa daļēji palīdz veikt visus spēles grūtos psihiskos un psihofiziskos uzdevumus un līdz ar to attīsta visas citas spējas. Muzikālā dzirde ir kā āķis, uz kura var uzkabināt un pacelt visas citas spējas un domāšanas prasmes. (Birzkops, 2008). Brice norāda: “Sākotnēji vecāki, vēlāk skolotājs var sekmēt bērna runas attīstību ar skaņu un vārdu rotaļām- skandējot, dziedot, muzicējot.” (Brice, 2019, 28)

Muzicēšana veicina arī runas attīstību. Mūziķe S. Grasmane atzīmē, ka ar logopēda darbu vien ir par maz, lai attīstītu bērna runu, nepieciešams lielas komandas darbs: vecāki, logopēds, speciālisti, audzinātāji un mūzikas skolotāji, kuriem ir liela loma fonemātiskās un muzikālās dzirdes attīstības mijiedarbībā. Bērns ir jāaizrauj ar daudzveidīgiem vingrinājumiem un rotaļām. Jo bērnam pozitīvākas emocijas, jo veiksmīgāk var novērst runas un fonemātiskās dzirdes attīstības traucējumus. Vecākiem ar bērnu daudz jārunā un jādzied. Izteiksmīga, skandēšana un emocionāla dziedāšana ir tās atslēgas, kas attīsta vienlaikus bērnu fonemātisko un muzikālo dzirdi. (pēc Bičukas, Grasmanes, Pagrabas, 2003). J. Birzkops atzīmē, ka muzicēšana (dziedāšana, instrumentu spēle, mūzikas rotaļas un lomu rotaļas) palīdz attīstīt prasmi “atrasties vienlaikus divos dažādos laikos vai situācijās”. Šai sarežģīti nosauktajai spējai ir īpaša nozīme katram bērnam raitas runas apguvē. Runa, savu domu paušana citiem jau būtībā ir pats galvenais. Bez stāstīšanas nevar iztikt. (Birzkops, 2008).

Buksa uzsver muzikālo rotaļu nozīmīgumu: “Rotaļāšanās ļauj integrēt visas smadzeņu daļas, tāpēc indivīdam ir vieglāk apgūt zināšanas. Mūzika izveido svarīgu iekšējā ritma sajūtu un stimulē smadzenes, lai tās kļūtu saskaņotākas. Tā ātri var mainīt cilvēka noskaņojumu pozitīvā virzienā. Ritms ir svarīgs mācoties lasīt. Tāpat kā fiziskas aktivitātes un spēles, arī mūzika palīdz smadzenēm

visaptveroši attīstīties." (Buksa, 2016, 130) Nodarbību un ārpus nodarbību laikā, pielietojot mērķtiecīgi izvēlētus vingrinājumus, rotaļas un dziesmas, ar tām tiek trenēta dzirdes uztvere, muzikālā dzirde, attīstīta runa un valoda. (Bičuka, Grasmane, Pagraba, 2003). Muzikālā rotaļa ir aktīva, radoša bērnu darbība, kas virzīta uz muzikāla skaņdarba vai dziesmas rakstura attēlošanu ar kustību palīdzību. Rotaļai ir noteikts saturs un pedagoga izvirzīti mācību uzdevumi. Muzikālā rotaļa ir jāuzskata par vienu no galvenajām muzikālās audzināšanas pamatformām. Pēc pieņemtās pirmsskolas muzikālās audzināšanas klasifikācijas pastāv rotaļas instrumentālās mūzikas pavadībā un rotaļas ar dziedāšanu. Rotaļas instrumentālās mūzikas pavadība ietver sižetiskās rotaļas, kur parādīti noteikti personāži, attīstīta darbība, un nesižetiskās, pie kurām pieder dažādas kustību rotaļas. (Lasmane, 2012). Tas viss veicina bērnu runu un otrās valodas apguvi, bagātinot vārdu krājumu.

Brice norāda uz daudzveidīgas un bagātas vides nozīmīgumu: "Vide un pedagoģiskais process, kas bagāts ar bērnu dzeju, skaitāmpantiem, dziesmām un runas rotaļām, ir vērtīgs gan no runas un valodas apguves viedokļa, gan arī no bērna muzikalitātes attīstīšanas skatpunkta." (Brice, 2019, 27)

M.Bičuka izceļ muzikālo didaktisko rotaļu lomu sensoro un intelektuālo spēju attīstībā. Viņa raksta, ka neaizstājams palīgs bērna muzikālās attīstībās veicināšanā ir tieši rotaļa, jo tā ir galvenais darbības veids pirmsskolas vecumā, savukārt bērna attīstība notiek darbībā, pašrealizācijā (savu spēju īstenošanā). Pirmsskolas pedagoģijā viena no mācību procesa organizācijas formām ir rotaļnodarbība, kurā būtiska loma atvēlēta didaktiskajām rotaļām kā mācībām rotaļu veidā. Didaktisko rotaļu raksturo vienlaikus divi momenti: mācību jeb izziņas moments un rotaļas jeb saistošais moments. Izziņas moments katrā rotaļā izpaužas noteiktos didaktiskos uzdevumos, kuru risināšana veicina bērnu sensoro (redze, dzirde, garša, oža, tauste) un intelektuālo (prāta) spēju attīstību. Mūzikas nodarbībās kā viens no mācību vielas apguves, prasmju un iemaņu nostiprināšanas un muzikālo spēju attīstīšanas līdzekļiem ir muzikāli didaktiskās rotaļas. (Bičuka, Grasmane, Pagraba, 2003). Tā kā didaktiskās rotaļas veicina dzirdes un intelektuālo spēju attīstību, tad šīs bērnam saistošās darbības pozitīvi ietekmē arī runas attīstību. Bērns labāk un skaidrāk saklausa skaņas, diferencē tās, kā arī tiek veicināta pareizu skaņu izruna- dikcija.

Viens no valodas apguves svarīgiem aspektiem ir ritma izjūta. Brice vērš uzmanību: "Ritma izjūta cieši saistīta ar:

- runas attīstību, tās traucējumu novēršanu un profilaksi;
- runas un valodu apguvi;
- kustību koordināciju un ritmiskumu;

- psihisko procesu attīstību;
- laika izjūtu mūzikā, kustībās un sadzīvē.” (Brice, 2019, 15)

Ritma rotaļas palīdz attīstīt un pilnveidot artikulāciju un dikciju. Vienlaikus runas spēles trenē bērnu atmiņu un bagātina vārdu krājumu. Lasmane norāda, ka bērna muzikālās dzirdes attīstības pamatā ir tonālās izjūtas un ritma izpratnes veidošana. Izpildot ritma vingrinājumus, attīstās bērna motorās un koordinācijas prasmes, viņš labāk izprot tempu, dinamiku. Skolotāja mērķtiecīgs darbs, attīstot mazā cilvēka balss aparātu, dzirdes un metroritma izjūtu, ir visas muzikālās audzināšanas procesa pamatā. (Lasmane, 2012) Brice atzīmē, ka ritma rotaļās un elementārās muzicēšanas procesā skolotājam vienlaikus ir iespēja gan novērot, gan sekmēt bērnu kustību, kustību koordinācijas, uzmanības, uztveres, atmiņas, domāšanas, runas attīstības, radošuma izpausmes un attīstības līmeni. Tālāk vairāku muzikālo rotaļu grāmatu autore turpina: “Ritma rotaļās tiek sekmēta bērna psihisko procesu attīstība, nereti ritma rotaļas ietver konkrētus uzdevumus, kam ir daudzveidīgi attīstošie un audzinošie aspekti (sekmējot uztveri, uzmanību, domāšanu, runu, iztēli, radošumu, ritma izjūtu, muzikalitāti, kustības, kustību koordināciju u.c.)” (Brice, 2019, 23) Ritmizēšanai var izmantot gan skaņu un ritma instrumentus, gan arī dažādus pielāgotus skaņu rīkus, piemēram, akmentiņus, kārbiņas ar dažādu pildījumu (zirņiem, griķiem, rīsiem utt.), čiekurus, gliemežvākus, avokado kauliņus, valriekstu čaulas, kastaņus, zīles u. c. Ritma rotaļās var spēlēt pirkstiņrotaļas, mācīties skandējamos dzejoļus, tautasdziesmas ar izteiksmīgām kustībām, arī rotaļāties, iepazīstot paša ķermeni, izmantojot skanošos žestus, nostiprinot labās un kreisās puses izjūtu. (Auzāne, Lecīte, 2019). Bērni ritma un muzikālo rotaļdarbību procesā atraisās, iemācās izteikties, vienlaikus apgūst saskarsmes iemaņas un toleranci, ceļ savu pašapziņu, mācās sadarboties arī ar tiem bērniem, ar kuriem, iespējams, ikdienā nerotaļātos. Ritma rotaļas ar skandēšanu palīdz pilnveidot bērnu vārdu krājumu, sekmē skaidru, precīzu un izteiksmīgu runu.” (Brice, 2019.)

Ritma vingrinājumi un rotaļas iesaista visas bērnam nepieciešamās runas attīstības maņas un procesus. Kā ritma rotaļu piemēru pēc K. Orfa metodes var minēt “Rotaļa atbalsī” (pielikums nr. 6).

Mūzikas instrumentu spēle- attīsta ritma izjūtu, prasmi noteikt skaņu augstumus. Instrumentu spēle ietekmē arī iztēles spējas un radošumu. Tas ir labs līdzeklis bērna manuālo spēju attīstībai. Saskarsme ar mūzikas instrumentu bērnā izsauc prieku, pavairo aktivitāti un entuziasmu. Bērni labprāt sit ritmu ar karotēm, sitot tās uz dažādām priekšmetu virsmām, nospiež elektriskā zvana pogu utt. Pirmsskolai ir nepieciešams pagarināt šo rotaļu un skaņas manipulācijas periodu. Šeit labi noder sitamie instrumenti un dažādi pašdarināti instrumenti, kas izdod dažādas interesantas skaņas. Tāpat svarīgi ir neaizmirst izmantot savu ķermeni dažādiem akustiskajiem efektiem: kāju dauzīšana,

plaukšķināšana, sist uz stilbiem, sist ar pirkstiņu palīdzību. (Kisiel, 2001**).** Šīs darbības ar dažādiem mūzikas instrumentiem attīsta bērnā ritma izjūtu un skaņas augstumu diferencēšanu, kas savukārt nodrošina pareizas dikcijas attīstību, pilnveido runas aparāta darbību, kā arī nostiprina klausīšanās iemaņas un skaņu pareizu atpazīšanu. Vilks norāda: "Svarīgi Orfa sistēmā ir spēlēt uz mūzikas instrumentiem, kur būtiska loma ir arī ķermeņa daļām un praktiski visam, kas ir apkārt un ir spējīgi izdod skaņas." (Wilk, 2018, 72). Komponista Orfa izstrādātajam mūzikas instrumentu sastāvam ir jābūt pieejamam bērniem jau kopš pirmās mūzikas nodarbības. Instrumentu spēle visbiežāk savienota ar citām muzicēšanas formām: dziedāšanu, muzikāli kustīgajām rotaļām, mūzikas radīšanu, ļauj bērniem pašiem radoši darboties, atrodot un atklājot jaunu bagātu sevis izteikšanās veidu, kā arī būtiski ietekmē runas attīstībai un pilnveidei nepieciešamos komponentus. (pēc Kisiela, 2001).

Savukārt rotaļas skaņu augstuma uztveršanai un atšķiršanai nostiprina klausīšanās iemaņas, spēju diferencēt skaņas kā arī pilnveido runas aparāta darbību. Lai attīstītu spēju atšķirt skaņu augstumu, svarīgi balstīties uz bērnu pieredzi arī dažādu reģistru (cilvēka balss vai mūzikas instrumenta diapazona daļa ar noteiktu augstumu, tembru un intensitāti) atšķiršanā. Kā rotaļas piemēru varu minēt "*Kas dzīvo mežā?"* (pielikums nr. 7). Šī didaktiskā rotaļa veicina muzikāli sensoro spēju attīstīšanu un reģistru maiņas uztveršanu. (Bičuka, Grasmane, Pagraba, 2003)

Deju un kustību rotaļas mūzikas pavadībā bērnā nostiprina kustību koordināciju. Dejošana un kustēšanās mūzikas ritmā palīdz iepazīt ne tikai savu ķermeni, bet arī orientēties telpā, kā arī nostiprina dzirdes-kustību koordinācijas, spēju koncentrēt uzmanību, kā arī to dalīt. (Sojka, Świątkowska, 2018). Bērns pateicoties dejai un kustību rotaļām pilnveido savu runu, bagātina valodas krājumu. Kā piemēru var minēt Plaukstiņpolku. Roku plaukšķināšana nostiprina bērna "otro artikulācijas aparātu"- sīko muskulatūru, kā arī koordinācijas spējas, bagātina vārdu krājumu, veido priekštatu – pa labi, pa kreisi utt.

Ar rotaļu pirmsskolā varam saistīt arī muzikālā teātra metodi. Teatrālisms, fantāzijas kustībās, konkrēti tēli – lomas atraisa bērnu radošo darbību. (Lasmane, 2012). Šī rotaļa saistās ar bērna radošo domu darbību. Bērni iedzīvojas tēlā, dzīvo viņa dzīvi, atdarina personāža runu, intonāciju, kustības, mīmiku. Šo rotaļu sižets parasti ir saistīts ar kādu literāro darbu, vēroto koncertu, kino, arī lomu dialogi ir veidoti tuvu literārā darba dialogiem. Dažkārt šīs rotaļas dēvē arī par "dzīvo teātri*"*. (Stangaine, 2014) Teatrālās rotaļas savu kulmināciju sasniedz tieši vecākajā pirmsskolas vecumā. Sevišķi tās iemīļojuši ir bērni ar izteiktām mākslinieciskajām spējām, kas mīl sacerēt, dejot, dziedāt, spēlēt teātri (Dzintere, Stangaine, 2007). I. Stangaine ir uzskaitījusi, kādus uzdevumus veic teatrālās

rotaļas: paplašina bērnu redzesloku, rada interesi par kādu literāru darbu; pilnveido intelektuālās, mākslinieciskās spējas; attīsta radošo domāšanu, iztēli; rosina lietot zināmas dialogrunas replikas; sekmē prasmi veidot jaunus dialogus; sekmē literārās valodas attīstību; attīsta prasmi lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus (dažādas balss intonācijas, mīmiku, žestus). (Stangaine, 2014, 52) Tātad šī rotaļa ir būtiska runas un valodas attīstības un pilnveides veicinātāja. Kā piemēru var minēt animācijas filmu "Zaķīšu pirtiņa", kur bērni paši vēlāk atveido zaķīšus un dzied dzejnieka V. Plūdoņa un I. Kalniņa komponēto dziesmu, atveidojot notikumus zaķīšu pirtiņā. Brice uzsver: "Runas rotaļās bērns vingrina dikciju, artikulāciju un runas izteiksmīgumu, bagātina vārdu krājumu; sekmē personīgā vārdu krājuma lietojumu un atsaukšanu atmiņā rotaļas procesā (sinonīmi, antonīmi, lietvārdi, īpašības vārdi u.c.)." (Brice, 2019, 23)

Mūzika ir tas instruments, kurš veicina tādus runas pilnveidei nozīmīgus procesus, kā:

1) bagātina jūtu pieredzi, jo bērns vispirms lietas uztver emocionāli, tikai tad caur kustībām un visbeidzot ar prātu;
2) vingrina runas dzirdi un fonemātisko uztveri;
3) vingrina artikulācijas aparātu, dažādu valodas skaņu pareizu izrunu izolēti un vārdos atbilstoši ortoēpijas normām;
4) veicina balss kvalitatīvo īpašību attīstību- balss tempa regulāciju;
5) veido prasmi runāt izteiksmīgi, ar dažādām balss intonācijām, apgūstot prasmi vārdiski paust prieku, raizes, bēdas, sajūsmu, lielību utt.;
6) veicina prasmi brīvi un gramatiski pareizi izteikt savas domas sarunā, stāstījumā (atstāstījumā), runājot dzeju utt. (Brice, 2013).

Tātad literatūras izpēte ļauj secināt, ka muzikālās rotaļas un spēles ir tā bērna aktīvā un radošā darbība, kas attīsta domāšanas prasmes, palīdz attīstīt un pilnveidot bērniem artikulāciju un dikciju, didaktiskās rotaļas veicina bērnu sensoro (redze, dzirde, garša, oža, tauste) un intelektuālo (prāta) spēju attīstību, pilnveido runas aparāta darbību. Mūzikas instrumentu spēle- attīsta ritma izjūtu, prasmi noteikt skaņu augstumus, deju un kustību rotaļas mūzikas pavadībā bērnā nostiprina dzirdes-kustību koordinācijas, spēju koncentrēt uzmanību, kā arī to dalīt, muzikālā teātra metodi paplašina bērnu redzesloku, rada interesi par kādu literāru darbu, pilnveido intelektuālās, mākslinieciskās spējas, rosina lietot zināmas dialogrunas replikas, sekmē prasmi veidot jaunus dialogus, literārās valodas attīstību, attīsta prasmi lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus (dažādas balss intonācijas, mīmiku, žestus). Bez šīm darbībām- muzikālajām rotaļām un spēlēm, dažādiem izziņu procesiem un vingrinājumiem nebūtu iespējams veiksmīgi pilnveidot bērna runu. Bilingvālos apstākļos augošam

bērnam muzikālās rotaļas bagātina vārdu krājumu, palīdz pareizi gramatiski veidot vārdu savienojumus, frāzes, teikumus, veidot dialogu, veidot priekštatu par dzirdēto, kā arī īsi pastāstīt par to.

Muzikālās rotaļas un spēles ir tā bērna aktīvā un radošā darbība, kas attīsta domāšanas prasmes, bagātina vārdu krājumu, attīsta fonemātisko dzirdi, izrunu. Pedagogam ir svarīgi mērķtiecīgi izvēlēties repertuāru, lai veicinātu bilingvālos apstākļos bērnu runas pilvneidi. Ritma rotaļas, didaktiskās rotaļas, rotaļas skaņu augstuma uztveršanai un atšķiršanai, mūzikas instrumentu spēle, deju un kustību rotaļas, muzikālā teātra rotaļas palīdz attīstīt un pilnveidot artikulāciju un dikciju, nostiprina klausīšanās iemaņas, spēju diferencēt skaņas kā arī pilnveido runas aparāta darbību, - attīsta ritma izjūtu, prasmi noteikt skaņu augstumus, mūzikas pavadībā bērnā nostiprina dzirdes-kustību koordinācijas, spēju koncentrēt uzmanību, kā arī to dalīt.

1.3.2. Dziedāšana kā bērnu runas pilnveides veicinātāja bilingvālos apstākļos

Viena no svarīgākajām muzikālās audzināšanas darba formām pirmsskolā ir dziedāšana. (Bičuka, Grasmane, Pagraba, 2003). Dziedāšana ir arī svarīgs runas pilnveides komponents, tas bagātina vārdu krājumu, veicina izrunas attīstīšanu, kas īpaši jāņem vērā bilingvālo bērnu vidē.
Burima akcentē dziesmu būtisko ietekmi uz valodas mācīšanos un runas pilnveidi: "Mūzika ir integrēta daļa valodu mācīšanās procesā. No dziesmām var mācīties par dažādiem kultūras vai vēstures aspektiem, tā palīdz jaunu vārdu un frāžu apguvē caur ritmu un lietojumu kontekstā, tas ir labs treniņš izrunai dziedot, kā arī noder kā klausīšanās uzdevums, aizpildot tukšos laukumus dziesmu tekstā. Piemēram, var klausīties skaņdarbu un uzrakstīt stāstu vai pieminēt vārdus, kas asociējas ar to, ko klausās. Mūzikai ir efekts mācību procesā, jo tiek aktivizētas vairākas smadzeņu daļas. Dziedāšanu var mērķtiecīgāk izmantot valodas apguves procesā. Saistībā ar latviešu valodas nodarbībām dziesmās var pievērst uzmanību, piemēram, fonētiskām un leksikām atšķirībām latgaliešu vai leišu valodā. Apgūstot dziesmas, jāuzsver izruna, vārdu krājums un gramatiskās konstrukcijas. Apgūstot valodu dziedot, tiek aktivētas vairākas maņas un ir emocionāla iesaiste. Valodu var iesaistīt ne tikai dziesmu apguvē, bet arī iesildoties dziedāšanai. Ritms ne vien palīdz labāk iegaumēt saturu, bet arī apgūt citu valodu ritmu musturus, turklāt tas veicina pozitīvu gaisotni, kas savukārt ietekmē motivāciju." (Burima, 2019, 166) Bičuka raksta, ka dziedāšana ir muzikālu skaņu radīšanas māksla ar balsi, kurai, atšķirībā no runāšanas, ir raksturīga tonalitāte un ritms. Dziedot veidojas galvenās dzirdes iemaņas un iekšējā dzirde.

Metodiski pareiza dziesmas mācīšana ir pats svarīgākais didaktiskais paņēmiens, veicot muzikālās dzirdes attīstību pirmsskolas vecuma bērniem. Bērns ir jāmāca dziedāt, sākot jau ar runas izveidošanos, pakāpeniski viņa balss iegūst lokanību un spēku, kas pieaugušajiem nereti sasniedzama ar grūtībām." (Bičuka, Grasmane, Pagraba 2003, 67). Savukārt Laima Lasmane par dziedāšanas lomu dzirdes uztveres nostiprināšanā raksta: "Pirmsskolas galvenais uzdevums ir attīstīt bērna dzirdes un vokālās kopsakarības. Dziedāt var tikai to dziesmu, kuras teksts un melodija ir izprasta bērna dzirdes un domāšanas priekšstatos. Parasti vislabākie muzikālās dzirdes uztveres priekšstati rodas aktīvas muzikālās darbības un vingrinājumu rezultātā. Bērni labāk uztver motīvus, ne skaņas. Muzikālo domāšanu konkretizē arī ar dialogu- sarunām, teksta skandēšanu, kas izsaka bērnu izjūtas, spriedumus." (Lasmane, 2012, 8).

Mūziķe – Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas absolvente Solvita Grasmane uzsver dziedāšanas nozīmi fonētisko traucējumu novēršanai: "Dziedāšanas process ir sekmīgs un vajadzīgs fonētiski fonemātisko procesu traucējumu novēršanai. Izvēloties dziesmiņas, jāņem vērā izteiksmīgi artikulēta teksta izpildījuma iespējas, bērnu intereses un vecuma īpatnības. (pēc Bičukas, Grasmanes, Pagrabas, 2003, 35). Pirmsskolas vecuma bērniem dziedot ļoti bieži ir neprecīza, arī nepareiza izruna. Izrunu un dikciju labot palīdz ātrrunas un artikulācijas vingrinājumi, skaitāmpanti, bet jo sevišķi- iedziedāšanās vingrinājumi, nelielas, bērna ausij viegli uztveramas dziesmiņas. Labai fonemātiskajai uztverei ir svarīga pareiza runas aparāta darbība. Šeit Grasmane min dažādus runas aparāta vingrinājumus, kas palīdz bērnam apzināties un pārvaldīt savu mēles, zobus, lūpas, balsi, elpošanu u.c., ieskaitot gandrīz visus maņu orgānus. Kā piemēru viņa min pasaku par "Jautro mēlīti" ar dziedāšanas elementiem. (pielikums nr. 5) (pēc Bičukas, Grasmanes, Pagrabas, 2003). Lasmane uzskata, ka dziedāšana "pieprasa" pareizi akcentēt zilbes (neakcentēt katru), veidot pareizu, plūstošu vārdu izrunu, māca deklamēt, emocionāli un pārdomāti frāzēt vārdu salikumus, teikumus. Dziesmas teksta izpratne atklās melodijas emocionālo domu. (Lielākā kļūda, kas vērojama bērnu izpildījumā, ir aprautas skaņas dziedājumā, ko izraisa katra vārda zilbes akcentēšana. Skaņa veidojas "grūstoša", nepiepildīta, "apēsta".) (Lasmane, 2012). Fonētiski fonemātiska traucējuma gadījumā bērnam pēc attiecīgās skaņas izveidošanas jāveic pēc iespējas vairāk vingrinājumu skaņu saklausīšanai un diferencēšanai zilbēs, vārdos, teikumos. Bērns var sākumā skandēt, tad jau "vilkt" kādas noteikta augstuma skaņas- primārās skaņas, kuras viņš var nodziedāt. Ieklausoties dziedātās skaņās, bērns labo burtu izrunu- notiek abpusēja dzirdes koordinācija. Bērns runā, dzied un pats klausās gan sevī, gan skolotājā." (pēc Bičukas, Grasmane, Pagrabas, 2003, 39). Izmantojot nemuzikālas un muzikālas skaņas, ar dziedāšanas un instrumentālās mūzikas palīdzību bērns koncentrējas uz mūzikas skaņas

stimuliem. Šāda veida vingrinājumu rezultātā tiek pārveidotas traucētās runas funkcijas. (Sacks, 2018).

Tāpat dziedāšana stiprina artikulācijas aparātu. Ingrīda Gailīte pirms raksta par dziedāšanas nozīmi artikulācijas aparāta attīstībā, vēlreiz uzsver: "Patskaņi un līdzskaņi tiek veidoti ar artikulācijas orgānu palīdzību. Artikulācijas orgānus iedala: aktīvajos (rīkle, mēle, lūpas, mīkstās aukslējas, apakšžoklis); pasīvajos (zobi, cietās aukslējas, augšžoklis)". (Gailīte, 2005, 54). Šie visi uzskaitītie orgāni aktīvi tiek iesaistīti dziedāšanas procesā. Latviešu valodas patskaņi ir balsīgi. Īsie un garie patskaņi pieder vienai skaņu grupai. Garos patskaņus ***ā, ē, ī, ō*** artikulē ar spriegāku runas orgānu muskulatūru nekā īsos patskaņus. Vispirms dziedātājiem jāprot lietot visus patskaņus un divskaņus, kas ir galvenie dziedājuma plūduma- kantilēnas[1] radītāji. Dziedājumā liela nozīme ir pareizam mutes un mēles stāvoklim.

Dziedot dažādus patskaņus, nedaudz mainīsies gan mutes, gan arī mēles stāvoklis. Maksimāli paceļot uz augšu mīkstās aukslējas un ūku, radīsies "žāvas" sajūta, kura savukārt rada pareizu mutes atvērumu un mēles stāvokli. (Gailīte, 2005, 55). Dažādi treniņi dziedāšanā artikulācijas aparāta stiprināšanai attīsta bērnā pareizu un precīzu vārdu izrunu – dikciju. Kā piemēru var minēt tautasdziesmu "Rīga dimd". (Cimze, 1973). Dziesmas vārdos ir bieži sastopama bērniem grūti izrunājamā skaņa ***"r",*** kā arī balsīgais līdzskanis ***"d".*** Šāda dziesmas vairākkārtēja izpilde nostiprina gan lūpu, gan mēles muskulatūru, nostiprinās artikulācijas aparāts, kā arī uzlabojās bērna runas dikcija. Mūzikas pedagoģe Liene Batņa norāda: "Mācoties skandēt, jau bērnībā bērni iemācās apgūt pareizu burtu izrunu, apjaušot pirmās iemaņas melodijas, ritma un formas apguvē. Te talkā nāk ēdināšanas un plaukšķināšanas dziesmas, kuras tiek sasaistītas ar dziedāšanu un runāšanu." (Batņa, 2013, 3).

Runas attīstība caur dziedāšanu saistās arī ar elpošanu. Pastāv 5 veidi, kā dziedāšana uzlabo veselību un ietekmē pareizu elpošanas pārvaldīšanu. Tiek uzsvērts, ka dziedāšana ir viens no efektīvākajiem veidiem, kā iemācīties strādāt ar elpu. Dziedot elpošana bieži ir neregulāra un mainīga – tas palīdz dziedātājam apzināties un pārvaldīt elpu, apgūstot spēju to kontrolēt, savukārt regulāra dziedāšana palielina plaušu kapacitāti. Tālāk šajā mājaslapā lasām par dziedāšanas lomu atmiņas un koncentrēšanās spējas uzlabošanā, kas būtiski sekmē runas pilnveidi, apgūstot jaunu dziesmu, tiek aktīvi nodarbinātas abas smadzeņu puslodes, jo tām ir jāuztver un jāpatur atmiņā

[1] Lat. *Cantilena* – dziedājums. Plūstošs, dziedošs melodijas izpildījums, kam pamatā legato tehnika. Kantilēna tiek panākta, prasmīgi izlīdzinot patskaņu dziedājumu un veikli, precīzi izrunājot līdzskaņus. (Кочнева, Яковлева , 1988, 29)

daudz dažādu nianšu – izruna, temps, intonācija, ritma maiņa un dziesmas raksturs. Turklāt, jo vairāk dziesmu jāapgūst, jo lielāks treniņš dziedātāja smadzenēm, tādējādi uzlabojot atmiņas darbību. Savukārt, ilgstoši dziedot, attīstās arī augstas koncentrēšanās spējas. [2]

Rakstot par dziesmas nozīmi bērna runas pilnveidē, ir jāliek akcents uz tādu mūsu tautas bagātību kā tautasdziesmas, kas arī būtiski ietekmē runas pilnveidi. Lai gan tās ietver sevī vārdu daudzveidību, tomēr ar savu jautro nokrāsu, ritmu un atskaņām, tās ir viegli iemācāmas. Mūsu tautai ir ļoti daudz tautasdziesmu, un katram cilvēka dzīves posmam ir sava dziesma. Kā raksta Lasmane, tautasdziesmas ir ieturētas stingrā mūzikas formā, ritmā, un melodijas saglabājušas mūsu senču veidotās skaņu kopsakarības noteiktās intonācijās. (Lasmane, 2012, 8). Kā piemērus varam minēt *"Seši mazi bundzinieki", "Kur tu teci gailīti mans"*. Savā pedagoģiskajā praksē darba autore novēroja bērnu lielo interesi skandinot un dziedot tieši tautasdziesmas. Tautasdziesmas ir ļoti būtiskas bērna vārdu paplašināšanai, jo pirmsskolas vecumā bērna vārdu krājums strauji palielinās, pateicoties izziņas procesu attīstībai, un liela daļa vārdu pāriet no pasīvā vārdu krājuma aktīvajā. Liela daļa tautasdziesmu ir par bērnu rociņām. Kā norāda V. Greble, dziesmiņas par bērna pirkstiem un pirkstu nosaukumi ir saistīti ar vistuvākajiem jēdzieniem apkārtnē un rosina bērnu darboties. V. Grebles apkopotajā materiālā "Latviešu bērnu folklora" nodaļā "*Vāru, vāru putriņu*" bērna uzmanību var saistīt ar jautrām rotaļveida dziesmiņām, kurās teksta dziedājumu vai skandējumu pavada dažādas izdarības ar bērna rociņām. (Greble, 1993). Bērnu attīstībai mūzikas nodarbībās noderīgi ir didaktiskie uzdevumi (dziesmu rotaļas), kas veicina vārdu krājuma paplašinājumu un satura jēgas izpratni un nodrošina pašapliecināšanos. (Līduma, 2015, 141). Tāpat arī pilnveidot saskarsmes iemaņas var ar dziesmu dziedāšanu. Bērns dziesmu un dziesmas valodu uztver daudz ātrāk un vieglāk kā pasaku vai stāstu. Praksē no rīta dziesmu var saistīt ar gadalaiku vai laika apstākļiem, kādi ir tajā dienā. Ja spīd saulīte, var nodziedāt dziesmu par jauku dieniņu un saulītes siltumu, bet ja līst lietus, tad var nodziedāt dziesmu par to, ka saulīte paslēpusies un līst lietus, to papildinot ar kustībām un žestiem. No rīta ar bērniem tiek runāts par dienas tēmu, laika ritumu un daudz citām lietām. Piemēram, ja šodien ir sācies pavasaris, ar bērniem var sasveicināties šādi: *Labu dienu Anna, sveiciens tev no pavasara*. Tā sasveicinoties ar katru bērnu, viņi jau ļoti labi ir iegaumējuši, kāds gadalaiks ir atnācis. Tieši tāpat nedēļas sākumā var dziedāt nedēļas dziesmiņu, kurā minētas visas septiņas dienas. Zināms, ka bērni dienas gaitā dungo pie sevis nesen mācītās dziesmas, tādā veidā viņos nostiprinās ne tikai dziedātprasme, bet viņi paši sev nemanot iegaumē

[2] https://medicine.lv/raksti/5-veidi-ka-dziedasana-uzlabo-veselibu-4a06bc3980

gan gadalaiku, gan mēnešus, gan dienu nosaukumus. Cukura un Cukura-Akmene norāda, ka mācot dziesmiņas, ieteicams klavierpavadījums. Lai varētu veikt valodas korekciju, bērni vispirms jāiepazīstina ar dziesmu vai skaņdarbu, jāizskaidro teksta saturs, jānoklausās, kā bērni šo tekstu artikulē. Piemērotas ir vieglas dziesmiņas par dzīvniekiem, dabas norisēm, gadalaikiem, svētkiem, skaņdarbi ar vienkāršu, bet patīkamu melodiju, kuru viegli atcerēties un izpildīt kopā ar kustībām un skaņas artikulāciju. Bērni atdarina dzīvnieku balsis un melodijas kopā ar roku kustībām vai tās izdejo." (Cukura, Cukura- Akmene, 2016)

Tātad literatūras izpēte par dziedāšanas nozīmi bērna runas pilnveidē ļauj konstatēt, ka dziedāšanas process aktivizē visus runas attīstībai un pilnveidei nepieciešamos komponentus, kas ir gan dzirde, gan fonētiski fonemātiskais process, gan artikulācijas aparāts, gan elpošana, kā arī atmiņas un koncentrēšanās spējas. Dziedāšana paplašina bērna vārdu krājumu un veido pareizu dikciju, artikulāciju un palīdz bērniem veidot nepieciešamu dziedāšanas prasmi – elpošanu, kas savukārt ietekmē runas attīstību.

2. Vecākās pirmsskolas grupas vecuma bērnu runas pilnveides iespējas muzikālajās rotaļās bilingvālos apstākļos

2.1. Empīriskā pētījuma metodoloģiskais apraksts

Runa un valoda ir katra cilvēka ikdiena. Lai valodas apguve notiktu sekmīgi, ļoti svarīgs uzdevums ir bērna runas pilnveide.

Ja bērns secīgi apgūst vairākas valodas, svarīgs arī viņa dzimtās valodas apguves līmenis.(Druviete, 2000) 6 gados bērnam būtu jāizrunā visas skaņas, jārunā secīgi un saprotoši. Bet ne vienmēr tā ir. Diemžēl, bērni, kas auguši bilingvālos apstākļos pabeidz pirmsskolu ar dažādām runas grūtībām, traucējumiem, nepilnīgu skaņu izrunu, ar nepietiekošu vārdu krājumu un nesakarīgu teikumu uzbūvi, kā arī ar grūtībām izteikties, veidot dialogus, saprast dzirdēto, stāstīt utt. Anspoka uzsver, ka bērniem no ģimenes, kurā netiek runāts valsts valodā, ir nepieciešama īpaši pārdomāta palīdzība. (Anspoka, 2013) Arī darba autore savā pieredzē, strādājot ar vecākā vecumposma bērniem bilingvālos apstākļos, novēroja šīs runas problēmas un nepieciešamību veidot īpašus apstākļus runas pilnveidei.

Teorētiskajā daļā darba autore analizēja, kā muzikālās rotaļas pozitīvi ietekmē bērna runas pilnveidi pirmsskolas vecumā 3. vecumposmā, īpaši bilingvālajos apstākļos. Empīriskajā daļā autore centīsies pārliecināties, pierādīt šo izvirzīto tēzi, izmantojot pedagoģiskās novērošanas metodi.

Pētījums tiek veikts Rīgas privātajā pamatskolā "RIMS", sagatavošanas "0.grupā"

Pētījuma bāzi sastāda 18 bērni vecumā no 5-6 gadiem, zēni - 11, meitenes – 7.

Praktiskā pētījuma mērķis:

Empīriski pārbaudīt bērnu runas attīstības iespējas muzikālajās rotaļās bilingvālos apstākļos.

Empīriskās metodes:

- Pedagoģiskais novērojums.
- Bērnu runas raksturojumu apkopojums.
- Iegūto datu matemātiskā apkopošana.
- Izmēģinājuma darbs.
- Aptauja.

Pedagoģiskais novērojums ir metode, lai iegūtu sistematizētus datus par noteiktu pētāmās grupas darbības aspektu. Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīcā tiek atdalīta novērošana no novērojuma. Tā uzsver, ka novērošana ir process, bet novērojums ir rezultāts, ko arī savā darbā veikšu un apkopošu. Mēs lasām, ka *novērošana* – mērķtiecīgs izziņas **process**, kurā, ilgstoši vai atkārtoti vērojot, (ko) uzzina, secina, (kam) izseko, (ko) uzmana. Novērošanu kā empīrisku pētniecības metodi lieto, lai iegūtu informāciju, pārbaudītu hipotēzi, teoriju, teorētisko pētījumu, patiesumu u. tml. Pēc novērošanas tieši uztvertā informācija tiek apkopota, skaidrota, vispārināta. (Beļickis, Blūma, Koķe, Markus, Skujiņa, Šalme, 2000) Bethere papildina, ka novērošanas procesa **mērķis** ir bērna attīstības izpēte, lai veicinātu katra bērna un visas grupas mācīšanās, attīstības un dzīves situācijas uzlabošanos. (Bethere, 2020)

Savukārt, *novērojums* – mērķtiecīga izziņas procesa **rezultāts**, kas iegūts, ilgstoši vai atkārtoti vērojot, lai (ko) uzzinātu, secinātu, (kam) izsekotu, (ko) uzmanītu. (Beļickis, Blūma, Koķe, Markus, Skujiņa, Šalme, 2000)

Pedagoģisko vērojumu metode ļāva man noskaidrot, uzzināt, izzināt, kādas ir bērnu runas spējas, kā muzikālās darbības: muzikālās rotaļas, dziesmas; ietekmēja bērna runas procesu. Savā darbā izmantošu izvērtēšanas lapu, novērošanas lapu, piezīmes.

Bērnu raksturojumu apkopojums ir metode ar kuras palīdzību tiek savāktas zināšanas par bērnu īpašībām, dinamiku, uztveri, aprakstu, attīstību. (Pilch, 1995) Tā palīdzēja izprast konkrētā bērnu vecuma runas īpašības, attīstību, attīstības trūkumus un problēmas.

Izmēģinājuma darbs ir metode kurā bērni mācās no savas pieredzes (Gendlin,1962).

Praktiskais pētījums notika divos posmos:

I posms – konstatējošais posms marta sākumā 2022. gadā.

II posms – veidojošais posms, kas notika 3 mēnešu garumā no marta līdz jūnijam 2022. gadā.

Lai veiktu pedagoģisko novērojumu un bērnu runas prasmju attīstības novērtēšanu, svarīgi bija izstrādāt kritērijus. Balstoties uz teorētiskajām atziņām darba autore izstrādāja ***runas attīstības kritērijus:***

- *vārdu krājums* (Lūse, 1994) (Tūbele, Šteinberga, 2004) (VISC, 2019);

- *skaņu izruna* (Schnitzler, 2008) (Markus, 2003) (Tūbele, 2013) (VISC, 2019);
- *prasme atbildēt uz jautājumiem, veidot dialogu* (Tūbele, Šteinberga, 2004) (Stangaine, 2014), (Zaķe, 2000).
- *izsaka savas domas ar vārdiem, frāzēm, teikumiem citiem saprotami* (VISC, 2019)
- *īsi stāsta par redzēto, dzirdēto, pārdzīvoto* (VISC, 2019)

Lai novērtētu bērnu runu, autore izmantoja 3 punktu sistēmu. Maksimālais punktu skaits bija - 3 par katru kritēriju, minimālais- 1 punkts. Katrs punkts atbilst runas prasmes attīstības pakāpei. (skat. tabulā nr. 1).

Tabula Nr. 1 Bērnu runas attīstības kritēriji un rādītāji

Kritēriji	**Rādītāji** *(dziedāšanā, muzikālās rotaļās)*	**Vērtēšanas punkti un runas pilnveides līmeņi**
vārdu krājums	saprot dziesmas un rotaļas tekstu vārdus, prot pastāstīt saviem vārdiem, par ko ir dziesma vai rotaļa, izmanto vārdus no tematiskā vārdu loka konkrētajam mēnesim	**3 punkti –augsts līmenis** (prot izskaidrot dziesmu tekstu un rotaļas noteikumus, izmantojot bagātīgu vārdu resursu no konkrētā tematu) **2 punkti- vidējs līmenis** (daļēji prot izskaidrot dziesmu tekstu un rotaļas noteikumus, runā iztrūkst pāris vārdu) **1 punkts-zems līmenis** (nesaprot un neprot izskaidrot dziesmas tekstu un rotaļas notikumus, ir ierobežots vārdu krājumu resursi. Veido 1 vārda teikumus, nesaskaņo vārdus teikumos. Runa neatbilsts vecumam, mazs vārdu krājums)

skaņu izruna	Izrunā atbilstoši pareizi visas skaņas	**3 punkti -augsts līmenis** (prot izrunāt visas skaņas) **2 punkti – vidējs līmenis** (ir grūtības ar vienu - divu skaņu izrunu) **1 punkts – zems līmenis** (neizrunā/izrunā nepareizi skaņas (vairākas) vai to savienojumus, izlaiž skaņas vārdos vai aizstāj tās ar citām skaņām.)
prasme atbildēt uz jautājumiem, veidot dialogu	prot atbildēt uz jautājumiem, veido dialogu, runā skaidri, saprotami, vecumam atbilstoši	**3 punkti – augsts līmenis** (atbild uz jautājumiem, veido dialogu, vecumam atbilstoša runa) **2 punkti – vidējs līmenis** (daļēji atbild uz jautājumiem, daļēji iesaistās dialogā) **1 punkts -zems līmenis** (neatbild uz jautājumiem, neiesaistās dialogā. Izvairās no runāšanas, stostās, runā pārāk ātri, norij zilbes un vārdus, runā neskaidri. Nespēj pastāstīt par notikumiem atbilstoši vecumam.)
īsi stāsta par dzirdēto	Prot pastāstīt par dziesmas vai skanošās pasakas saturu, vēstījumu	**3 punkti – augsts līmenis** (Saprot dzirdēto, prot par to pastāstīt, stāsta saprotami) **2 punkti – vidējs līmenis** (daļēji saprot dzirdēto, stāsta, lietojot vārdu savienojumus, vārdu savienojumi neskaidri, gramatiski neprecīzi) **1 punkts -zems līmenis**

		(nesaprot dzirdēto, nespēj pastāstīt par dzirdēto)
izsaka savas domas ar vārdiem, frāzēm, teikumiem citiem saprotami	Saprotami izsaka domas, turpina frāzes, teikumus saskaņā ar kontekstu	**3 punkti – augsts līmenis** (izsaka savas domas saprotami, izmanto teikumus, frāzes gramatiski pareizi) **2 punkti – vidējs līmenis** (izsaka savas domas izmantojot frāzes, vārdu savienojumus, savienojumi ir gramatiski neprecīzi) **1 punkts -zems līmenis** (izsaka savas domas ar vienu vārdu, nespēj izteikties, doma nav uztverama, saprotama)

Tab. nr. 2. Vērtēšanas sistēma

vērtēšanas punkti	**vidējs punktu skaits** *(muzikālajās darbībās)*	**Runas attīstības līmenis**
1	1- 1,4	zems
2	1,5 - 2.4	vidējs
3	2,5- 3	augsts

2.2. Pedagoģiskais vērojums

2.2.1. I posms – konstatējošais posms

Pedagoģiskais novērojums notika Rīgas privātajā pamatskolā ‘RIMS”, sagatavošanas grupā bilingvālos apstākļos. Bērnu runas attīstības novērošanas reālo stāvokli darba autore veica marta sākumā, 2022. gadā.

Pētījumā piedalījās 18 bērni – 7 meitenes un 11 zēni. Bērni ir vecumposmā no 5 – 6 gadi. Bērniem ir dažāds runas attīstības līmenis. 3 bērniem (1 meitenes un 2 zēni) runa nesagādāja grūtības. Bērni

izrunā visas skaņas, var brīvi izteikties, viņu vecumam ir pietiekami plašs vārdu krājums. Puišīem bija novērojamas dikcijas un gramatikas veidošanas grūtības. Brīvi iesaistījāš dialogā, atbildēja uz jautājumiem, komunikācija un runas plūdums ir skaidrs un saprotams.

6 bērniem (2 meitenes un 4 zēni) runas grūtības bija novērojamas visos aspektos: skaņas izrunas, vārdu krājums, izpratne un stāstītprasme, iesaistīšanās dialogā. Šie bērni pārsvarā izvairījās no komunikācijas, iesaistīšanās dialogā, stāstīšanas. Pārējiem bērniem (9) bija grūtības ar iesaistīšanos dialogā, stāstīt par dzirdēto, nepietiekams vārdu krājums. Ir vārdi, kurus neizprot, nezina. 1 bērns (meitene) iesaistījās dialogā, atbild brīvi uz jautājumiem, runas plūdums un komunikācija ir skaidri saprotama. 1 zēnam ir grūtības izrunāt vairākas skaņas.

Lai novērotu bērnu runu muzikālajās rotaļās, analizētu bērnu runas īpatnības un novērtētu runas attīstības līmeni darba autore izvēlējas šādus muzikālas darbības – dziedāšanu un muzikālās rotaļas. **Repertuārs** iekļāva sevī:

1) Dziesma **"Kur katrs nakšņo"** (Brice, 2012) (skat. 8. pielikumā);
2) Latviešu tautasdziesma **"Kaķīts' kurmi dancināja"** (Brice, 2009) (skat. 9. pielikumā)
3) muzikālā rotaļa **"Adiet bērni, ko adieti"** (skat. 10. pielikumā);
4) muzikālā rotaļa **"Zviedru galds"** (Brice, 2009) (skat. 11. pielikumā)

Apraksts:

Lai konstatētu, kāda ir bērnu runa, sākumā katru bērnu skolotāja aicināja pastāstīt par sevi. Bērna uzdevums bija pateikt, kur viņš dzīvo (saistībā ar pirmo dziesmu) un kāds ir mīļākais vaļasprieks.

Pirmā dziesma, ar kuru bērni tika iepazīstināti, bija **"Kur katrs nakšņo"** (foto skatīties 12. pielikumā) Dziedāšanas nozīme (Bičuka, Grasmane, Pagraba 2003, 67) (Lasmane, 2012, 8). Šī dziesma tika izvēlēta, lai pētītu bērna runas prasmes attīstību – skaņas izrunas līmeni, kā arī vārdu krājumu un prasmi izteikties, prasmi atbildēt uz jautājumiem, izteikt savas domas citiem saprotami, stāstīt par dzirdēto. Dziesma ietver sevī dažādas fonemātiski "grūtās "skaņas – *R, S, Ķ* u.c. Rotaļas noteikumi mudina bērnus atbildēt uz jautājumu: kur nakšņo kāda no pieminētajām dzīvajām radībām, iesaistīties dialogā, izmantot vārdu krājumu.

Skolotāja bērnus aicināja uzmanīgi noklausīties dziesmu, lai varētu atbildēt uz jautājumiem. Nodarbībā vēl piedalījās grupas skolotāja palīgs. Ģitāras pavadījumā skolotāja atskaņoja dziesmu.

Lai sadarbība notiktu veiksmīgi, skolotāja kopīgi ar bērniem izrunāja noteikumus veiksmīgai sadarbībai.

Dziesma deva iespēju katram bērni aktīvi iesaistīties, gan veidojot stāstījumu, par ko dziesma bija, gan uzdodot un atbildot uz jautājumiem, dialogu. Daļa bērnu- Stepans, Miroslava, Huzur u.c. nespēja pastāstīt par dzirdēto Daļa bērnu spēja pastāstīt par dzirdēto daļēji- nosaukt dzīvniekus utt. (Ismayil, Melike, Anastasija, Rūdolfs u.c.) Ričards pastāstīja dziesmas saturu, daudz plašāk, bet dažkārt teikumu veidošana bija gramatiski neprecīza, neskaidra. Elizabete akcentēja, ka dziesma bija par to, kur katrs zvēriņš dzīvo. Skolotāja jautāja bērniem, ko nozīmē vārds- "*mīt"*? Liela daļa bērni nezināja šo vārdu. Skolotāja jautāja, vai bērni zina, ko nozīmē vārds "*čāpo*"? Tikai Ričards ar Elizabeti spēja atbildēt uz šo jautājumu. Dziesmas vardi- "*re, re, re", "priecīgi", "ķepainis", "saki, saki*" ļāva noteikt bērnu prasmi izrunāt skaņas. Dažiem bērniem šie vārdi sagādāja grūtības (Robertam, Miroslavai, Artjoms, Anastasija).

Bērni dziedot dziesmu izrunāja vārdus, skaņu savienojumus daudz izteiksmīgāk, nekā tas atspoguļojās vienkāršā runā (Dorens, Huzur, Anastasija) Bērni dziesmu turpināja izdomājot citus dzīvniekus, putnus. Tas bērns, kurš izdomāja, tas uzdeva kādam citam bērnam uzminēt, izdziedot pēdējās trīs piedziedājuma rindiņas. Piemēram:

"Kur gan pūce (lapsa, ezis utt.) naktī mīt?
saki, saki to tūlīt,
uzmini, uzmini!"

Otrā bija muzikālā rotaļa **"Adiet bērni ko adiet".** Lai gan šī rotaļa tiek saistīta ar Ziemassvētkiem, izvēlējos to likumsakarīgi, saistot rotaļu ar Lieldienu laiku, kad dienas kļūst par nakti garākas. Lieldienu laikā naktis vēl ir aukstas. Šajā muzikālajā rotaļā ir ietverti tādi valodai attīstošie elementi kā rotaļa ar pirkstiem (pēc Bičukas, Grasmanes, Pagrabas, 2003). Šeit bija iespēja vērot bērnu artikulāciju, vārdu krājumu, skaņu izrunu, spēja stāstīt par dzirdēto, izteikt savas domas citiem saprotami.

Nodarbībā piedalījās skolotāja un skolotāja palīgs. Dziesma tika atskaņota audio variantā. Sākumā skolotāja bērniem piedāvāja uzmanīgi noklausīties dziesmu, vēršot uzmanību, par ko dziesma ir. Skolotāja atskaņoja dziesmu. Pēc noklausīšanās skolotāja jautāja bērniem, par ko bija šī dziesma. Elizabete, Dorens, Ričards stāstīja izmantojot teikumus, daļa bērnu- Mikhails, Marco Alyshbah, Rūdolfs stāstīja, izmantojot vārdu savienojumus, atsevišķus vārdus (par vilku, auksti

kājām bija utt.) Skolotāja pārliecinājās, ka tie bērni, kuriem ir grūtības ar runu (nesaprata dzirdēto, nepietiekošs vārdu krājums), mazāk iesaistās dialogā, neizrāda lielu aktivitāti atbildot uz jautājumiem. (Miroslava, Marta, Danislavs Stepans u.c.) Bija novērojamas grūtības bērniem izstāstīt par to, kas notika šajā dziesmā, kāpēc vilkam kājas bija nosalušas. Skolotāja vērsa uzmanību vārdiem: *purvs, adīt, ganītāji.* Skolotāja izmantoja interaktīvo tāfeli, lai varētu bērni redzētu attēus, kā izskatās purvs, ganītājs utt. Kad tika noskaidrots, kas ir purvs, bērniem veidojās izpratne par to, kāpēc vilkam bija nosalušas kājas. Bērni stāstīja par pieredzi, kad viņiem bija nosalušas, slapjas kājas.

Ņemot vērā to, ka daudzi bērni šo dziesmu jau zināja. Dziesmas vārdus skolotāja piedāvāja apgūt rotaļveidā. Skolotāja kā palīglīdzekli izvēlējās bumbiņu. Skolotāja un bērni sēdēja aplī. Skolotāja nodziedāja kādu frāzi, tad ripināja bērnam bumbiņu, kuram tika bumbiņa, tam šī dziesmas frāze bija jānodzied līdz galam. Piemēram:

Skolotāja: "Vilkam kājas nosalušas, vilkam kājas nosalušas,

Purvus, mežus …"

Bērns: "bradājot, purvus mežus bradājot"

Lai iedrošinātu bērnus, skolotāja vispirms izvēlējās bērnus, kas aktīvi iesaistījās, atbildēja un jau zināja dziesmas vārdus. Skolotāja aicināja Ričards pieteicās pirmais. Pārējos bērnus tas iedrošināja. Arī Melike, Anastasija, Mikhails labprāt pieteicās, lai turpinātu rotaļu. Daži bērni varēja turpināt dziesmas tekstu: Ričards, Elizabete. Pārējos skolotāja atbalstīja, iedrošināja, palīdzēja. Skolotāja ripināja bumbiņu arī tiem, kuriem valoda sagādā grūtības, bērni vairākas reizes dzirdot tekstu, spēja kādus vārdus atkārtot, saprast (Artjoms, Marta, Stepans, Roberts) Anastasijai izdziedot tekstu, artikulācija un dikcija bija daudz labāk un skaidrāk saprotama, tāpat arī Dorenam. Kad dziesmas vārdi bija apgūti, bija uzklausīti visi bērni, skolotāja aicināja bērnus uz rotaļu. Tika izvēlēts vilks un kaza. Skolotāja paskaidroja, kaza simbolizē gaismu, bet vilks tumsu. Kā arī kopā noskaidrojām, Lieldienās gaisma aizbēg no tumsas, tās ir vairāk un paliek aizvien vairāk.

Skolotāja noskaidroja, vai bērni zina, kā adīt zeķi. Skolotāja nodemonstrēja lēnām, ritmiski, kā salikt pirkstus, kā "adīt". Un kopīgi rotaļājās. Bērniem šī rotaļa sagādāja daudz pozitīvu emociju.

Trešā bija latviešu tautas dziesma **"Kaķīts' kurmi dancināja",** kura ietver sevī arī instrumentu spēli (pēc Kisiela, 2001). Šajā tautasdziesmā vērtēta pēc kritērijiem bija runas prasme, artikulācija, kā arī skaņu izruna un vārdu krājums. Kā palīginstrumenti tika izmantotas bungas, kociņi, šeikeri, zvārguļim un trejdeksnis. Nodarbībā piedalījās arī skolotāja palīgs.

Skolotāja aicināja bērnus klausīties latviešu tautasdziesmu. Skolotāja dziedāja bērniem šo dziesmu piesistdama ritmu ar šeikeri. Skolotāja aicināja katru bērnu izteikties, par ko bija šī tautasdziesma? Lielākā daļa bērni stāstīja, ka dziesma bija par kaķīti. Elizabete un Ričards vērsa uzmanību, ka dziesmā bija arī par kurmis un pelītes. Elizabete, Ričards, Dorens spēja pastastīt dzirdēto notikumu. Skolotāja aicināja pastāstīt, kas notika ar kurmīti, kaķīti un pelītēm. Alberts spēja stāstīt, ka kaķītis turēja kurmi aiz ausīm. Skolotāja jautāja bērniem, vai viņi var pastāstīt, ko nozīmē "Kam kurmīt(i)s vagu dzina"? Bērni nespēja atbildēt, ko tas nozīmē. Skolotāja novēroja, ka latviešu tautasdziesmās ir daudzi vārdi, kas mūsdienu bērnam ir sveši, nezināmi, tikai daži bērni spēj paskaidrot. Skolotāja vedināja bērnus domāt ar dažādu jautājumu palīdzību. Skolotāja jautāja, kuriem no klātesošajiem bērniem ir dārzs. Ričards, Dorens bija sastapušies laukos. Skolotāja demonstrēja attēlu uz tāfeles, kas ir vaga, bērni sauca, kas tur varētu augt. Aktīvi iesaistījās arī Alyshbah, Melike, Miroslava. Tika noskaidrots par kurmja alām, mājiņām, kā tās izskatā. Kopā, ar skolotājas palīdzību bērni noskaidroja, ka kurmis dara sliktu dārzam, dzenot zem vagām alas, bojājot saknes un izkustinot, zemenes, rabarberus, tomātus un citus augus.

Skolotāja izmantoja daudz uzskates materiālus- attēlus, lai visiem bērniem būtu iespēja saprast, par ko ir tautasdziesma. Tautasdziesma paplašina un bagātina bērnu domāšanu, izpratni, runu, valodu.

Kad dziesmas teksts bija pārrunāts un izprasts, skolotāja priekšā bērniem nolika kasti. Ļāva bērniem minēt, kas kastē varētu būt iekšā. Katrs bērns varēja izteikt vienu minējumu. Skolotāja atvēra kastes vāku un bērni varēja pārliecināties, ka kastē atradās dažādi skaņu rīki: šeikeri, ritma kociņi, zvārgulis, tamburīns un bungas. Skolotāja tos nodemonstrēja un nosauca. Skolotāja aicināja bērnus izvēlēties sev vienu skaņu rīku.

Kad bērni bija paņēmuši katrs sev skaņu rīku, skolotāja iepazīstināja ar turpmāko daļu. Skolotāja demonstrēja un kopā ar katru skaņu rīku pāri izspēlēja, kā jāsit ritms. Sitot ritmu, skolotāja aicināja arī dziedāt dziesmas vārdus. Skolotāja konstatēja, ka bērni ar skaņu instrumentu palīdzību daudz aktīvāk iesaistās dziedot tautasdziesmu (Anastasija, Stepans, Artjoms, Marta, Daniels u.c.) Ritmisks pavadījums palīdz skaidrāk un precīzāk izrunāt vārdus, skaņas, nesteigties. Dorens, Roberts, Anastasija, bērni, kuri pārsvarā runā klusi, dziesmas laikā dzied daudz dinamiskāk, skaļāk, skaidrāk, saprotamāk. Huzur, Miroslavai dziesmas un muzikālās rotaļas palīdz atraisīties, nekautrēties. Bērni izrādīja lielu interesi par kopīgu muzicēšanu

Ceturtā bija muzikālā rotaļa **“Zviedru galds”** (foto skatīties 13. pielikumā). Šī rotaļa ietver sevī ritma runu. Rotaļas laikā bija iespēja novērot gan bērna skaņu izrunu, gan prasmi runāt, kā arī vārdu krājumu.

Nodarbībā piedalījās arī skolotāja palīgs. Skolotāja iepazīstināja bērnus ar šīs dienas rotaļas nosaukumu *“Zviedru galds”,* skolotāja jautāja bērniem, vai viņi zina, kas tas ir. Bērni dalījās pieredzē, stāstīja savas asociācijas par dzirdētajiem vārdiem. Skolotāja ar jautājumu palīdzību mudināja bērnus domāt, ar ko varētu atšķirties latviešu galds no zviedru galda. Elizabete pieļāva, ka uz latviešu galda ir Latvijas karodziņš, bet uz Zviedrijas- zviedru. Ričards minēja, ka varētu būt dažāds ēdiens. Skolotāja novēroja, ka sarunā pārsvarā iesaistās bērni, kas brīvi pārvalda latviešu valodu. Skolotāja apkopoja bērnu atbildes un precizēja to, kas ir Zviedru galds. Bērni ar interesi uzņēma jauno informāciju. Skolotāja aicināja bērnus nodarbībā izspēlēt rotaļu “ Zviedru galds”. Bet, lai rotaļa būtu interesantāka, skolotāja aicināja bērnus sataisīt savu Zviedru galdu. Kopā atnesām ar bērniem galdu, uzklājām galdautu, bērni sanesa dažādus rotaļu ēdienus- augļus, maizītes utt. Zviedru galds stāvēja pa vidu, bērni ar skolotāju sēdēja apkārt. Palīgmateriāls tika izmantoti skaņu instruments, kuru bērni paši izvēlējās – šeikeris. Skolotāja iepazīstināja ar rotaļas noteikumiem. Sākumā visi kopā izteica vārdus: “Galds ir klāts, varam sākt!”. Kad skolotājs izteica kādu no patiesiem vai aplamiem ēdieniem, bērns ritmiski padeva nākošajam bērnam pa kreisi skaņu rīku, pie kura skaņu rīks apstājās, tam vajadzēja atbildēt “Apēdīšu to”, ja ēdiens bija patiess vai “Neēdīšu to”, ja ēdiens bija aplams. Bija bērni (Melike, Elizabete, Dorens, Marco, Ričards, Ismayil, Mikhails), kuri ne reizi neapjuka atbildot, bija bērni, kuriem bija nepieciešama pauze, lai atbildētu (Rūdolfs, Alyshbah, Daniels), bija bērni, kas jauca apgalvojumus, ne vienmēr atbildēja pareizi, jo dažus no ēdiniem nesaprata (Artjoms, Marta, Stepans) Arī šī rotaļa ļāva skolotājai pārliecināties, kuriem bērniem runa nesagādā nekādas grūtības, bet kuriem ir lielas grūtības laicīgi izteikties, kuri nespēj atrast uzreiz vajadzīgos vārdus. Kā arī, kuriem bērniem ir bagātīgs vārdu krājums, bet kuriem oretēji- nabadzīgs.

Vēlāk skolotāja piedāvāja, kādam no bērniem turpināt vadīt rotaļu, izdomājot savu pareizos vai aplamos ēdienus Zviedru galdam. Pārsteidza tas, ka labprāt vadītāja lomā iesaistījās bērni, kuriem dzimtā valoda nav latviešu (Melike, Alyshbah, Ismayil, Anastasija,, Martra) Bērni centās veidot vārdu savienojumus, dažkārt bērniem bija novērojamas gramatiskas neprecizitātes. Skolotāja novēroja, ka bērni, kuriem runa sagādā grūtības (skaņu izruna, dikcija), ritma runu praktizēt bija daudz grūtāk, nekā izdziedāt dziesmas vārdus. Bet, jābilst, ka pateicoties ritmizēšanai, bija novērojams, ka šo minēto bērnu runa bija nedaudz saprotamāka.

Pēc bērnu darbības novērošanas darba autore izveidoja katram bērnam raksturojumu.

1. **Melike-** meitene ģimenē runā turku valodā. Labprāt iesaistās muzikālajās rotaļās un dzied. Izrunā pareizi visas skaņas. Prot latviešu valodā atbildēt uz jautājumiem ar vienu vai diviem, iesaistās dialogā, labprāt komunicē. Grūtības sagādā vārdu krājuma ierobežotība, izteikties vienkāršos teikumos un saprotami.
2. **Mikhail-** zēns ģimenē runā krievu valodā. Aktīvi iesaistās muzikālajās rotaļās un dzied dziesmas. Ir komunikabls. Pareizi izrunā visas skaņas. Laba dikcija. Dažreiz grūtības sagādā saprast latviešu valodu, skolotājas runāto. Atbild uz jautājumiem ar vienkāršiem vārdiem latviešu valodā, cenšas veidot vienkāršus teikumus latviešu valodā. Komunicēt latviešu valodā grūtības sagādā nepietiekošs vārdu krājums.
3. **Ismayil-** zēns ģimenē runā turku valodā. Labi pārzina arī angļu un krievu valodu. Labprāt iesaistās muzikālajās rotaļās un dzied. Latviešu valodā uztver un saprot skolotāju, uzdevuma vai rotaļas noteikumus. Grūtības sagādā izteikties latviski, nepietiekams vārdu krājums, gramatiski pareiza vienkāršu teikumu veidošana.
4. **Elizabete-** ģimenē runā latviski. Aktīvi iesaistās muzikālajās rotaļās un labprāt dzied. Runa nesagādā nekādas grūtības. Plašs vārdu krājums, kā arī labprāt iesaistās dialogos, atbild uz jautājumiem, runa ir viegli uztverama, dikcija skaidra. Dažkārt grūtības sagādā koncentrēšanās spējas. Tā ir nenoturīga, ātri pāriet uz citām darbībām.
5. **Miroslava-** ģimenē runā krievu valodā. Ne vienmēr izrāda vēlmi iesaistīties muzikālajās aktivitātēs. Grūtības sagādā skaņas R izruna. Bieži nesaprot skolotājas teikto, kā arī uzdevuma un rotaļas noteikumus. Latviešu valoda sagādā komunikācijas grūtības. Atbild latviešu valodā ar vienu vārdu, dažkārt arī nespēj atbildēt. Ļoti trūcīgs vārdu krājums.
6. **Huzur-** meitene ģimenē runā turku valodā. Iesaistās muzikālajās rotaļās, dzied. Meitene ir noslēgta, maz komunikabla, bet muzikālās rotaļas izraisa patiku un interesi. Ar grūtībām saprot latviešu valodu, nabadzīgs vārdu krājums. Skaņu izruna nesagādā grūtības.
7. **Dorens-** ģimenē runā latviski. Aktīvi iesaistās muzikālajās rotaļās, dzied. Atbild uz jautājumiem, veido dialogu, stāsta par dzirdēto, piedzīvoto. Pietiekams vārdu krājums. Zēnam grūtības sagādā skaņu diferencēšana. Neskaidra dikcija.
8. **Marco-** ģimenē runā bilingvāli- angļu un latviešu valodās, bet vairāk dominē angļu valoda. Runā ar akcentu, veido teikumus, bet gramatiski neprecīzus. Dažkārt ir grūti izteikties, jo ir novērojams nepietiekošs vārdu krājums latviešu valodā.

9. **Roberts-** zēns ģimenē runa krievu valodā. Labprāt un aktīvi iesaistās muzikālajās rotaļās un dziedāšanā. Grūtības izrunāt vairākas skaņas: R, S, L. Daļēji saprot dzirdēto latviešu valodā. Atbild uz vienkāršiem jautājumiem ar vienu vai diviem vārdiem, vārdu krājuma nepietiekamība sagādā grūtības izteikties.
10. **Anastasija-** ģimenē runā krievu valodā. Aktīvi iesaistās muzikālajās rotaļās un dzied. Ātri atceras dziesmu tekstus. Nepietiekams vārdu krājums latviešu valodā sagādā grūtības saprast un izteikties. Ir novērojamas skaņu izrunas nepilnības – neizrunā precīzi skaņu R.
11. **Rūdolfs-** ģimenē runā bilingvāli- krievu un latviešu valodā, tomēr dominējošā ir krievu valoda. Iesaistās muzikālajās rotaļās, dzied. Zēnam ir skaņu izrunas nepilnības- neprecīzi izrunā skaņu R. Nav pietiekams vārdu krājums latviešu valodā, kas rada grūtības izteikties. Saprot dzirdēto latviski.
12. **Ričards-** zēns ģimenē runā latviešu valodā. Aktīvi iesaistās muzikālajās rotaļās un dziesmu izpildē. Ātri iegaumē dziesmu tekstus. Skaņu izruna nesagādā grūtības. Vārdu krājums ir bagātīgs, bet teikumu veidošana dažkārt sagādā grūtības, ir gramatiski neprecīza. Runa dažkārt ir saraustīta, neloģiska.
13. **Marta-** ģimenē runā krievu valodā. Labprāt iesaistās muzikālajās rotaļās un dziedāšanā. Skaņu izruna nesagādā grūtības. Vārdu krājums latviešu valodā ir nabadzīgs, ar grūtībām saprot dzirdēto, atbild ar vienkāršiem vārdiem. Grūtības veidot dialogu latviešu valodā, stāstīt par dzirdēto, piedzīvoto.
14. **Artjoms-** ģimenē runā krievu valodā. Iesaistās muzikālajās rotaļās un dzied. Daļēji saprot dzirdēto latviešu valodā. Nepietiekams vārdu krājums. Skaņas S neprecīza izruna. Iesaistās dialogā, atbild ar vienu vārdu, vārdu savienojumi nav gramatiski precīzi.
15. **Danislavs-** ģimenē runā krievu valodā. Iesaistās muzikālajās rotaļās, dzied. Izrunā pareizi visas skaņas. Nepietiekams vārdu krājums, kas traucē izprast dzirdēto latviešu valodā, kā arī izteikties, veidot vārdu savienojumus.
16. **Daniels-** ģimenē runā krieviski. Iesaistās muzikālajās rotaļās un dzied. Izrunā pareizi skaņas. Nepietiekams vārdu krājums. Atbild uz jautājumiem ar vienu vārdu. Ne vienmēr izprot dzirdēto latviešu valodā, ar grūtībām atbild veidojot vārdu savienojumus, frāzes.
17. **Alyshbah-** ģimenē runā indiešu valodā. Iesaistās muzikālajās rotaļās, dzied. Latviešu valodas mīkstās skaņas (Ļ, Ņ) izrunā neprecīzi. Daļēji saprot dzirdēto. Ar interesi iesaistās dialogā un stāsta par dzirdēto un redzēto. Mēģina veidot vārdu savienojumus, frāzes, gramatiski neprecīzas. Vārdu krājums nepietiekams.

18. **Stepans-** ģimenē runā krieviski. Zēns ir noslēgts, bet muzikālās rotaļas un dziedāšana sagādā prieku, aktīvi iesaistās, izrāda interesi. Ar lielām grūtībām saprot dzirdēto latviešu valodā. Nabadzīgs vārdu krājums. Neprecīzi izrunā skaņu S. Nespēj iesaistīties dialogā, stāstīt par dzirdēto, atbild pārsvarā tikai ar jā vai nē. Zēns ir ļoti centīgs.

Pēc novērošanas un bērnu raksturojumu izveides pētāmās problēmas kontekstā darba autore novērtēja katra bērna runas prasmes attīstību un noteica katra bērna runas līmeni. (skat. tab.nr.1). Tika izmantota šāda vērtēšanas sistēma:

Tabula nr. 3. Bērnu runas attīstības novērtēšanas rezultāti pēc pētījuma I posma.

Nr.	**Bērna vārds**	**Kritēriji**				**Punktu skaits**	**Līmenis**
		1.Dziesma "Kur katrs nakšņo?"	**2.Latviešu tautasdziesma "Kaķīts' kurmi dancināja"**	**3.Muzikāla rotaļa "Adiet bērni, ko adieti"**	**4.Muzikāla rotaļa "Zviedru galds"**		**Augsts Vidējs Zems**
1.	Melike	2 3 2 2 2	2 3 2 2 2	2 3 2 2 2	2 2 2 2	2,2	Vidējs
2.	Mikhail	2 3 2 2 2	2 3 2 2 2	2 3 2 2 2	2 2 2 2	2,2	Vidējs
3.	Ismayil	2 3 2 2 2	2 3 2 2 2	2 3 2 2 2	2 2 2 2	2,2	Vidējs
4.	Elizabete	3 3 3 3 3	3 3 3 3 3	3 3 3 3 3	3 3 3 3	3	Augsts
5.	Miroslava	1 2 1 1 1	1 2 1 1 1	1 2 1 1 1	1 1 1 1	1,2	Zems
6.	Huzur	1 3 1 1 1	1 3 1 1 1	1 3 1 1 1	1 1 1 1	1,3	Zems
7.	Dorens	3 3 3 3 3	3 3 3 3 2	2 3 3 3 3	3 3 3 3	2,9	Augsts
8.	Marco	2 3 2 2 2	2 3 2 2 2	2 3 2 2 2	2 2 2 2	2,2	Vidējs
9.	Roberts	1 1 1 1 1	1 1 1 1 1	1 1 1 1 1	1 1 1 1	1	Zems
10.	Anastasija	1 2 1 2 1	1 2 1 2 1	1 2 1 2 1	1 1 2 1	1,4	Zems
11.	Rūdolfs	1 2 2 2 1	1 2 2 2 1	1 2 2 2 1	1 2 2 1	1,6	Vidējs
12.	Ričards	3 3 3 3 3	3 3 3 3 2	3 3 3 3 2	3 3 3 3	2,9	Augsts

13.	Marta	1 3 1 1 1	1 3 1 1 1	1 3 1 1 1	1 1 1 1	1,3	Zems
14.	Artjoms	1 2 1 1 1	1 2 1 1 1	1 2 1 1 1	1 1 1 1	1,2	Zems
15.	Danislavs	1 3 1 1 1	1 3 1 1 1	1 3 1 1 1	1 1 1 1	1,3	Zems
16.	Daniels	1 3 1 1 1	1 3 1 1 1	1 3 1 1 1	1 1 1 1	1,3	Zems
17.	Alyshbah	2 2 2 2 1	1 2 2 2 1	1 2 2 2 1	2 2 2 2	1,7	Vidējs
18.	Stepans	1 2 1 1 1	1 2 1 1 1	1 2 1 1 1	1 2 1 1 1	1,2	Zems

Rezultāti tika matemātiski apkopoti un izveidota diagramma, kurā parādīta katra bērna runas līmenis (skat. attēlā nr. 1)

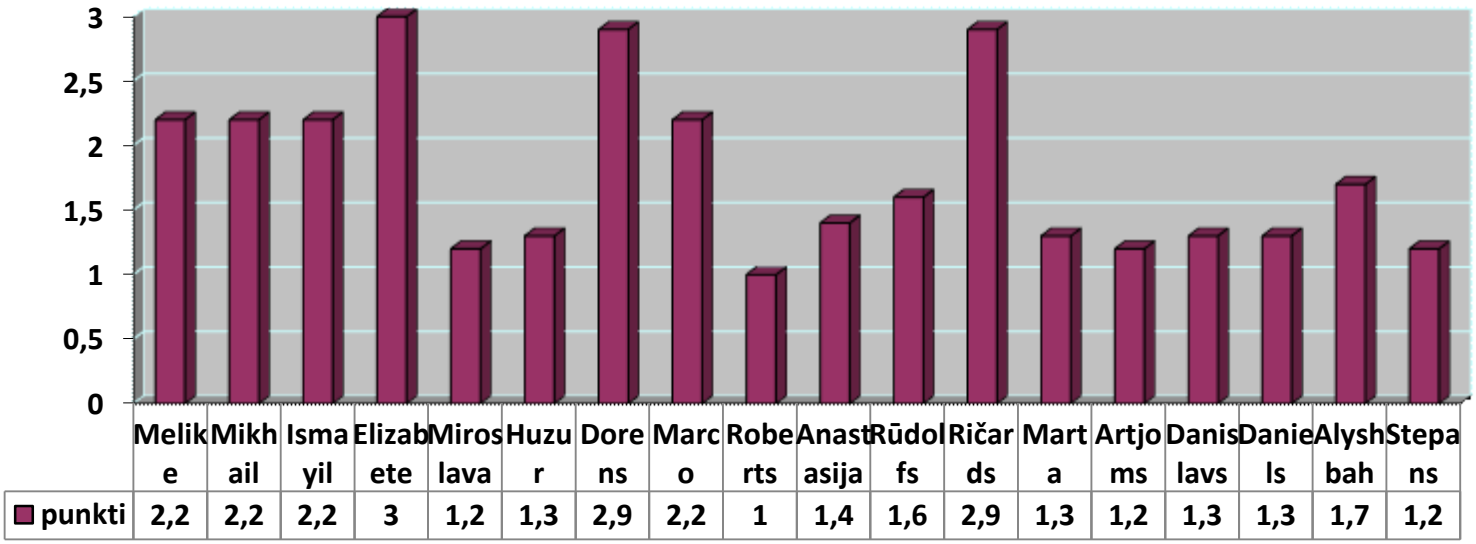

Attēls nr. 1. Katra bērna runas attīstības līmenis pēc I pētījuma posma

Kopumā augstu līmeni sasniedza 3 bērni, vidēju līmeni – 6, bet zemu līmeni- 9 bērni.

Katram kritērijam tika izveidota diagramma ar bērnu runas prasmi pirms II pētījuma posma. (skat. no 2.-5. attēlam)

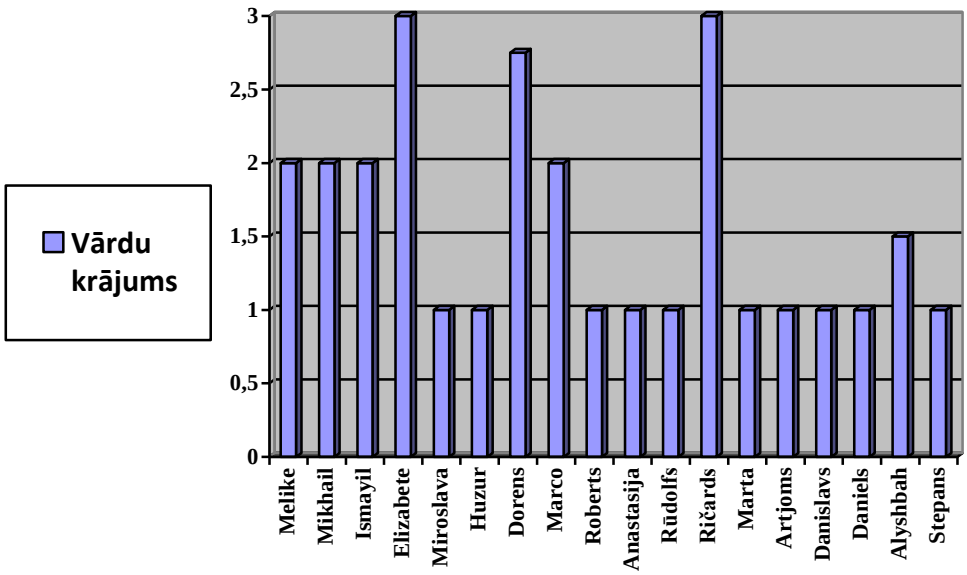

Attēls nr. 2. Katra bērna vārdu krājums pēc pētījuma I posma.

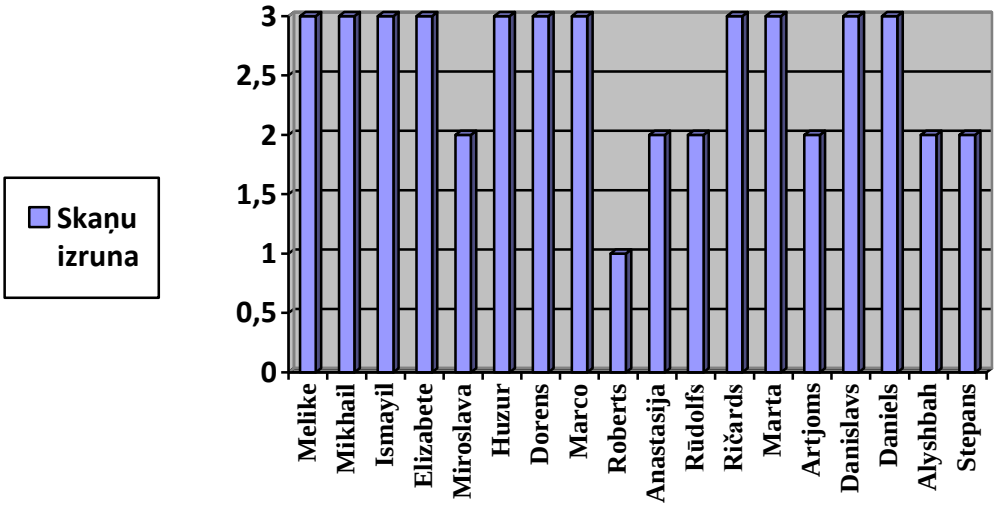

Attēls nr. 3. Katra bērna skaņu izrunu spējas pēc I pētījuma posma.

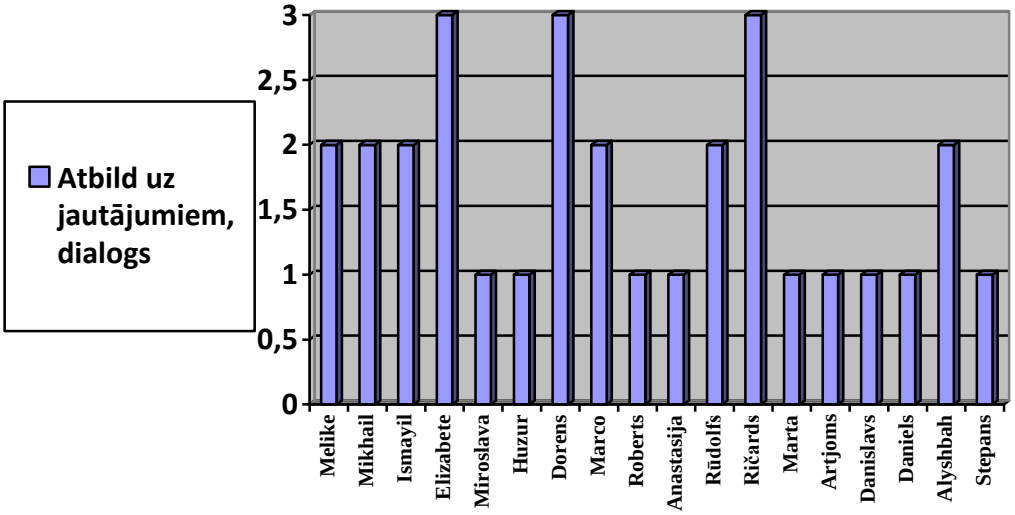

Attēls nr. 4. Katra bērna prasme atbildēt uz jautājumiem, veidot dialogu pēc I pētījuma posma.

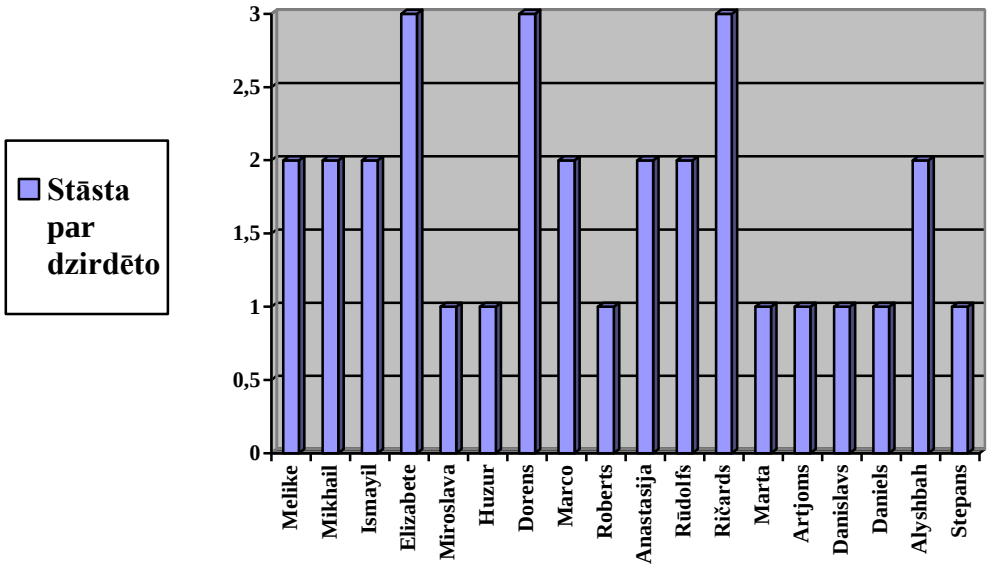

Attēls nr. 5. Katra bērna prasme īsi stāstīt par dzirdēto pēc I pētījuma posma.

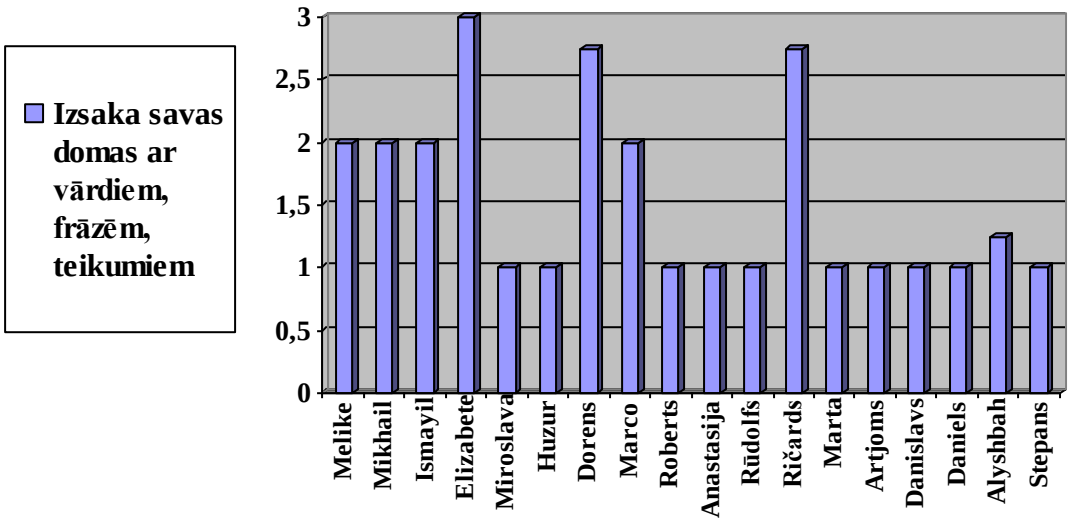

Attēls nr. 6. Katra bērna prasmes izteikt savas domas ar vārdiem, frāzēm, teikumiem pēc I pētījuma posma.

2.2.2. II posms – veidojošais posms

Veidojošo posmu darba autore veica 3 mēnešu garumā no marta līdz jūnijam, 2022. gadā. Darba autore katram mēnesim sagatavoja repertuāru, dažādas muzikālās rotaļas, kuras ikdienā visa mēneša garumā tika skandētas, dziedātas, spēlētas, ritmizētas utt. Darba autore katra mēneša beigās vērtēja bērna runas attīstību, kuru atspoguļoja tabulā. Autore izveidoja katram bērnam sasniegto runas pilnveidē katrā no kritērijiem.

Pēdējā diagrammā darba autore veica salīdzinājumu starp pirmo novērojumu posmu un otro. Tika novērots, ka 3 mēnešu laikā visstraujāk caur muzikālajām rotaļām bērniem bilingvālos apstākļos paplašinājās vārdu krājums, savukārt, viskūtrāk – skaņu izruna. Daļa bērnu caur muzikālajām darbībām izrādīja lielāku aktivitāti iesaistoties dialogā, atbildot uz jautājumiem. Bērniem mērķtiecīgas un sistemātiskas darbības palīdzēja labāk izprast dzirdēto un par to stāstīt, veidojot vārdu savienojumus, frāzes, kā arī teikumus.

<u>Marts:</u> ("Pavasaris")

1. **Sasveicināšanās** (skat. 17.pielikums)

   "Rīta apļa dziesmiņa"

- Vārdu krājums
- Atbild uz jautājumu

   (Rīta aplis)

2. **Dziesma** (skat. 16. pielikums)

   "Kāda katram dziesma"

   - Vārdu krājums
   - Skaņu izruna

   (ģērbjoties pastaigai)

3. **Rotaļa ar dziedāšanu** (skat. 18. pielikums)

   "Tārpiņš"

- Īsi stāsta par dzirdēto
- Vārdu krājums

   (pastaigas laikā)

4. **Ritma runas rotaļa** (dzejolis, skaitāmpants) (skat. 14. pielikums)

   "Pavasaris un ziema"

   - Vārdu krājuma bagātināšanās
   - izsaka saprotami un gramatiski pareizi frāzi (vārdu kopumu)

   (Pastaigas laikā)

5. **Skaņu pasaka**

   "Pasakas par pavasara ziedu balli" (skat. 15. pielikums)

   - Vārdu krājums;
   - Skaņu izruna;
   - Saprotami stāsta par dzirdēto

   (dienas pirmajā daļā)

6. **Ar padošanas elementiem**

   "Kociņu padošanas rotaļa" (skat. 19. pielikums)

   - Skaņu artikulāciju
   - dikciju

   (pēc diendusas)

<u>Aprīlis:</u> ("Putni pavasarī")

1. **Sasveicināšanās** (skat. 23. pielikums)

   "Labrīt"

   - Vārdu krājums
   - Stāsta par dzirdēto

   (Rīta aplis)

2. **Dziesma** (skat. 20. pielikums)

   "Kukainīša pavasaris"

   - Stāsta par dzirdēto
   - Vārdu krājums

   (Pēc gulēšanas, mostoties)

3. **Rotaļa ar dziedāšanu** (skat. 24. pielikums)

   "Skaisti dziedi, lakstīgala"

   - Vārdu krājums
   - Stāsta par dzirdēto

   (galvenajā nodarbības daļā, dinamiskā pauze)

4. **Ritma runas rotaļa** (dzejolis, skaitāmpants) (skat. 21. pielikums)

   "Putnu koris"

   - Skaņu izruna
   - Vārdu krājums
   - Stāsta par pieredzi

   (pastaigas laikā)

5. **Skaņu pasaka**

   "Putni māca balodim ligzdu darīt" (skat. 22. pielikums)

   - Vārdu krājums
   - Skaņu izruna
   - Stāsta par dzirdēto
   - Iesaistās dialogā, atbild uz jautājumiem

   (Rīta aplī, pēcpusdienas cēlienā)

6. **Ar padošanas elementiem (skaņu rīkiem)** (skat. 25. pielikums)

   "Putnu orķestris"

   - Skaņu izruna

- Stāsta par dzirdēto
- Vārdu krājums

(rīta cēliens, pirms iešanas ārā)

<u>Maijs:</u> ("Kukaiņi pavasarī")

1. **Sasveicināšanās** (skat. 26. pielikums)

   "Labu rītu!"

   - Vārdu krājums

   (Rīta aplis)

2. **Dziesma** (skat. 30. pielikums)

   "Nāc man līdz!"

   - Vārdu krājums
   - Skaņu izruna
   - Saprotamas frāzes

   (gatavojoties brokastīm, ģērbjoties pastaigai)

3. **Rotaļa ar dziedāšanu** (skat. 27. pielikums)

   "Rotaļa ar mārīti"

   - Vārdu krājums
   - Atbild uz jautājumiem, dialogs

   (pastaigas laikā)

4. **Ritma runas rotaļa (dzejolis, skaitāmpants)** (skat. 29. pielikums)

   "Dundura kāzas" (fragm.)

   - Vārdu krājums
   - Runā saprotamus vārdu savienojumus
   - Skaņu izruna

   (Dinamiskajās pauzēs)

5. **Skaņu pasaka** (skat. 28. pielikums)

   "Odi un vilks"

   - Veido dialogu
   - Skaņu izruna
   - Stāsta par dzirdēto
   - Vārdu krājums

   (rīta aplī, pēcpusdienas cēlienā)

6. **Ar padošanas elementiem** (skat. 31. pielikums)

   "Zirneklītis un muša" (tautasdziesma)

   - Vārdu krājums
   - Stāsta par dzirdēto

   (mazgājot rokas, dinamiskajās pauzēs)

Darba autore izstrādāja dienas plānu visam mēnesim. Katrā dienas ritā izvēlējās kādu no muzikālajām darbībām: sasveicināšanās dziesmu (vai skandējumu), dziesmu, rotaļu ar dziedāšanu, ritma runas rotaļu, skaņu pasaku, rotaļu ar padošanas elementiem (skaņu rīkiem). Muzikālās darbības tika izvēlētas attiecīgi mēneša tematam, tā, lai tiktu aktivizētas visas bilingvālā bērna nepieciešamās runas darbības un valoda. Autore katru dienu piedāvāja tās pašas muzikālās darbības, bet ik pa laikam pamainīja kādu darbību procesu konkrētajā nodarbē, lai būtu dinamika un dažādība, bērniem būtu interese katru dienu visa mēneša garumā. Piemēram, ritmizēšanas dažādība- ar skaņu rīkiem, ķermeņa daļām, vai balss maiņa ar muzikālo pavadījumu utt. Taču vērsa uzmanību arī regulārām muzikālajām rotaļām un darbībām.

Dienas plāns aprīlī

Dienas rita daļa/tēma	**Rīta cēliens (līdz brokastīm)**	**Rīta aplis *(r/n ievada daļa)***	**Galvenā daļa** - *dinamiskā pauze*	**Pastaiga**	**Pēcpusdienas cēliens/ pēc diendusas, mostoties**
" Putni pavasarī"	"Putnu orķestris" (skat. 25. pielikums)	"Labrīt" (skat. 23. pielikums) Skaņu pasaka "Putni māca balodim ligzdu taisīt" (skat. 22. pielikums)	"Skaisti dziedi lakstīgala" (skat.24. pielikums)	"Putnu koris" (skat. 21. pielikums)	"Kukainīša pavasaris" (skat. 20. pielikums) Skaņu pasaka "Putni māca balodim ligzdu taisīt"

Tabula nr. 4. Bērnu runas attīstības novērtēšanas rezultāti pēc pētījuma martā.

Nr.	**Bērna vārds**	**Kritēriji**						**Punktu skaits**	**Līmenis**
		1.	**2.**	**3.**	**4.**	**5.**	**6.**		**Augsts Vidējs Zems**
1.	Melike	2 2	2 3	2 3	2 3	2 3 2	3 3	2,5	Augsts
2.	Mikhail	2 2	2 3	2 3	2 3	2 3 2	3 3	2,5	Augsts
3.	Ismayil	2 2	2 3	2 3	2 3	2 3 2	3 3	2,5	Augsts
4.	Elizabete	3 3	3 3	3 3	3 3	3 3 3	3 3	3	Augsts
5.	Miroslava	1 1	1 2	1 1	1 1	1 2 1	2 2	1,3	Zems
6.	Huzur	2 1	1 3	1 1	2 1	1 3 1	3 3	1,8	Vidējs
7.	Dorens	3 3	3 3	3 3	3 3	3 3 3	3 2	2,9	Augsts
8.	Marco	2 2	2 3	2 2	2 2	2 3 2	3 3	2,3	Vidējs
9.	Roberts	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1 1	1 2	1,1	Zems
10.	Anastasija	2 2	2 2	1 1	2 1	1 2 1	2 2	1,6	Vidējs
11.	Rūdolfs	2 2	2 2	2 1	2 1	1 2 1	2 3	1,8	Vidējs
12.	Ričards	3 3	3 3	3 3	3 3	3 3 3	3 3	3	Augsts
13.	Marta	1 1	1 3	1 1	1 1	2 3 1	3 3	1,7	Vidējs
14.	Artjoms	2 1	1 2	1 1	2 1	2 2 1	2 2	1,5	Vidējs
15.	Danislavs	2 1	2 3	1 1	2 1	2 3 1	3 3	1,9	Vidējs
16.	Daniels	2 2	2 3	1 1	2 1	2 3 1	3 2	1,9	Vidējs
17.	Alyshbah	2 2	2 2	2 2	2 2	2 2 2	2 3	2,1	Vidējs
18.	Stepans	1 1	1 2	1 1	2 1	2 2 1	2 2	1,5	Vidējs

Kopumā augstu līmeni marta beigās sasniedza 7 bērni, vidēju līmeni – 9, bet zemu līmeni- 2 bērni.

Tabula nr. 5. Bērnu runas attīstības novērtēšanas rezultāti pēc pētījuma aprīlī.

Nr.	**Bērna vārds**	**Kritēriji**						**Punktu skaits**	**Līmenis**
		1.	**2.**	**3.**	**4.**	**5.**	**6.**		**Augsts Vidējs Zems**
1.	Melike	2 2	2 2	2 2	3 2 2	2 3 2 2	3 2 2	2,2	Vidējs
2.	Mikhail	2 2	2 2	2 2	3 2 2	2 3 2 2	3 2 2	2,2	Vidējs
3.	Ismayil	2 2	2 2	2 2	3 2 2	2 3 2 2	3 2 2	2,2	Vidējs
4.	Elizabete	3 3	3 3	3 3	3 3 3	3 3 3 3	3 3 3	3	Augsts
5.	Miroslava	2 1	1 2	1 1	2 2 1	2 2 1 1	2 1 2	1,5	Vidējs
6.	Huzur	2 2	1 3	2 1	3 2 2	2 3 2 1	3 2 2	2,1	Vidējs
7.	Dorens	3 3	3 3	3 3	3 3 3	3 3 3 3	3 3 3	3	Augsts
8.	Marco	2 2	2 2	2 2	3 2 2	2 3 2 2	3 2 2	2,2	Vidējs
9.	Roberts	2 2	1 1	1 2 2	1 2 1	2 1 1 2	1 2 2	1,6	Vidējs
10.	Anastasija	2 2	2 2	2 2	2 2 2	2 2 2 2	2 2 2	2	Vidējs
11.	Rūdolfs	2 2	1 2	2 1	2 2 2	2 2 2 2	2 2 2	1,9	Vidējs
12.	Ričards	3 3	3 3	3 2	3 3 3	3 3 3 3	3 2 3	2,9	Augsts
13.	Marta	2 2	1 2	2 1	3 2 2	2 3 2 2	3 2 2	2,1	Vidējs
14.	Artjoms	2 2	1 2	2 1	2 2 1	2 2 1 2	2 2 2	1,8	Vidējs
15.	Danislavs	2 2	2 2	2 1	3 2 1	2 3 1 2	2 2 2	1,9	Vidējs
16.	Daniels	2 2	1 2	2 1	3 2 1	2 3 1 2	2 2 2	1,9	vidējs
17.	Alyshbah	2 2	2 2	2 2	2 2 2	2 3 2 2	3 2 2	2,1	Vidējs
18.	Stepans	2 2	1 2	2 1	2 2 1	2 2 1 1	2 2 2	1,7	Vidējs

Kopumā augstu līmeni aprīļa beigās sasniedza 3 bērni, vidēju līmeni – 15, bet zemu līmeni- 0 bērni.

Tabula nr. 6. Bērnu runas attīstības novērtēšanas rezultāti pēc pētījuma maijā.

Nr.	**Bērna vārds**	**Kritēriji**						**Punktu skaits**	**Līmenis**
		1.	**2.**	**3.**	**4.**	**5.**	**6.**		**Augsts**

									Vidējs Zems
1.	Melike	2	2 3 2	2 2	2 2 3	2 3 2 2	2 2	2,2	Vidējs
2.	Mikhail	3	2 3 2	2 2	2 2 3	2 3 2 2	3 2	2,3	Vidējs
3.	Ismayil	2	2 3 2	2 2	2 2 3	2 3 2 2	2 2	2,2	Vidējs
4.	Elizabete	3	3 3 3	3 3	3 3 3	3 3 3	3 3	3	Augsts
5.	Miroslava	2	2 2 1	2 2	2 2 2	1 2 1 2	2 1	1,7	Vidējs
6.	Huzur	2	2 3 2	2 1	2 2 3	1 3 2 2	2 2	2,1	Vidējs
7.	Dorens	3	3 3 3	3 3	3 3 3	3 3 3 3	3 3	3	Augsts
8.	Marco	3	2 3 3	3 2	2 2 3	2 3 3 3	3 3	2,7	Augsts
9.	Roberts	2	2 1 1	2 1	2 1 1	2 1 1 2	2 2	1,5	Vidējs
10.	Anastasija	2	2 2 2	2 2	2 2 2	2 2 2 2	2 2	2	Vidējs
11.	Rūdolfs	2	2 2 2	2 2	2 1 2	2 2 2 2	2 2	1,9	Vidējs
12.	Ričards	3	3 3 3	3 3	3 3 3	3 3 3 3	3 3	3	Augsts
13.	Marta	2	2 3 2	2 2	2 2 3	2 3 1 2	2 2	2	Vidējs
14.	Artjoms	2	2 2 2	2 2	2 2 2	2 2 1 2	2 2	1,9	Vidējs
15.	Danislavs	2	2 3 2	2 2	2 2 3	2 3 1 2	2 2	2,1	Vidējs
16.	Daniels	2	2 3 1	2 2	2 1 3	2 3 2 2	2 1	2	Vidējs
17.	Alyshbah	2	2 2 2	2 2	2 2 3	2 3 2 2	2 2	2,1	Vidējs
18.	Stepans	2	2 2 1	2 2	2 1 2	2 2 2 2	2 2	1,9	Vidējs

Kopumā augstu līmeni maija beigās sasniedza 4 bērni, vidēju līmeni – 14, bet zemu līmeni- 0 bērni.

Rezultāti tika matemātiski apkopoti un izveidota diagramma, kurā parādīta katra bērna runas līmeņa pilnveide 3 mēnešu garumā (skat. attēlā nr. 2)

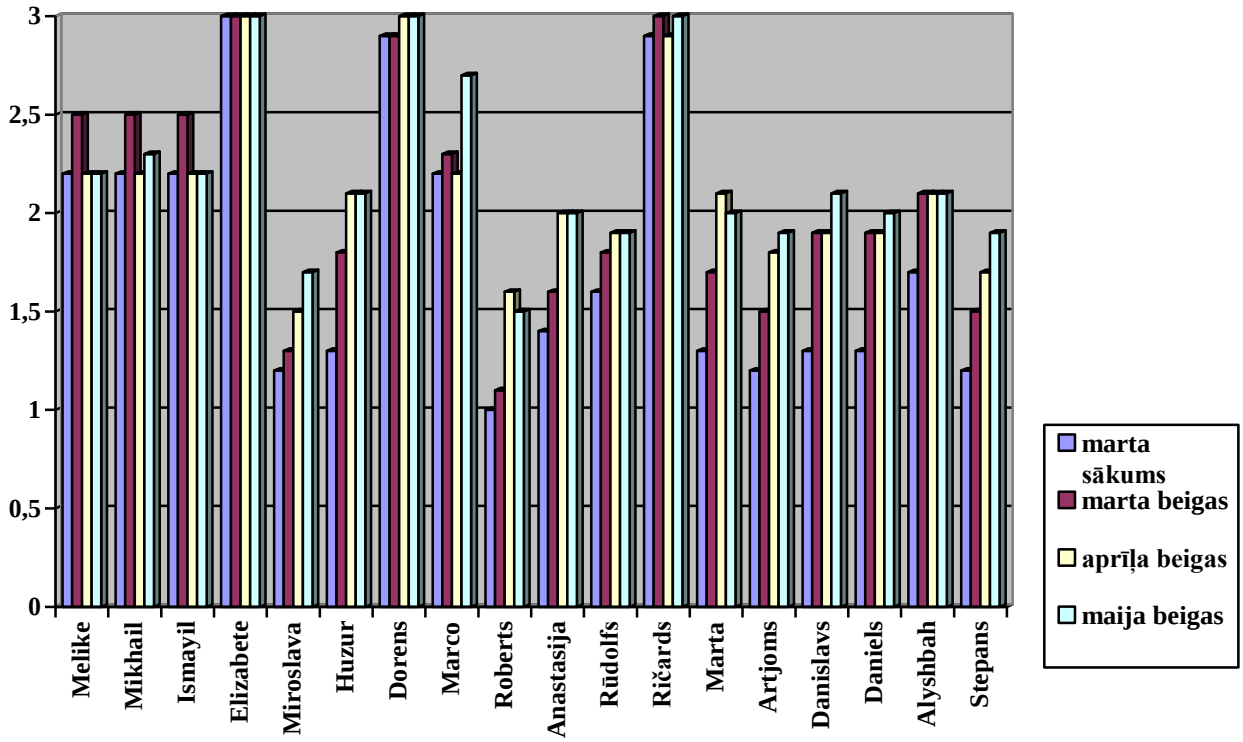

Attēls nr. 7. Katra bērna runas atīstības līmenis pēc II pētījuma posma

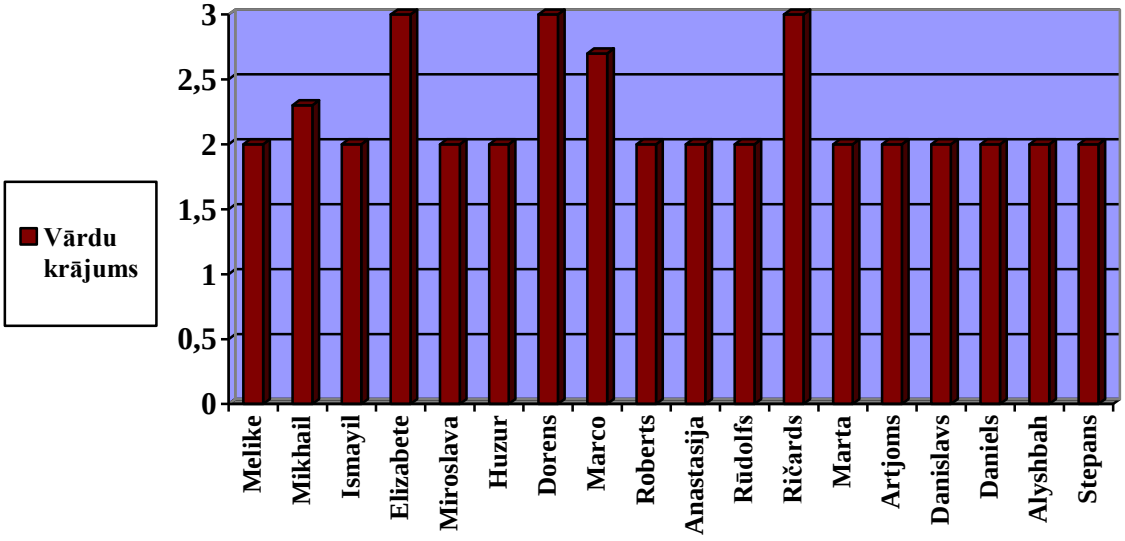

Attēls nr. 8. Katra bērna vārdu krājums pēc pētījuma II posma.

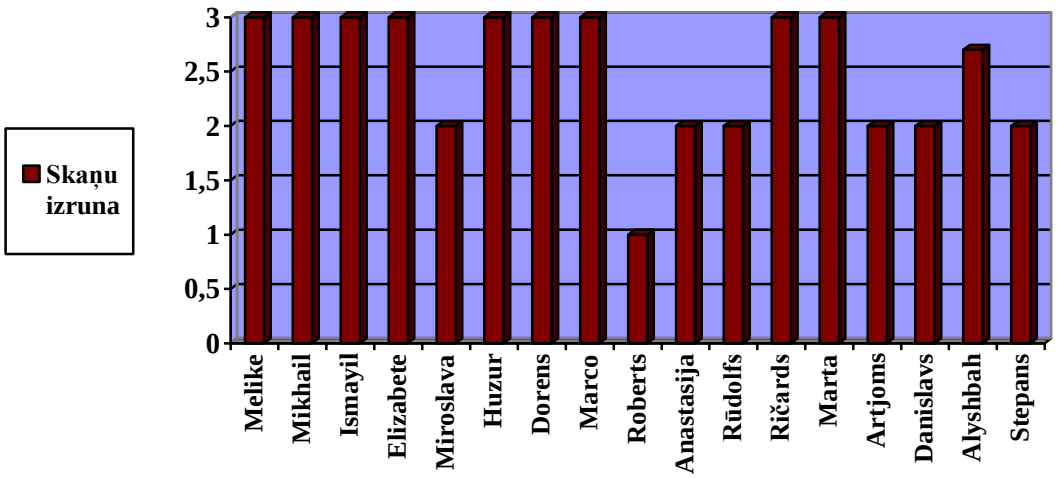

Attēls nr. 9. Katra bērna skaņu izrunu spējas pēc II pētījuma posma.

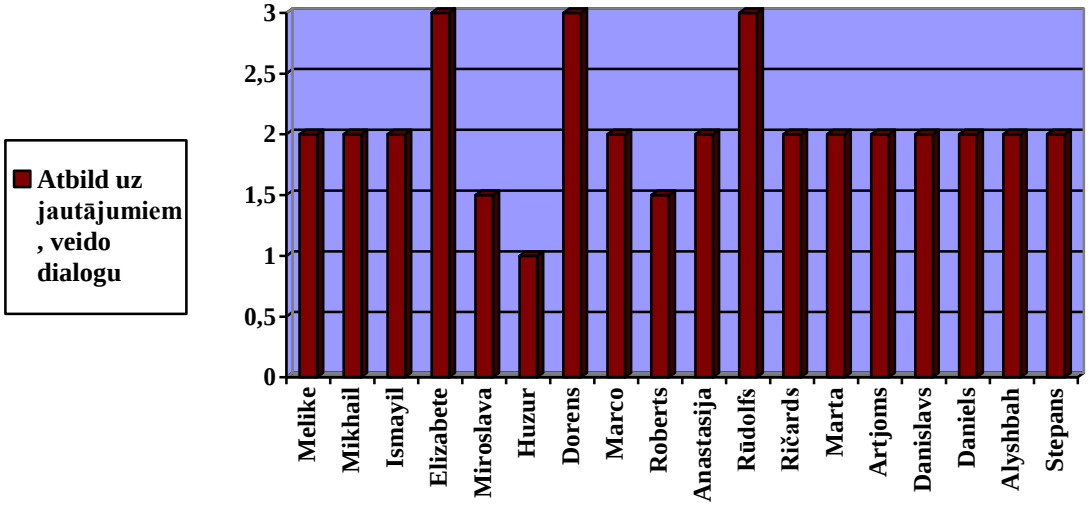

Attēls nr. 10. Katra bērna prasme atbildēt uz jautājumiem, veidot dialogu pēc II pētījuma posma.

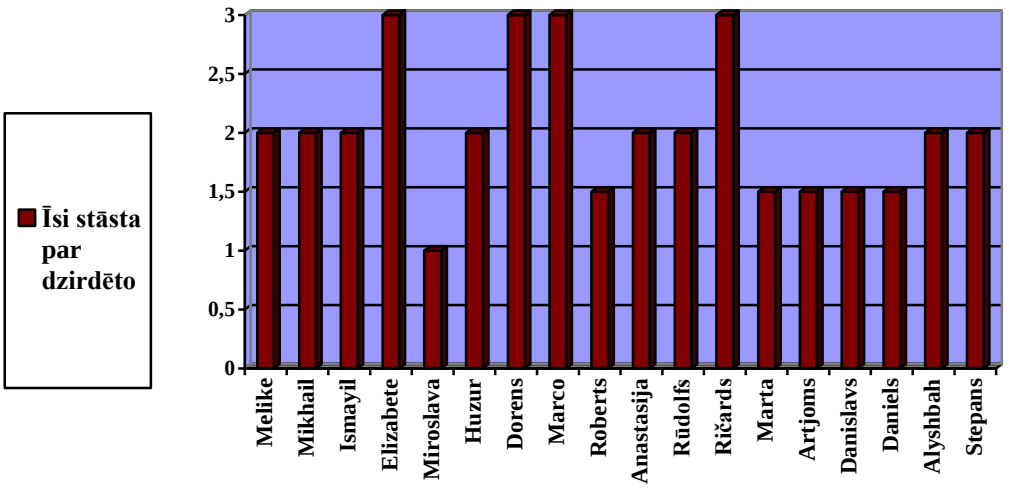

Attēls nr. 11. Katra bērna prasme īsi stāstīt par dzirdēto pēc II pētījuma posma.

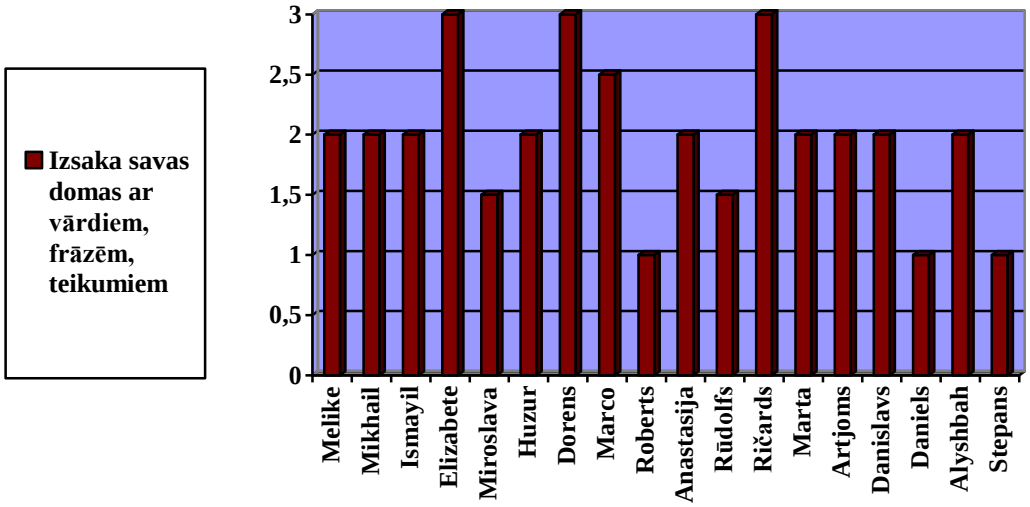

Attēls nr. 12. Katra bērna prasmes izteikt savas domas ar vārdiem, frāzēm, teikumiem pēc II pētījuma posma.

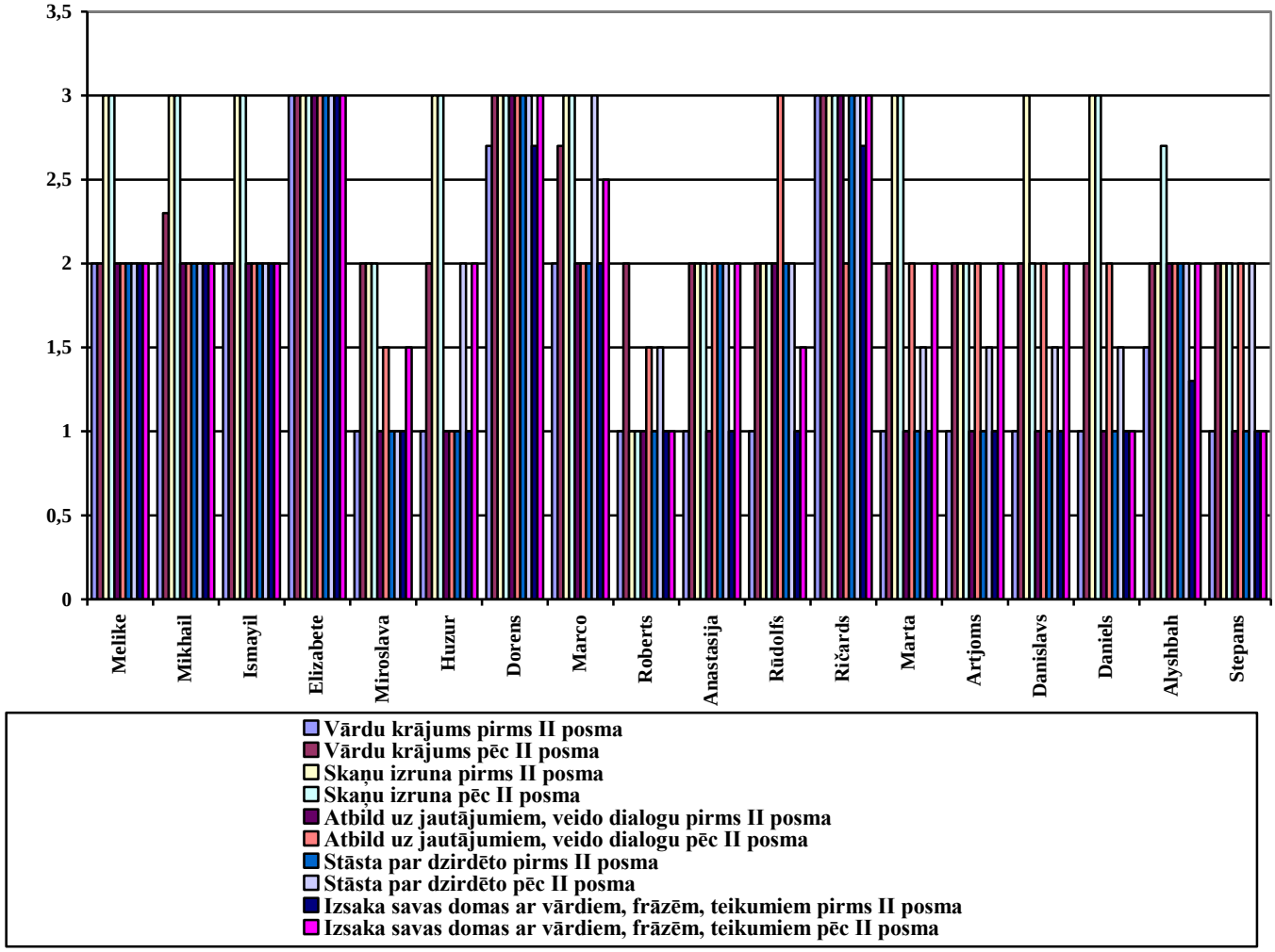

Attēls nr.13. Diagramma, kurā ir salīdzināta bērnu runas sekmēšana pirms un pēc II pētījuma posma.

Aptauja

Aptaujā piedalījās 20 respondenti - pirmsskolas izglītības pedagogi.

Aptaujas mērķis bija noskaidrot, vai pedagogi savā praksē ar bērniem izmanto muzikālās rotaļas, lai veicinātu runas attīstību un pilnveidi. Visi respondenti atbildēja, ka savā pedagoģiskajā praksē pirmsskolā piedāvā bērniem muzikālās rotaļas, lai veicinātu bērnu runas attīstību un pilnveidotu to. (skat. 11. pielikums).

Aptaujas rezultāti liek secināt, ka muzikālās rotaļas ir nozīmīgas un neaizstājamas pirmsskolas pedagoga ikdienas praksē, plānojot, izvirzot sasniedzamos rezultātus un nodarbības runas pilnveidei, valodas attīstībā.

Secinājumi

1. Runa ir individuāls un katru reizi jauns valodas kā dažādu indivīdu sazināšanās līdzekļu lietojums, tā ir divpusēja – runāšana un klausīšanās, kas veido ciešu vienību, kura nodrošina savstarpēju saprašanos, savukārt valoda ir spēks, faktors, kas attīsta intelektu, audzina jūtas un gribu, tā ir saikne starp cilvēku un apkārtni.
2. Runas kultūra sevī ietver pareizu, saturam atbilstošu visu valodas līdzekļu izmantošanu. Tie ietver izrunas kvalitāti, raksturojošos elementus (skaņu izrunu, dikciju utt.), kā arī izteiksmīgas runas elementus (intonāciju, tempu, balss stiprumu utt.) un ar tiem saistītos kustību līdzekļus (žestus, mīmiku).
3. Divvalodība jeb bilingvisms ir stāvoklis, kad atsevišķs indivīds, noteikta sabiedrība vai tās daļa prot un saziņā lieto divas valodas. Divu valodu lietošana parasti ir jauktās ģimenēs, kur vecākiem ir atšķirīga dzimtā valoda. Divvalodība nozīmē nevis vienlaikus juku jukām lietot abas valodas (abu valodu vārdus, formas, frāzes), bet gan katru valodu lietot savā situācijā. Pedagogam jāprot organizēt darba process tā, lai tas būtu secīgs un veiksmīgi ietekmētu bilingvāla bērna runas pilnveidi.
4. Mācoties otro valodu, bērns izmanto tos pašus principus un modeļus, kuri tika izmantoti dzimtās valodas apguvē- no vienkāršākā uz sarežģītāko, no produktīva uz mazāk produktīvu, no valodas sapratnes uz runas producēšanu, no situatīvas runas uz konteksta izraisītu runu. Apgūstot otro valodu, bērns balstās uz daudzām analoģijām dzimtās valodas fonētikā, gramatikā un leksikā.
5. Jāņem vērā, ka otrās valodas prasme nevar tikt uzlūkota par bērna lingvistiskās attīstības kritēriju. Jāizvērtē bērna pirmās valodas attīstības līmenis (piem., ar novērošanas metodi, ja nav izstrādāti speciāli testi), pievēršot uzmanību ne tik daudz trūkumiem, cik pozitīvajām iezīmēm. Zems valodas (īpaši otrās valodas) prasmes līmenis jādiferencē no individuālām īpatnībām, kas varētu traucēt zināšanu apguvi.
6. Runas attīstība un pilnveide bilingvālos apstākļos notiek saskaroties ar pieaugušo runu, pētot dažādus priekšmetus, izzinot sevi, tuvāko apkārtni, darbojoties dažādās jomās, spēlējoties, rotaļājoties. Pedagogam savā ikdienā ir jāpiedāvā rotaļu un vingrinājumu dažādība, kuri attīsta un veicina bērna runas prasmi- kas bagātina vārdu krājumu un kopumā pilnveido bērna runu.
7. Muzikālās rotaļas un spēles ir tā bērna aktīvā un radošā darbība, kas attīsta domāšanas prasmes. Ritma rotaļas, didaktiskās rotaļas, rotaļas skaņu augstuma uztveršanai un atšķiršanai,

mūzikas instrumentu spēle, deju un kustību rotaļas, muzikālā teātra rotaļas palīdz attīstīt un pilnveidot artikulāciju un dikciju, attīsta fonemātisko dzirdi, spēju diferencēt skaņas, bagātina vārdu krājumu, nostiprina klausīšanās iemaņas, kā arī pilnveido runas aparāta darbību, mūzikas pavadībā bērnā nostiprina dzirdes-kustību koordinācijas, spēju koncentrēt uzmanību, kā arī to dalīt.

8. Dziedāšanas process aktivizē visus runas attīstībai un pilnveidei nepieciešamos komponentus, kas ir gan dzirde, gan fonētiski fonemātiskais process, gan artikulācijas aparāts, gan elpošana, kā arī atmiņas un koncentrēšanās spējas. Dziedāšana paplašina bērna vārdu krājumu un veido pareizu dikciju, artikulāciju un palīdz bērniem veidot nepieciešamu dziedāšanas prasmi – elpošanu, kas savukārt ietekme runas attīstību.
9. Empīriskajā pētījumā tika izmantoti šādas metodes:
   - pedagoģiskais novērojums;
   - bērnu runas raksturojumu apkopojums;
   - iegūto datu matemātiskā apkopošana;
   - izmēģinājuma darbs;
   - aptauja.
10. Empīriskajā pētījumā tika izstrādāti šādi runas attīstības kritēriji: *vārdu krājums, skaņu izruna prasme atbildēt uz jautājumiem, veidot dialogu, stāstīt par dzirdēto, izsaka savas domas ar vārdiem, frāzēm, teikumiem citiem saprotami*. Kritēriji deva iespēju novērot un novērtēt, kāda un cik sekmīga ir bērnu runas attīstība 5-6 gadu vecumposmā bilingvālos apstākļos, ar kādām runas pilnveides grūtībām ir jāsastopas un kam ir jāvērš uzmanība attīstot bērna runu.
11. Empīriskā pētījuma konstatējošajā posmā tika sasniegti šādi rezultāti – 9 bērniem tika konstatēts zems runas attīstības līmenis, 6 – vidējs līmenis, 3 – augsts līmenis.
12. Empīriskā pētījuma veidojošajā posmā tika novērotas izmaiņas bērnu runas pilnveidē. Bērni caur regulārām muzikālajām rotaļām ievērojami labāk apguva runātprasmi, bagātināja vārdu krājumu. Kopumā augstu līmeni maija beigās sasniedza 4 bērni, vidēju līmeni – 14, bet zemu līmeni- 0 bērni.
13. Pēc izmēģinājuma darba var secināt, ka vecākās pirmsskolas vecuma bērnu runas veicināšana bilingvālos apstākļos notika sekmīgi. Skolotājas plānotās muzikālās rotaļas, metodiskie paņēmieni veicināja bērnu runas pilnveidi.
14. Veiktā aptauja liek secināt, ka muzikālās rotaļas ir pirmsskolas pedagogu atslēga uz bērna runas pilnveides un valodas apguves veicināšanu.

Priekšlikumi pirmsskolas skolotājiem

1. Lai bērns prastu veiksmīgi komunicēt- iesaistīties dialogā, atbildēt uz jautājumiem, bilingvālajos apstākļos pedagogam ir jāreaģē laicīgi un jāvērš īpaša uzmanība bērna runas pilnveidei.
2. Bilingvāla bērna runas attīstība ietekmē bērna turpmāko dzīvi, tāpēc pirmsskolā ir jāpiedāvā daudz un dažādi runas – skaņu izrunas vingrinājumi, dziesmas, muzikālās rotaļas.
3. Lai bilingvāla bērna vārdu krājums būtu pietiekams, viņš spētu veidot stāstījumu, pedagogam svarīgi ir nodrošināt ilgstošu un secīgu muzikālu rotaļu, dziesmu virknējumu noteiktā temata kontekstā.
4. Pedagogs ir tas, kuram ir jāpievērš uzmanība savai runai – dikcijai, skaņu izrunai, vārdu izvēlei, jo no tās mācās bērni bilingvālos apstākļos.
5. Pedagogam ir jāizvērtē katra bilingvālā bērna pirmās valodas līmenis, lai prastu individualizēt un diferencēt rotaļas atbilstoši viņa līmenim un prasmēm.
6. Pedagogam, strādājot bilingvālos apstākļos, ir jāvērš uzmanība, lai runa, abu valodu lietojums būtu secīgs.

Literatūras un avotu saraksts

1. Alijevs, R., Kaže, N. (2001). *Bilingvālā izglītība.* Rīga : Retorika A. 367 lpp.
2. Andersone, G., Arājs, R., Drulle, V., Ikale, I., Krastiņa, E., Volāne, E. (2014). *Raibā pasaule 6 gadi. Skolotāja grāmata.* Rīga: Zvaigzne ABC, 240 lpp.
3. Anspoka, Z. (2011). *Child speech development at pre-school and at School: Aspects of Succesive Learning. Adverba līberorum. Linguistics&Pedadody&Psychology. Pie bērnu vārdiem: valodniecība, pedagoģija, psiholoģija.* Vol. 3, No.1. Rīga: RPIVA, 46.-59. lpp.
4. Anspoka, Z. (2013). *Valodu mācības pirmsskolā un sākumskolā.* Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 144 lpp.
5. Anspoka, Z., Irbe, I., Liepiņa, D., Miesniece, A. (2020). *Mācības bilingvāli un latviešu valodā.* Rokasgrāmata pirmsskolas pedagogiem. Rīga: VISC, 58 lpp. https://maciunmacies.valoda.lv/wpcontent/uploads/2020/08/LVA_A4_rokasgraamata_WEB_gatavs.pdf
6. Bāra, A., (2016). *Runā ar mani, māmiņ!* Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 46 lpp.
7. Batņa, L., (2013). 25 skandēšanas partitūras. Rīga; Musica Baltica, 52 lpp.
8. Beikers, K. (2002). *Bilingvisma un bilingvālās izglītības.* Rīga: Nordik, 341 lpp.
9. Beļickis, I., Blūma, D., Koķe, T., Markus, D., Skujiņa, V., Šalme, A. (2000). *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca.* Rīga: Zvaigzne ABC, 248 lpp.
10. Bethere, D. (2020). *Pedagoģiskās novērošanas metode pirmsskolas izglītībā*. Liepājas līvupes pamatskola – attīstības centrs. http://www.livupe.edu.lv/data/doc/Ped_novero%C5%A1ana_pirmssk2020.pdf
11. Bičuka, M., Grasmane, S., Pagraba, N. (2003). *Muzikālā audzināšana pirmsskolā*. Rīga: RaKa, 152 lpp.
12. Birzkops J., (2008). *Muzicēšana – labākā intelektuālo spēju attīstītāja.* [2.pap. izd.] Rīga: Zvaigzne ABC, 63 lpp.
13. Boša, R. (1999). *Bērnu runas aktivizēšana bērnudārzā*. Rīga: Mācību apgāds NT, 31 lpp.
14. Brice, B. (2009). *Spēlējiet spēlmanīši.* Rīga: RaKa. 210 lpp.
15. Brice, B. (2011). *Skaņu pasakas un ritma rotaļas*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 143 lpp.
16. Brice, B. (2012). *100+1 dziesmiņa*. Rīga: Latvijas pirmsskolas mūzikas izglītības asociācija. 66 lpp.

17. Brice, B. (2013). *Viss sākas ar rotaļu*. Rīga: RaKa, 244. lpp.
18. Brice, B. (2016). *Pirkstiņu rotaļas.* 2. papildināt izdevums. Rīga: RaKa, 125 lpp.
19. Brice, B. (2017). *Skaņu spēles*. I daļa. Rīga: RaKa, 260 lpp.
20. Brice, B. (2018). *Skaņu spēles.* II daļa. Rīga: RaKa, 194 lpp.
21. Brice, B. (2019). *Kociņu spēles. Ritma rotaļas maziem un lieliem. (1-12 g.)* Rīga: RaKa, 204 lpp.
22. Brice, B. (2021). *Pirmsskolas mūzikas skolotāja rokasgrāmata.* Muzikālās audzināšanas metodiskie aspekti un rotaļu piemēri III vecumposmā. Rīga: RaKa, 207 lpp.
23. Brice, B., Bula-Biteniece, I., Gaide, D., Irbe, I., Lauka, A., Ozola, D., Rolanda, L., Silova, M., Tempelfelde, I. (2019). *Pirmsskolas mācību programma.* Rīga; Valsts izglītības satura centrs. 117 lpp.
24. Buksa, F. (2016). *Uzveikt disleksiju.* Rīga: ZVAIGZNE ABC, 160 lpp.
25. Burima, M. (2019). *CLIL jeb mācību satura un valodas integrēta apguve: ietvari, pieredze, izaicinājumi. Bilingvālo mācību skolotājiem.* Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 184 lpp.
26. Cimze, J. (1973). *Dziesmu rota.* Rīga: Liesma, 145 lpp.
27. Cukura, A., Cukura-Akmene, D. (2016). Vispārējie vingrinājumi logoritmikā. Rīga: Pētergailis, 63 lpp.
28. Druviete, I. (2000). *Bilingvālā izglītība – bērnu spējām un intelektam.* Skolotājs, Nr. 5, 65.-67.lpp.
29. Dzintere, D. (2007). *RPIVA Bērna valodas centrs, "Vecumu grupu valodas īpatnības Latvijā: lingvistiskais, sociālais un kultūras aspekts bērnība"*. Rīga: SIA Izglītības soļi, 120 lpp.
30. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007). *Rotaļa – bērna dzīves prasmju sekmētāja.* Rīga: RaKa, 304 lpp.
31. Dzintere, D., Stangaine, I., Augstkalne, D. (2014). *Bērna komunikatīvās kompetences attīstība.* Rīga: RaKa, 245 lpp.
32. Fiļkina, I., Černova, E. (2013). Valodu mācības pirmsskolā un sākumskolā. Anspoka, Z. *Interaktīvā didaktiskā spēle 5-6 gadus vecu bērnu otrās valodas kompetenču apguvei.* Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 97. – 108. lpp.
33. Gailīte, I., (2005). *Darbs ar bērnu kori.* Rīga; RaKa, 204 lpp.
34. Grīnvalde, L., Ikale, I. (2010). *Ideju krātuve pirmsskolai 3. Rotaļnodarbības 5-6 gadus veciem bērniem.* Rīga: Zvaigzne ABC, 149 lpp.

35. Golubeva, M. (2011). Jaunais un aktuālais bilingvālajā izglītībā Latvijā un pasaulē: rakstu krājums. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 5.-14. lpp.
36. Greble, V. (1993). *Latviešu bērnu folklora.* Rīga: "Zinātne", 230 lpp.
37. Gulbe, D. (2021). *Kas notiek bērnudārzā? Rokasgrāmata bērnudārznieku mammām un tētiem.* Rīga: satura darbnīca TAPT, 184 lpp.
38. Hadaņoka, I., Hadaņoka, L., Staļģe, L., Merirandre, R., Šteinberga A., (2000). *Kā raisās valodiņa?* Rīga: Apgāds "Rasa ABC", 88 lpp.
39. Irbe, A., Lindenberga, S. (2017). *Bērns runāt mācās ģimenē.* Rīga: RaKa, 243 lpp.
40. Kalniņa, V., Skrube, Dz. (1983). *Pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstīšanas metodika*. Rīga: Zvaigzne, 168 lpp.
41. Kaņepēja, R., Lieģeniece, D., Mangule, I., Ukstiņa, R., Dzinteres, D., Stangaine, I., Miķelsone, I., Millere, I., Platpers, A., Gaugere, Z. (2012). *Ceļā uz skolu. Bērnu sagatavošana pamatizglītības ieguvei.* Rīga: Zvaigzne ABC, 270 lpp.
42. Korbe, V. (2007). *Programma skaņu izrunas un runas kultūras attīstīšanai pa pakāpēm pirmsskolas vecuma bērniem un bērniem ar izrunas traucējumiem.* Rīga: SIA "Izglītības soļi", 49 lpp.
43. Lasmane, L. (2012). *Muzikālā audzināšana pirmsskolā.* Rīga: RaKa, 122 lpp.
44. Latviešu valodas aģentūra. (2013). *Pirmsskolas bilingvālo izglītības programmu izstrādes teorētiskais pamatojums*. Rīga, 16 lpp. https://maciunmacies.valoda.lv/wpcontent/uploads/2019/10/Pirmsskolas_bilingvalo_izglitibas_programmu_izstrdes_teortiskais_pamatojums-1.pdf
45. Lazdiņa, S., Šalme, A. (2008). *Latviešu valodas apguve mazākumtautību izglītībā: tendences, attīstība, ietekmes.* Rīga: LVAV, 240 lpp.
46. Līduma, A. (2015). *Bērna muzikalitāte: monogrāfija.* Rīga: Librum, 294 lpp.
47. Lulle, A., Kļave, E. (2015). *Radot iespējas attīstībai: diasporas bērnu un jauniešu izglītība.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 326 lpp.
48. Lieģeniece, D., Nazarova, I. (1999). *Veseluma pieeja valodas apguvē.* Rīga: RaKa, 112 lpp.
49. Ļubļinska, A. (1979). *Bērnu psiholoģija.* Rīga: Zvaigzne, 384 lpp.
50. Miltiņa, I., (2005). *Skaņu izrunas traucējumi.* Rīga: RaKa, 251 lpp.
51. Miltiņa, I. (2008). *Skolotāja logopēda darba mape.* Rīga: RaKa, 302 lpp.
52. Miltiņa, I. (2017). *Modelēšana logopēdijā. Modelēšana- praktiska metode pirmsskolēnu ar skaņu izrunas traucējumiem runas nepilnību novēršanā.* Rīga: RaKa, 92 lpp.

53. Pirmsskolas izglītības asociācijas 11. konference, (2008). *Mācāmies rotaļājoties*. 95 lpp.
54. Stangaine, I. (2014). *Pirmsskolas vecuma bērna dialogrunas attīstība rotaļās.* Promocijas darbs pedagoģijas doktora grāda iegūšanai pirmsskolas pedagoģijas apakšnozarē. Rīga: Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija, 196 lpp.
55. Stangaine, I. (2013). Valodu mācības pirmsskolā un sākumskolā. Anspoka, Z. *Pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas sekmēšana rotaļās.* Rīga, Latviešu valodas aģentūra, 109.-121. lpp.
56. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija.* Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 158 lpp.
57. Tauriņa, A. (2015). *Pirmsskolas vecuma bērna skaņu izrunas un vārdu krājuma noteikšanas un pilnveides paņēmieniem.* Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā. Rakstu krājums. (zinātniskās redaktores: Vulāne A., Markus D.) (2015). Rīga: Zinātne, 319 lpp.
58. Tomme-Jukēvica, I. (2018). Bilingvālo rusofono pirmsskolas vecuma bērnu latviešu runas specifika. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai valodniecības nozares lietišķās valodniecības apakšnozarē. Pieejams: https://www.liepu.lv/uploads/files/PROMOCIJAS%20DARBS%20(Ingēra%20TommeJukēvica)%202018.pdf
59. Trīnīte, B. (2018/11). *Valodas apguves mehānismi bilingvāliem bērniem.* 147.-156. lpp. https://voice.liepu.lv
60. Tūbele, S. (2013, 2. marts). *Runas un valodas traucējumu korekcija kā mācīšanās traucējumu profilakse.* Latvijas Logopēdu asociācija 1. starptautiskā zinātniskā konference. Rīga http://logopedi.lv/faili/tezes/1_starpt_zinatniskas_konferences_tezu_krajums.pdf
61. Tūbele, S., Šteinberga, A. (2004). *Ievads speciālajā pedagoģijā.* Rīga: RaKa 112 lpp.
62. Vigotskis, Ļ. (2002). *Domāšana un runa*. Rīga: Izdevniecība EVE, 391 lpp.
63. Vīksna, L. (2006). *Mazais draudziņ, pulkā nāc!* Mācīsimies valodu rotaļājoties. Rīga: Avots, 112 lpp.
64. Zaķe, I. (2000). *Logopēdiskās spēles un vingrinājumi.* Rīga: Izglītības soļi, 39 lpp.
65. Bialystok, E. (2001). *Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition.* New York : Cambridge University Press,. 304 p.
66. Garcia, O. (2009). *Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspektive.* United Kingdom: Willey-Blackwell.

67. Gendlin, E. T. (1962). *Experiencing and the creation of meaning: A philosophical and psychological approach to the subjective.* Free Press Glencoe.
68. Hoff, E. (2009). *Language Development, Fourth Edition.* Wadsworth: Cengage Learning.
69. Kisiel, M. (2001). *Zabawy muzyczne z wykorzystaniem elementów systemu Carla Orffa i ich znaczenie w edukacji muzycznej dzieci w wieku przedszkolnym.* Warszawa: Nauczuciel i szkoła, nr. 1
70. Mosty, N.L., Lefever, S., Ragnarsdottir, H. (2013). *Parents' perspectives towards home language and bilingual development or preschool children.* Netla – Online Journal on Pedagogy and Education: Special Issue 2013 – Research and School Practice. http://netla.hi.is/serrit/2013/rannsoknir_og_skoloastarf/006.pdf
71. Olpińska-Szkiełko, M. (2013). *Wychowanie dwujęzyczne w przedszkolu.* Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 145 s.
72. Pilch T. (1995). *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa, s.43.
73. Protassova, E., Rodina, N. (2011). *Russian for pre-school children: recommendation for a bilingual kindergarten.* 2nd Edition. St. Peterburg: Zlatoust.
74. Schnitzler, C. (2008). *Bewusstheit und Schriftspracherwerb.* Deutschland: Georg Thieme Verlog KG, 192 s.
75. Sacher, W. A. (2012). *Pedagogika muzyki. Teoretyczne podstawy powszechnego kształcenia muzycznego.* Kraków, 319 s.
76. Sacks, O. (2018). *Muzykofilia. Opowieści o muzyce i mózgu.* Poznań: Zysk i S-ka, tłum. J. Łoziński, 430 s.
77. Smoczyńska-Nachtman, U. (1978). *Zabawy i ćwiczenia przy muzyce*. Warszawa; Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, s. 218.
78. Sojka, A., Świątkowska, K. (2018, 21. maja). *Rola muzyki w rozwoju mowy dziecka.* Czasopisma: Metody terapii. Nr. 25.
79. Zimmer, R. (2010). *Handbuch Sprachförderung durch Bewegung.* Wen: Verlag Herder Gmbh, Freiburg in Breisgan.
80. Wilk, K. (2018). *Postulowane a rzeczywiste kompetencje muzyczne nauczycieli przedszkola.* Praca doktorska. Katowice; Uniwersytet Śląski, 558 s.
81. Блинова, Л. Н. (2003.) *Диагностика и коррекция в образовании детей с задержкой психического развития.* НЦ ЭНАС, 132 с.

82. Баранова, Е. (2010). *Какие вопросы задают дети. Дошколъное воспитание. Н: 10, с 4-12.*
83. Детская логопсихология (2008). Под ред.В.И. Селиверстова. Москва: Владос.
84. Казаковская, В.В. (2006). *Вопросо – ответные единства в диалоге "Взрослый – ребёнок"*. Санкт-Петербург: Наука.
85. Мадден, Е. (2011). *Наши трехязычные дети.* Санкт-Петербург: Златоуст.
86. Пиаже, Ж., (1997). *Речь и мышление ребенка.* Санкт-Петербург; Союз, 250 с.
87. Зинченко, В. П., Мещерякова, Б. Г. (1997). .*Психологический словарь/под ред.* Педагогика -Пресс, 440 с.

Pielikumi

Piel.nr.1.

"Kritiens bezdibenī"- bērns stāv, kājas plecu platumā, rokas nolaistas gar sāniem. Ceļoties pirkstgalos, rokas paceļas līdzi uz augšu (ieelpa caur degunu). Seko "kritiens", atslābināts ķermenis, un rokas pakāpeniski liecas uz leju. Izelpā tiek izrunāts- Āh, ah, ah", liecoties atbrīvoti arvien zemāk un zemāk. (Miltiņa, 2005)

Piel.nr.2.

"Lidmašīna"- bērns stāv, kājas plecu platumā, rokas plecu augstumā. Skaitot- viens – labais spārns "lido" pa labi (pagrieziens viduklī pa labi), divi- kreisais spārns virzās pa kreisi, (pagrieziens viduklī pa kreisi). Līdztekus norit ieelpa- izelpa caur degunu. (Miltiņa, 2005)

Piel.nr.3.

"Uzbāzīgais ods"- bērns ieņem noteiktu ķermeņa stāvokli: abas rokas izstieptas taisni priekšā, delnu iekšējās virsmas pavērstas viena pret otru. Pēc skaitļa- viens- bērns strauji izvērš rokasplecu augstumā (dziļa ieelpa). Seko lēna, rezervēta izelpa, izrunājot skaņu Z-Z-Z (bērns ķer iedomātu, uzmācīgu odu). Rokas pakāpeniski tuvojas viena otrai. Tā kā pastāv "vēlēšanās noķert odu", tad izelpas plūdums ir maksimāli aizturēts. Tikai tad, kad delnas ir patiešām tuvu, atskan to sasitiens (ods ir noķerts) un elpošanas muskuļi tiek pilnībā atbrīvoti. Izelpā gaisa plūsma var virzīties īsi un grūdienveidīgi. (Miltiņa, 2008, 290)

Piel.nr.4.

"Svecītes dzimšanas dienas tortē" - bērns izelpu vada īsi, ātri, pakāpeniski nopūšot vienu pēc otras aizdegtās svecītes. Līdzīgā veidā bērns izrunā 5-10 skaņas: F! F! F! F! F!... P-P-P-P. Bērns mācās vienas izelpas garumā izrunāt arī skaitāmpantiņus. Piemēram: "Eniki beniki sikalisā, eniki beniki bā!" (Miltiņa, 2008, 288)

Piel.nr.5.

"Jautrā mēlīte" - "Mēlīte dzīvoja glītā mājiņā, kad mēlīte pamodās, viņa atvēra savu māju, paskatījās pa labi, pa kreisi, uz augšu, uz leju. Laukā spīdēja saulīte, un mēlīte kļuva tik priecīga, ka sāka lēkāt pa savu mājiņu un dziedāt: la-la-la. Palēkusi un padejojusi, mēlīte atgūlās, lai atpūstos." (Grasmane, 2003, 36)

Piel.nr. 6.

"Rotaļa atbalsī" – bērniem ir jāatkārto īsi ritmiski motīvi, kurus sākumā ritmizē vadītājs (var ritmizēt dažādos nošu ilgumos, mainot tos. Piem., "astoņdaļa, astoņdaļa, ceturtdaļa, ceturtdaļa"). Rotaļas noteikumi ir klausīties nepārtraukti pulsējošo tempu, kura fonā visu laiku mainās izpildītāji: skolotāja-bērni – skolotāja-bērni. Rotaļas laikā bērni atkārto ritma procesu, kā arī dinamiku un plaukšķināšanas veidu (rokas uz ceļgaliem, uz galda utt.) (Smoczyńska-Nachtman, 1978, 20.)

Piel. nr. 7.

"Kas dzīvo mežā?"- Pedagogs stāsta: *Mežā dzīvo daudz dažādu zvēru un putnu. Tur var sastapt lielo lāci, kuram patīk uzdziedāt zemā balsī* (pedagogs atskaņo L. Garūtas skaņdarbu "Lācītis"), *veiklo, viltīgo lapsu, kura pie sevis dungo vidējā balsī* (pedagogs atskaņo M. Milmana skaņdarbu "Lapsa"). *Bet no koka uz koku laižas dažnedažādi putni, dziedot skanīgā, augstā balsī* (pedagogs atskaņo L. Garūtas skaņdarbu "Putniņi). Pedagogs sadala bērnus 3 grupās (katrai grupai vienādas roku lelles) un aicina uzminēt, kas dzīvo mežā. Skanot skaņdarbam "Lācītis", dejo bērnu grupa, kas attēlo lāčus, skanot skaņdarbam "Lapsa", dejo bērnu grupa, kas attēlo lapsas, skanot skaņdarbam "Putniņi", dejo bērni, kas attēlo putnus. Rotaļas beigās bērni novērtē, kura grupa bija visuzmanīgākā un noklausās uzvarētāju grupas atveidotajam tēlam atbilstošo skaņdarbu. (Bičuka, Grasmane, Pagraba, 2003, 89)

Piel.nr. 8.

Dziesma "Kur katrs nakšņo" (Brice, 2012)

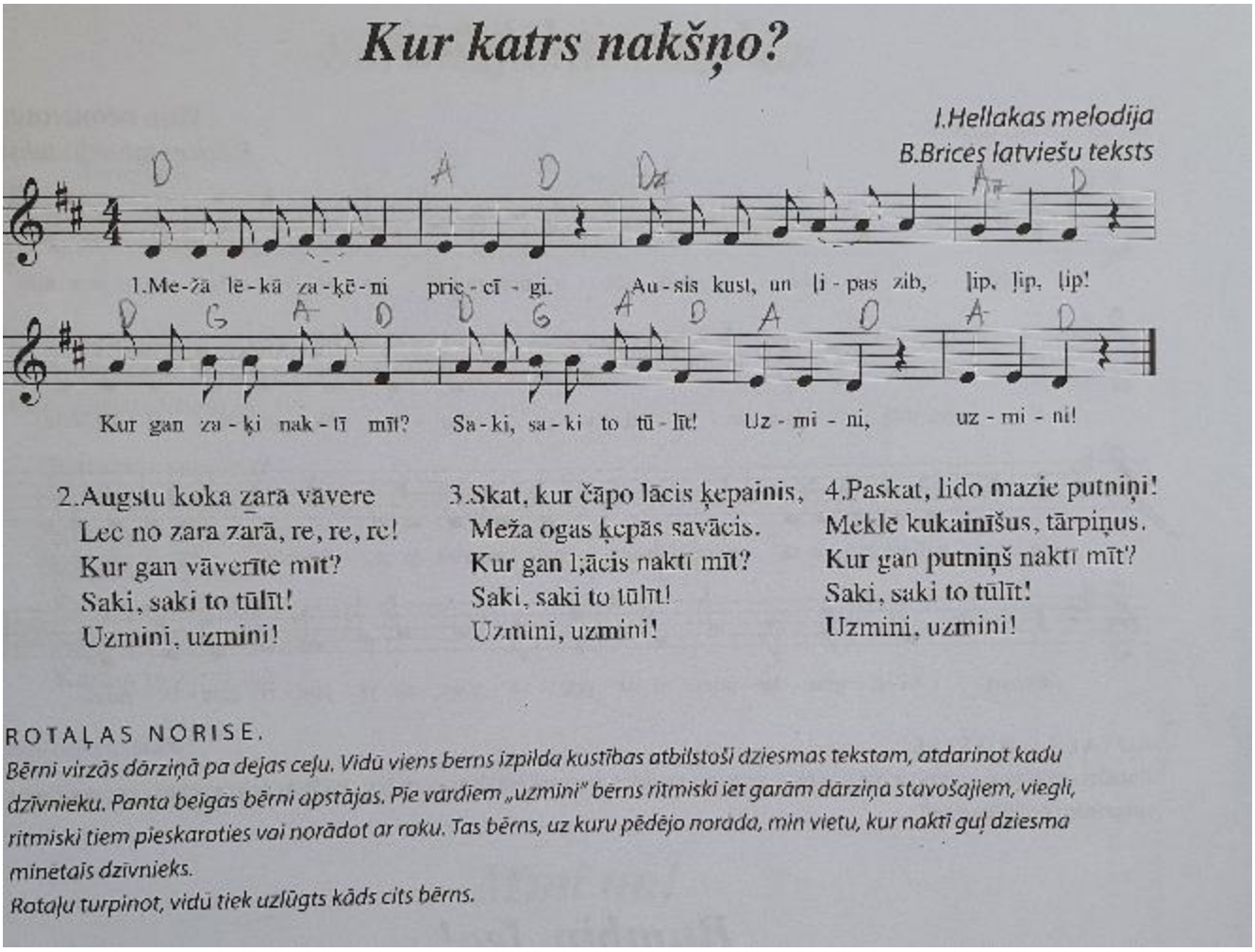

Kur katrs nakšņo?

I.Hellakas melodija
B.Brices latviešu teksts

2.Augstu koka zarā vāvere
Lec no zara zarā, re, re, re!
Kur gan vāverīte mīt?
Saki, saki to tūlīt!
Uzmini, uzmini!

3.Skat, kur čāpo lācis ķepainis,
Meža ogas ķepās savācis.
Kur gan ļācis naktī mīt?
Saki, saki to tūlīt!
Uzmini, uzmini!

4.Paskat, lido mazie putniņi!
Meklē kukainīšus, tārpiņus.
Kur gan putniņš naktī mīt?
Saki, saki to tūlīt!
Uzmini, uzmini!

ROTAĻAS NORISE.

Bērni virzās dārziņā pa dejas ceļu. Vidū viens bērns izpilda kustības atbilstoši dziesmas tekstam, atdarinot kādu dzīvnieku. Panta beigās bērni apstājas. Pie vārdiem „uzmini" bērns ritmiski iet garām dārziņa stavošajiem, viegli, ritmiski tiem pieskaroties vai norādot ar roku. Tas bērns, uz kuru pēdējo norāda, min vietu, kur naktī guļ dziesma minētais dzīvnieks.

Rotaļu turpinot, vidū tiek uzlūgts kāds cits bērns.

Piel. nr. 9.

Latviešu tautasdziesma "Kaķīts' kurmi dancināja"

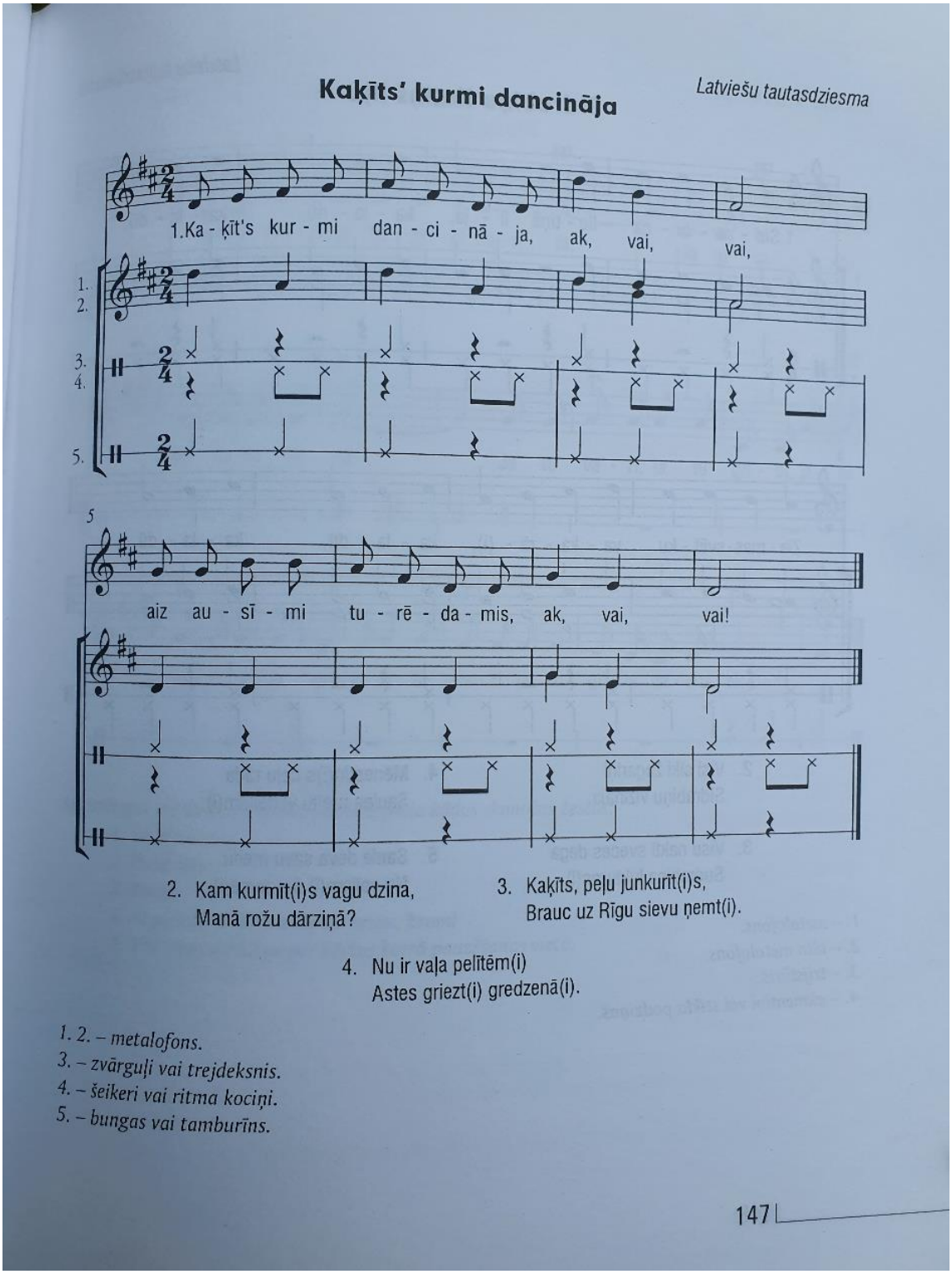

Kaķīts' kurmi dancināja

Latviešu tautasdziesma

1.Ka - ķīt's kur - mi dan - ci - nā - ja, ak, vai, vai,

aiz au - sī - mi tu - rē - da - mis, ak, vai, vai!

2. Kam kurmīt(i)s vagu dzina,
Manā rožu dārziņā?

3. Kaķīts, peļu junkurīt(i)s,
Brauc uz Rīgu sievu ņemt(i).

4. Nu ir vaļa pelītēm(i)
Astes griezt(i) gredzenā(i).

1. 2. – metalofons.
3. – zvārguļi vai trejdeksnis.
4. – šeikeri vai ritma kociņi.
5. – bungas vai tamburīns.

147

Piel. nr. 10.

Rotaļa "Adiet bērni, ko adieti"

https://www.youtube.com/watch?v=xyEHQlzq1vA

Adiet, bērni, ko adiet(i),

Vilkam zeķes noadiet!

Vilkam kājas nosalušas,

Purvus, mežus bradājot.

Celiet, brāļi, augstu sētu,

Laidiet kazu dārziņā.

Augstu, augstu, ne tik zemu,

Lai vilciņ(i)s nedabūj'!

Nu guļ suņi, nu guļ lopi,

Nu guļ paši ganītāj'.

Nu ir laiks vilciņam(i)

Kazu ķert(i) dārziņā.

Adiet, bērni – 'adīt' – no dzijas ar adatām veidot apģērba gabalus, piemēram, cimdus un zeķes; Adiet, ko adiet – 'adiet, ko adīdami' – izteiciens ar nozīmi 'lai ko jūs (bērni) adītu; ja adāt (kaut ko),…'; tautasdziesmās bieži izmantotas darbības vārdu izlokšņu formas, nenošķirot literārajā valodā lietoto daudzskaitļa 2.personas īstenības izteiksmes formu (adāt) no pavēles izteiksmes formas (adiet); Dārziņš – šeit lietots divās nozīmēs: 'nožogota teritorija, kurā kaut ko audzē vai tur lopus' un 'rotaļnieku veidots aplis'; Lai vilciņ(i)s nedabūj' – lai vilks nevar noķert kazu; Nu guļ – 'pašlaik, tagad, jau' guļ; Nu ir laiks – 'tagad ir īstais laiks'; Nedabūj' – parastā

forma ‘nedabūja’, kas šeit saīsināta, lai ievērotu latviešu tautasdziesmu pantmēru (ritmu); Vilciņam(i) – parastā forma ‘vilciņam’, kas šeit papildināta ar patskani ‘i’ nepieciešamā zilbju skaita nodrošināšanai, lai ievērotu latviešu tautasdziesmu pantmēru (ritmu).

Rotaļa Šis ir viens no variantiem Ziemassvētku laikā ejamajai rotaļai par vilku un kazu. Vilks simbolizē tumsu, kaza – gaismu. Vilkam jānoķer veco gadu simbolizējošā kaza, jo Ziemassvētkos norit tumsas un gaismas cīņa un sākas jauns gads. Izvēlas kazu un vilku. Dziedot pirmo pantu, visi aplī soļo viens aiz otra pa dejas ceļu “adot”, t. i., pārmaiņus liekot kopā vienas rokas īkšķi ar otras rādītājpirkstu. Dziedot otro pantu, rokas liek sānos un imitē brišanu, augstu ceļot kājas. Dziedot trešo pantu, pagriežas ar sejām pret apļa centru un sadodas rokās, kaza iet dārziņa vidū, vilks paliek ārpusē. Dziedot ceturto pantu, pie vārda ‘augstu’ visi dalībnieki paceļ satvertās rokas uz augšu un palecas, pie vārda ‘zemu’ rokas nolaiž un nedaudz ietupstas. Piektajā pantā visi rotaļnieki, arī kaza, atlaiž rokas un notupstas, imitējot gulēšanu. Sestajā pantā dalībnieki veikli pieceļas un satver rokas, un vilks mēģina kazu noķert. Dārziņā stāvošie kazai ļauj brīvu ceļu, bet vilku nelaiž. Šo pantu dzied tik ilgi, līdz vilks kazu noķer. /Rotaļas apraksts veidots, izmantojot rakstu I.Dravniece Latviešu tautas tradicionālās rotaļas: https://www.lspa.lv/files/research/

Piel. nr. 11.

Muzikāla rotaļa "Zviedru galds"

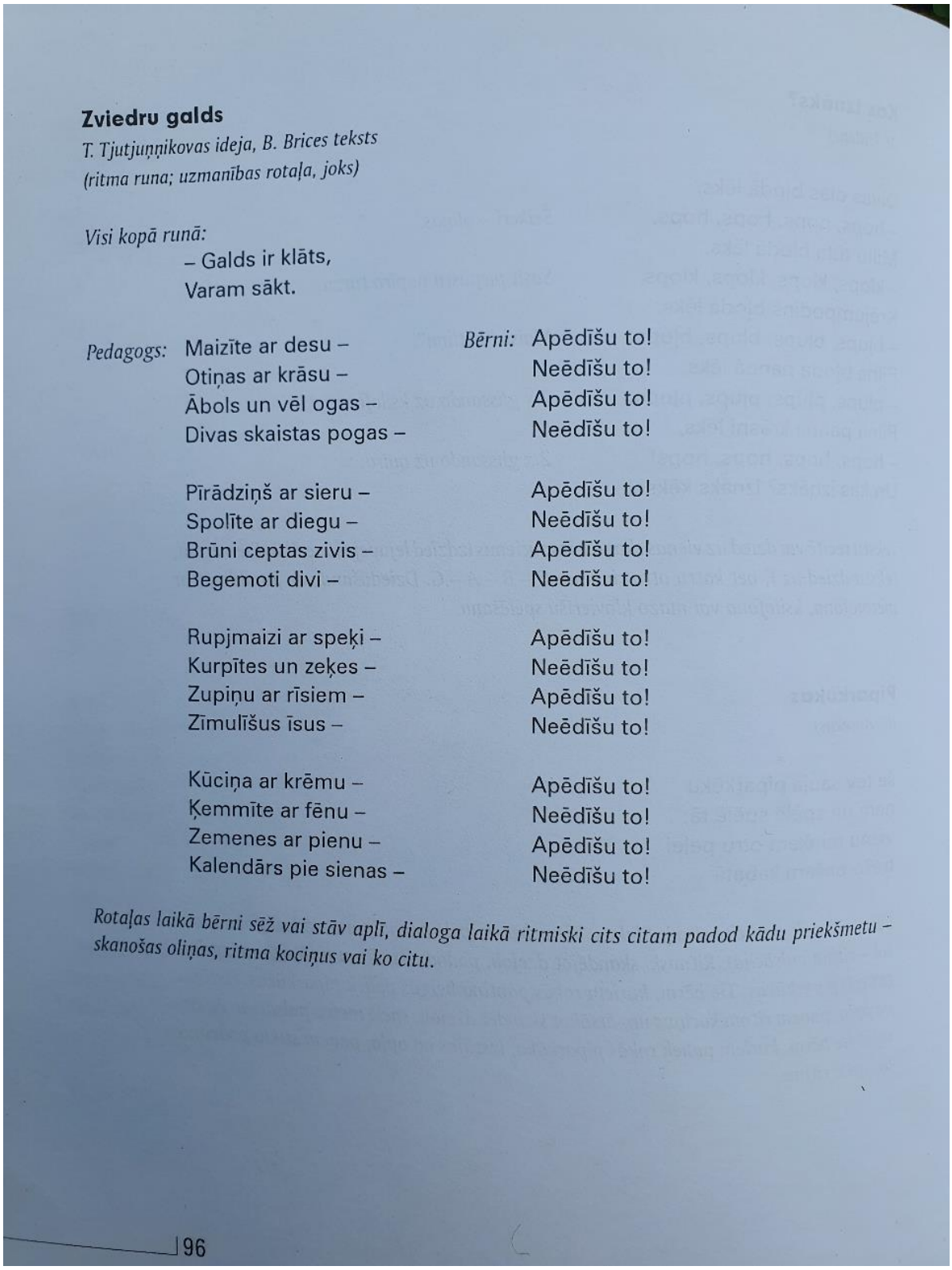

Zviedru galds

T. Tjutjuņņikovas ideja, B. Brices teksts
(ritma runa; uzmanības rotaļa, joks)

Visi kopā runā:
– Galds ir klāts,
Varam sākt.

Pedagogs:	Maizīte ar desu –	*Bērni:*	Apēdīšu to!
	Otiņas ar krāsu –		Neēdīšu to!
	Ābols un vēl ogas –		Apēdīšu to!
	Divas skaistas pogas –		Neēdīšu to!
	Pīrādziņš ar sieru –		Apēdīšu to!
	Spolīte ar diegu –		Neēdīšu to!
	Brūni ceptas zivis –		Apēdīšu to!
	Begemoti divi –		Neēdīšu to!
	Rupjmaizi ar speķi –		Apēdīšu to!
	Kurpītes un zeķes –		Neēdīšu to!
	Zupiņu ar rīsiem –		Apēdīšu to!
	Zīmulīšus īsus –		Neēdīšu to!
	Kūciņa ar krēmu –		Apēdīšu to!
	Ķemmīte ar fēnu –		Neēdīšu to!
	Zemenes ar pienu –		Apēdīšu to!
	Kalendārs pie sienas –		Neēdīšu to!

Rotaļas laikā bērni sēž vai stāv aplī, dialoga laikā ritmiski cits citam padod kādu priekšmetu – skanošas oliņas, ritma kociņus vai ko citu.

96

Piel. nr. 11.

Aptauja "Runas pilnveides iespējas muzikālajās rotaļās"

Respondentu statistika:

Respondentu skaits	20

Rezultātu kopsavilkums:

1. Vai izmanto savā pedagoģiskajā darbā muzikālās rotaļas, lai veicinātu bērnu runas attīstību?

Jā	20	100%
Nē	0	0%
Iesniegto atbilžu summa	20	

Skaidrojums: Izvēlēto atbilžu summa ir iegūta saskaitot respondentu visas atzīmētās atbildes uz šo jautājumu. Katras atbildes procentuālā vērtība tiek iegūta konkrētās atbildes izvēlēto reižu skaitu dalot ar kopējo iesniegto atbilžu summu.

Piel. nr. 12.

Bērni dzied dziesmu "Kur katrs nakšņo?" Zandas Gailītes foto.

Piel. nr. 13.

Ritma rotaļa "Zviedru galds". Zandas Gailīte foto.

Piel. nr. 14

Runas rotaļa **“Pavasaris un ziema”**

Nepieciešams: neliels auduma maisiņš ar maziem krāsainiem kamoliņiem vai bumbiņām.

Rotaļas norise: bērni sastājas aplī. Skandējot padod pa apli maisiņu ar kamoliņiem. Bērns, kuram rokās maisiņš brīdī, kad izskan dzejolīša trešā rindiņa, izņem kamoliņu un cenšas piemeklēt dzejolītim saturiski un ritmiski atbilstošu noslēgumu ar atskaņām:

Ziema kāva pavasari
Ar sudraba zobentiņu;
Pavasaris gainījās
Ar … (piem. rozīšu ziediņiem, saulītes stariņiem, pūpolu micītēm, baltiem mākoņiem, ziliem vizbuļiem, kurmīšu rakumiem, zaļajiem asniņiem u.c.).

(runas rotaļai izmantots Raiņa dzejoļa fragments) (Brice, 2021, 57)

Piel. nr. 15

Skaņu pasaka **“Pasaka par pavasara ziedu balli”**

Nepieciešamais:

- *“Sniega maisiņi”*
- *Vēja zvani vai metalofons*
- *Trijstūris*
- *Ūdens lakstīgalas*
- *Svilpaunieki*
- *Mazie ritma kociņi*
- *Tarkšķis*
- *Kvarkšķis, koka varde vai robdēlis*
- *CD ieraksts- J. Štrausa skaņdarbs “Pie skaistās zilās Donavas”*
- *Mākslīgie ziedi*

Ilgi valdīja bargā ziema ar sniega kupenā un salu. Vecais Dārznieks skumīgs brida pa sava dārza sniegotajām takām *(“sniega maisiņi”).*

Te kādu rītu maigais dienvidu vējš nemanot atnesa pavasari *(vēja zvani vai metalofona augšupejošs glissando).* Sniega kupenas noplaka, piesaulītē uzplauka pirmie pavasara ziedi. Māllēpes ar koši dzeltenajiem ziediņiem kā mazas zvaigznītes rotāja vēl pelēkbrūno pļavu *(trīsstūris vai metalofons).* Mežmalā vizbulītes kautri pavērās no pērn o lapu klājiena *(trīsstūris vai metalofons).* Sazaļoja zālīte, kokos aizrautīgi dziedāja putni, vīdami un iekārtodami savām ģimenēm mājvietas *(ūdens lakstīgala).* Agros rītos putni vienojās skanīgā kopkorī, papildinādami cits cita dziedājumu *(dažādi svilpaunieki, "dzeguze", ūdens lakstīgalas, ritma kociņi, tarkšķis).* Dīķi sarosījās arī vardes, sveicot pavasari ar varžu ansambļa izpildītām dziesmām *(kvarkšķis, koka varde vai robdēlis).* Ziedi, izdzirdot jaukās pavasara skaņas, mūzikas ritmā viegli klanījās maigajā vējiņā. Ko šie krokusi pirmie bikli sāka griezties dejā. Viņiem pievienojās sniegpulkstenītes un zilacainās vizbulītes. Tad staltās tulpes uzlūdza uz deju krāšņās narcises. Sniega rozes raudzījās viņu dejās ar apbrīnu - viņas pašas gan neuzdrošinājās tādām trakulībām. Kā pēc neredzama burvja mājiena uz ziedēja ķirši un kļavas, ievas un plūmes *(metalofona glissando).*

visi vēlējās piedalīties Ziedoņa ballē. Vecais Dārznieks, baudot pavasara mūziku un dziļi ieelpojot pavasara smaržas, laimīgs lūkojās savos lolojumos - puķēs, ziedošajos krūmos un kokos *(skan CD ieraksts- J. Štrausa valsis "pie skaistās zilās Donavas").*

Noklausoties J. Štrausa skaņdarbu "Pie skaistās zilās Donavas", var aicināt bērnus piedalīties improvizētā dejā ar ziediem, atskaņojot šo pašu mūziku.

(Brice, 2011, 86)

***Piebilde**: darba autore skaņu rīku vietā izmantoja arī balsis un kustības, lai veicinātu pareizu skaņu izrunu.*

Piel. nr. 16

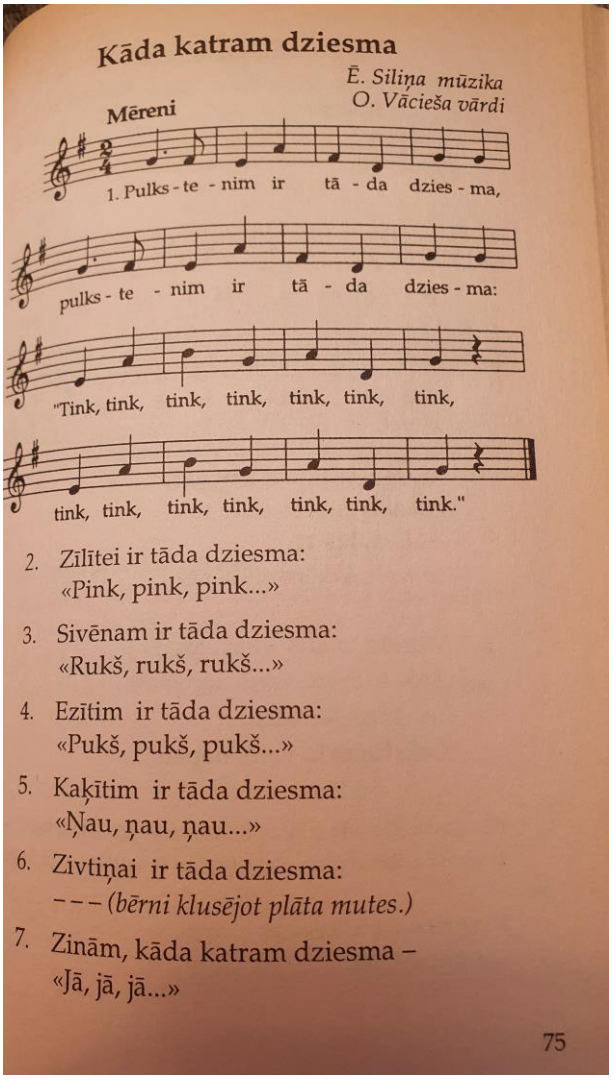

Kāda katram dziesma

Ē. Siliņa mūzika
O. Vācieša vārdi

Mēreni

1. Pulks - te - nim ir tā - da dzies - ma,
pulks - te - nim ir tā - da dzies - ma:
"Tink, tink, tink, tink, tink, tink, tink,
tink, tink, tink, tink, tink, tink, tink."

2. Zīlītei ir tāda dziesma:
«Pink, pink, pink...»
3. Sivēnam ir tāda dziesma:
«Rukš, rukš, rukš...»
4. Ezītim ir tāda dziesma:
«Pukš, pukš, pukš...»
5. Kaķītim ir tāda dziesma:
«Ņau, ņau, ņau...»
6. Zivtiņai ir tāda dziesma:
– – – *(bērni klusējot plāta mutes.)*
7. Zinām, kāda katram dziesma –
«Jā, jā, jā...»

75

(Vīksna, 2006, 75)

Piel. nr. 17

Rīta apļa dziesmiņa

B. Brice

1. 2.

Vi - si ko - pā nā - kam, jau - ku die - nu sā - kam. sā - kam. Es gri - bu zī - mēt!
La - bu rī - tu vē - lam mei - te - nēm un zē - niem. zē - niem. lī - mēt!
la - sīt!
dzie - dāt!

181

(Brice, 2018, 181)

Piel. nr. 18

Tārpiņš

Vecākajai grupai

I. Circene

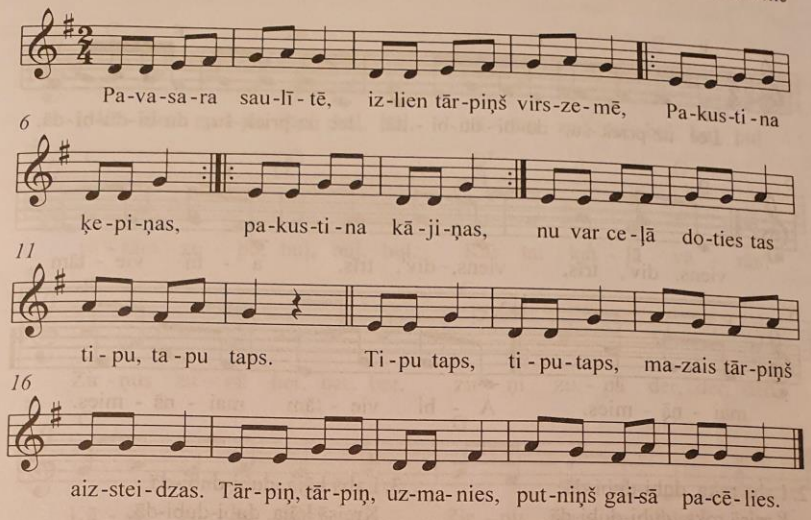

Rotaļas norise: sākumā „putniņš" ir skolotājs, bet pēc tam – kāds no bērniem. „Tārpiņu" veido, stājoties vienam aiz otra vilcieniņā. Pirmajam bērnam galvā uzvelk cepurīti vai stīpiņu ar radziņiem. Sākumā kustības rāda pieaugušais.

1.–4. taktī – dziedot skolotājs palīdz „tārpiņam" izveidoties un sakārtoties. Variants: „tārpiņš" jau ir gatavs un, skanot dziesmai, šūpojas pa labi un pa kreisi.
5.–6. taktī – vadošais bērns rāda, kā kustināt rokas, pārējie bērni kustības atkārto.
7.–8. taktī – vadošais bērns rāda, kā kustināt kājas, pārējie bērni kustības atkārto.
9.–16. taktī – rotaļas dalībnieki aiz vadošā bērna līklocī virzās pa zāli.

Tekstu „apstājies un nekusties!" – var skandēt
- tikai skolotājs;
- skolotājs kopā ar visiem bērniem;
- skolotājs ar „putniņiem";
- tikai „putniņi".

„Putniņi" lido izklaidus ap „tārpiņu", bet „tārpiņam" jāstāv nekustoties. Kad „putniņu" mūzika beidzas, tad nomaina vadošo „tārpiņa" rindā („galva" kļūst par pēdējo posmu rindā), un rotaļa atsākas.
Rotaļas apguves sākumā ir viens „tārpiņš" (kurā ir visi bērni), un viens „putniņš" – skolotājs. Kad rotaļa apgūta, vienā „tārpiņā" ir ne vairāk kā trīs bērni. „Tārpiņu", kurš kustas, „putniņš" drīkst „apēst".

239

(Brice, 2013, 20)

Piel. nr. 19

Kociņu padošanas rotaļa

B. Brice

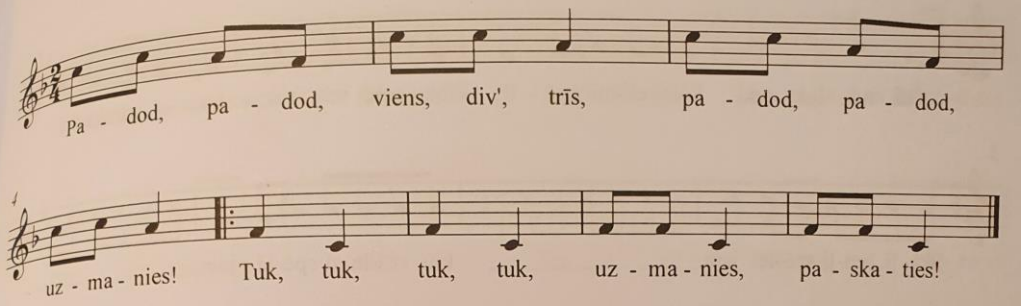

Nepieciešams: *katram rotaļniekam ritma kociņi, divi no tiem atšķirīgas krāsas, piemēram, zils un sarkans.*

Rotaļas norise.

Bērni sēž uz grīdas uz celīšiem vai sakrustotām kājām. Dziedot ritmiski viens otram pa labi padod ritma kociņu. Dziesmas II daļā kociņu tālāk nedod, bet veic ritmiskus piesitienus pa grīdu. Dziesmai izskanot, bērns, kuram bija sarkanais kociņš, kļūst par ķērāju. Rotaļu atkārtojot, kociņu padošanas virzienu maina.

193

(Brice, 2019, 193)

Piel. nr. 20

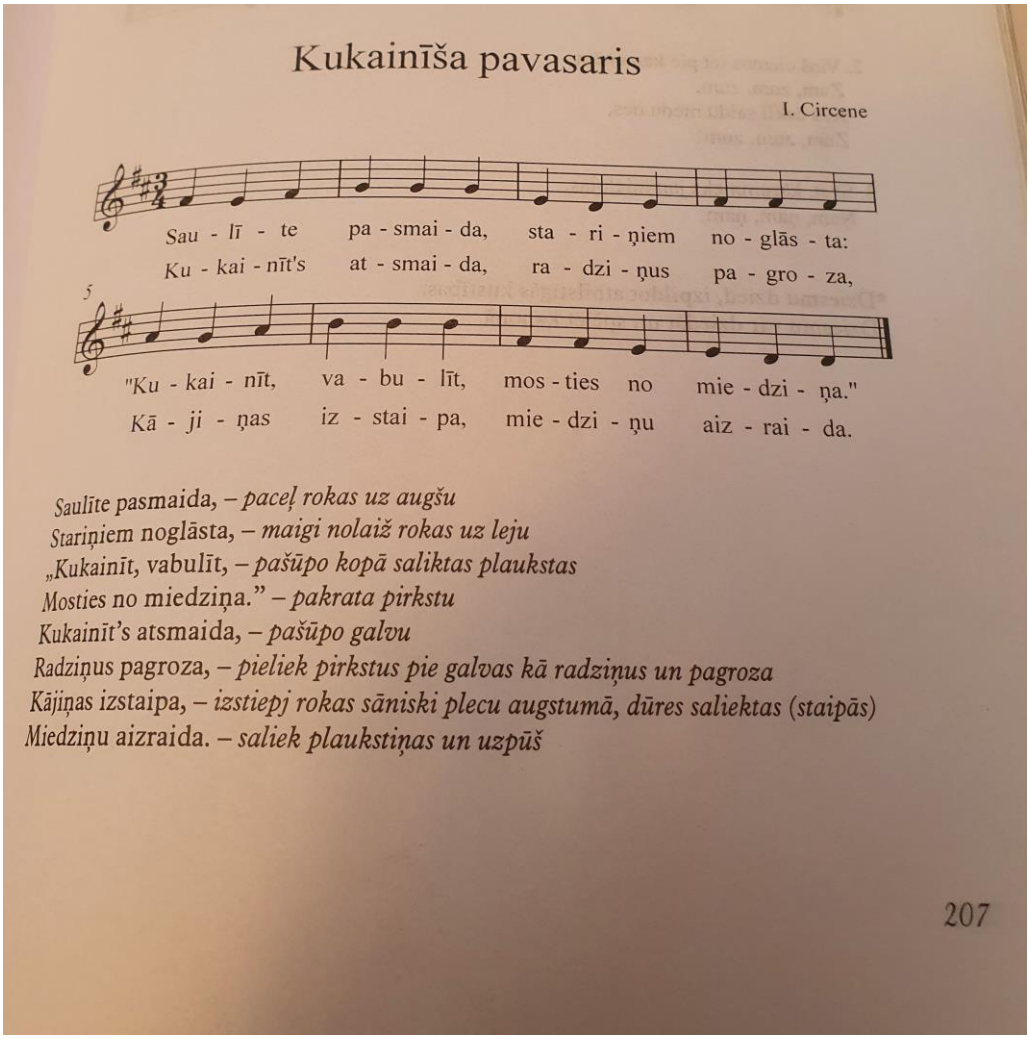

(Brice, 2013, 207)

Piel. nr. 21

Ritma rotaļa "Putnu koris"

Nepieciešams: 4-5 dažādu putnu attēli.

Rotaļas norise: bērnus sagrupē 4-5 grupās, katrai no tām savs putna attēls. Piemēram, ir šādas grupas: "zīlīte", "pūces", "stārķi", "ķīvītes", "dzeņi". Kopā ar bērniem pārrunā, kā katrs putns dzied, tam raksturīgo. Piemēram, pūces sauc: "U-ū", zīlītes- "Pink-pink", stārķi klabina, dzeņi kaļ. No šīm "putnu dziesmām" veido ritma motīvus. Ritma motīvi var tikt gan skandēti, gan dziedāti, gan plaukšķināti vai to atskaņošanai izmantoti skaņu rīki. Rotaļas gaitā "diriģents"- sākumā pedagogs, pēc tam kāds no bērniem- ar rokas mājieniem norāda, kuriem "putniem" jāsāk vai jābeidz dziedāt.

Rotaļu var spēlēt arī mūzikas pavadījumā. Šim nolūkam ieteicams izvēlēties atbilstīga rakstura CD ierakstus. (Brice, 2021, 90)

Piel. nr. 22

Skaņu pasaka

Nepieciešams: kartītes ar putnu attēliem
Norise: iepazīstas ar to, kāda katram putnam dziesma. Bērni lozē kartītes ar putnu attēliem. Klausoties pasaku, pie vārda "putni" un "balodis" katrs atskaņo sava putna dziesmu (skaņas).

Latviešu tautas pasaka [3]

Putni māca balodim ligzdu darīt

Iesākumā balodis olas dējis zemē. Bet lapsa vienreiz izēdusi olas. Par to balodis briesmīgi sūdzējies: "Puspūru olu piedēju! – tukš!"

Un tā viņš vēl šodien daudzinot. Bet nu lai turpmāk nelaimi novērstu, balodis saaicinājis citus putnus un apņemies izmācīties perēkli taisīt.

Tomēr, kas noticis? Citi putni, tikko sākuši zarus vīt kopā — balodis jau saucis: "Protu, protu!" Labi, šie aizlaidušies: kad prot, ko tur vairāk darīt!

Bet vēlāk balodis atjēdzies: neprot vis. Nu aicinājis otrreiz putnus talkā. Šie sanākuši, ievijuši atkal dažus zarus, gandrīz jau pusē būtu bijis gatavs, te balodis pulkā atkal: "Protu, protu!"

Labi, kad prot, ko tur darīt — aizlaidušies. Bet, kur nu nejēga — ne pratis, nekā. Nu aicinājis vēl trešoreiz palīgā; bet putni vairs nenākuši. Un tā baloža pērklis palicis tāds rets: kā tikko olas cauri nekrīt.

[3] https://pasakas.eu/putni-maca-balodim-ligzdu-darit

Piel. nr. 23

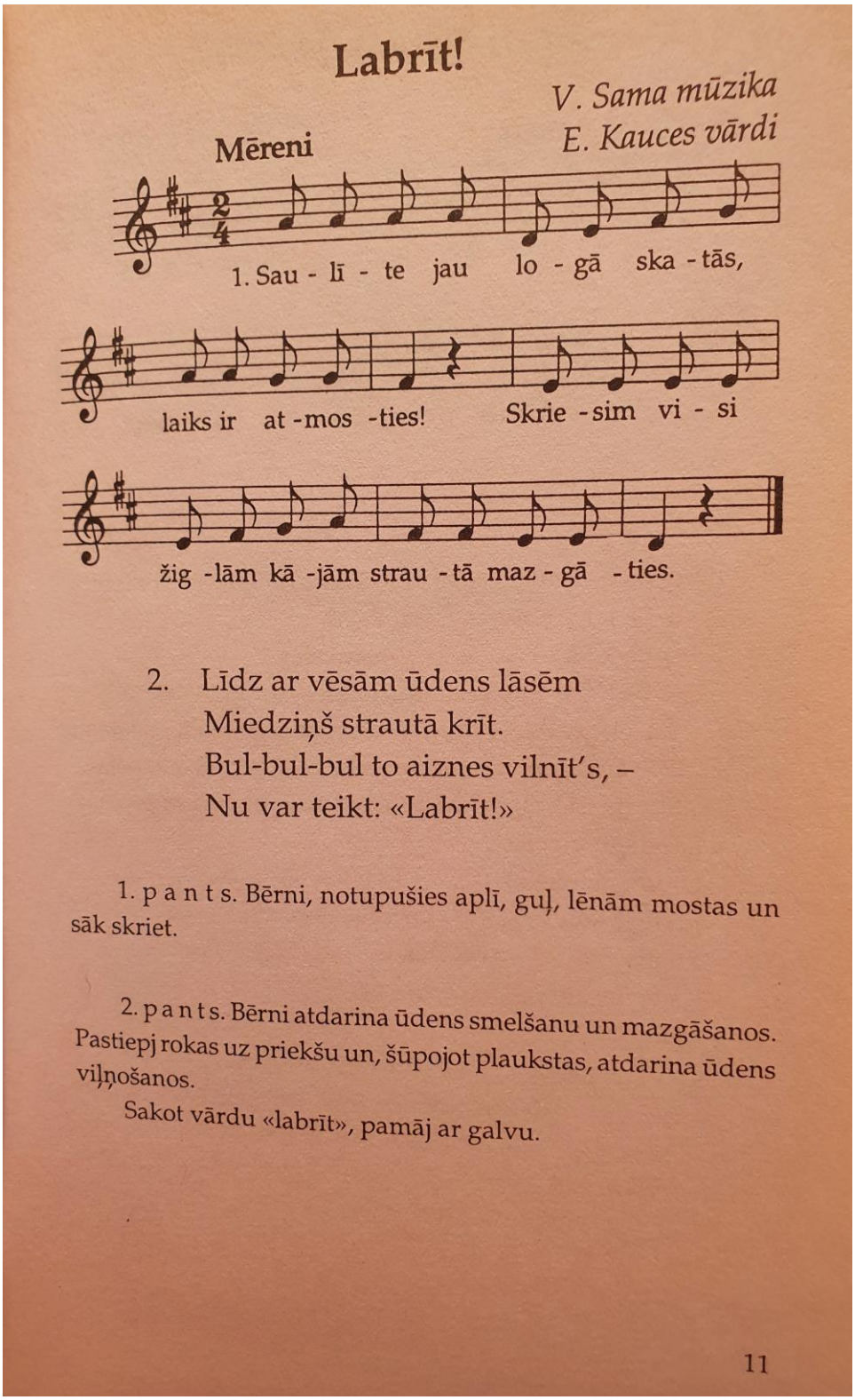

Labrīt!

V. Sama mūzika
E. Kauces vārdi

Mēreni

1. Sau - lī - te jau lo - gā ska - tās,
laiks ir at - mos - ties! Skrie - sim vi - si
žig - lām kā - jām strau - tā maz - gā - ties.

2. Līdz ar vēsām ūdens lāsēm
Miedziņš strautā krīt.
Bul-bul-bul to aiznes vilnīt's, –
Nu var teikt: «Labrīt!»

1. p a n t s. Bērni, notupušies aplī, guļ, lēnām mostas un sāk skriet.

2. p a n t s. Bērni atdarina ūdens smelšanu un mazgāšanos. Pastiepj rokas uz priekšu un, šūpojot plaukstas, atdarina ūdens viļņošanos.

Sakot vārdu «labrīt», pamāj ar galvu.

11

(Vīksna, 2006, 11)

Piel. nr. 24

Skaisti dziedi, lakstīgala

Latviešu tautasdziesma

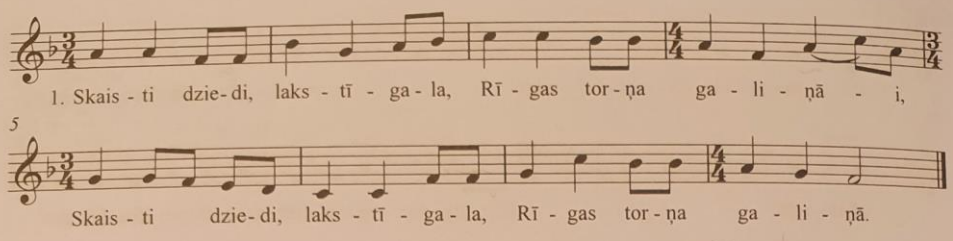

2. Es tev lūdzu, lakstīgala,
   Nāc man līdzi uz Vidzemi.

3. Nāc man līdzi uz Vidzemi,
   Dzied' ābeļu dārziņā(i).

4. Ja tu skaisti nedziedāsi,
   Apsolīšu vanagam(i).

5. Vanags tevi apēdīs
   Pa vienai spalviņai.

Rotaļas norise.
Rotaļas dalībnieki sastājas aplī, sadod rokas. Vidū ieved 4 bērnus, kuri gājiena solī virzās pa apļa iekšpusi pretējā virzienā.
1. pants – dziedot iet gājiena solī.
2. pants – visi apstājas, šūpo sadotās rokas. Vidū esošie bērni uzlūdz no ārējā apļa katrs sev partneri, šūpo sadotās rokas.
3. pants – aplī esošie dziedot iet gājiena solī. Vidū esošie pāri iet pretējā virzienā.
4. pants – vidū esošie pagriežas viens pret otru un ar rādītājpirkstu "brīdina". Aplī esošie bērni var darīt to pašu vai dejo palēciena solī pa dejas ceļu.
5. pants – vidū esošie pāri griežas palēciena solī, saķērušies elkoņos. Aplī esošie stāv, sit plaukstas.

168

(Brice, 2018, 168)

Piel. nr. 25

“Putnu orķestris”

Rotaļas dalībnieku vecums: no 5 gadiem.

Nepieciešams: skaņu rīki atbilstīgi rotaļas dalībnieku skaitam- svilpaunieki, ūdens lakstīgalas, ritma kociņi, kokiriki, metalofoni.

Rotaļas norise pa soļiem:

1. solis: bērni apgūst latviešu tautas dziesmu “Es pazinu to putniņu” [4].
2. solis: skolotājs aicina bērnus atskaņot dziesmu, spēlējot uz skaņu rīkiem. Dziesmas pirmajā daļā klavieru vai kokles pavadījumā spēlē ūdens lakstīgalas un tonāli pieskaņotus svilpauniekus. Piedziedājumā melodisko līniju spēlē metalofoni, pievienojas ritma kociņi un kokiriki.
3. solis: atskaņo dziesmu, spēlēšanu (sākumā, vidū un beigās) mijot ar dziedāšanu.

(Brice, 2017, 217)

Piel. nr. 26

“Labu rītu!”

Norise: Skandē tekstu. Ritmā pārmaiņus sasit plaukstas un uzsit ar plaukstām pa ceļgaliem.

Labu rītu, saulīte,
Labu rītu, mākonīt,
Labu rītu, labu rītu,
Mīļo tēti, māmulīt!
Labu rītu, lācīti,
Mīļo lellīt, mazulīt,
Labu rītu, labu rītu,
Apmīļošu jūs tūlīt! (Brice, 2016, 19)

[4] https://www.youtube.com/watch?v=bhU_IkZZuhw

Piel. nr. 27

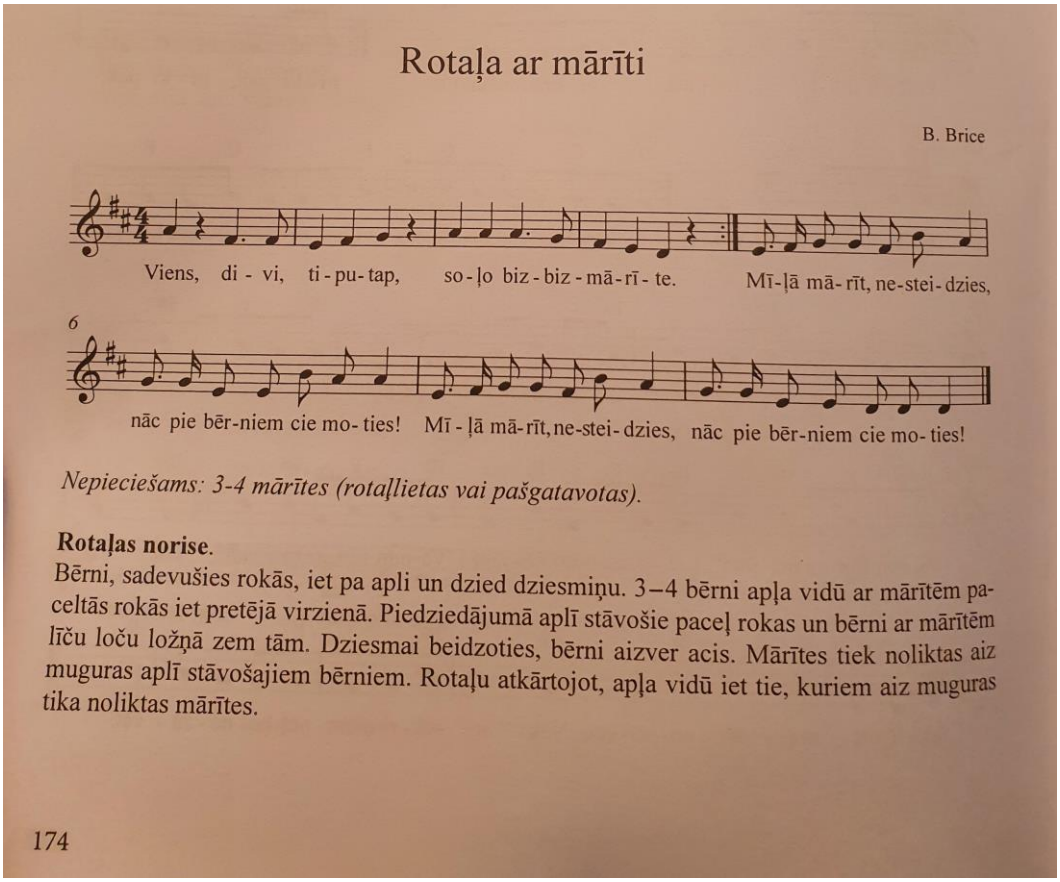

Rotaļa ar mārīti

B. Brice

Viens, di - vi, ti - pu - tap, so - ļo biz - biz - mā - rī - te. Mī - ļā mā - rīt, ne - stei - dzies,

6

nāc pie bēr - niem cie mo - ties! Mī - ļā mā - rīt, ne - stei - dzies, nāc pie bēr - niem cie mo - ties!

Nepieciešams: 3-4 mārītes (rotaļlietas vai pašgatavotas).

Rotaļas norise.
Bērni, sadevušies rokās, iet pa apli un dzied dziesmiņu. 3–4 bērni apļa vidū ar mārītēm paceltās rokās iet pretējā virzienā. Piedziedājumā aplī stāvošie paceļ rokas un bērni ar mārītēm līču loču ložņā zem tām. Dziesmai beidzoties, bērni aizver acis. Mārītes tiek noliktas aiz muguras aplī stāvošajiem bērniem. Rotaļu atkārtojot, apļa vidū iet tie, kuriem aiz muguras tika noliktas mārītes.

174

(Brice, 2018, 174)

Piel. nr. 28

Skaņu pasaka

Latviešu tautas pasaka

Odi un vilks

Reiz odi satika vilku, kurš devās uz zirgu ganībām. Odi prasa vilkam: “Kurp tad tu, pelēcīti tā lavies – slepšus un ausis pieglaudis?”

Vilks atbild: “Iešu uz ganībām, tur no zirga man branga maltīte sanāks! Es viņu nokodīšu un vareni pamielošos!”

Odi brīnīdamies saka: “Ko, vai tad tu viens pats gribi uzvarēt zirgu? Mēs reiz pieci tūkstoši saķērāmies ap vienu un tik tad nogāzām gar zemi. Tikai zirgs krizdams pusi no mūsējiem nospieda. Tevi jau viņš nosistu uzreizi, ja tu viens pats ietu!”

Vilks, to padzirdējis, pārdomāja un aizgāja citur sev maltīti meklēt.

Nepieciešams: skaņu ieraksts: E. Kivelas-Taskinenas skaņdarbs "Zirgs un odi"; skaņu rīki, kokosriekstu pusītes- zirgu pakavi, bungas, vienstīdzis ar vijoles lociņu u.c.

Pasakas dramatizācijas norise: skolotāja izteiksmīgi stāsta pasaku, izmantojot dažādus palīglīdzekļus- piemēram, skaņu ierakstu ar odu sīkšanu un vilku kaucieniem vai arī izmanto piemērotus skaņu rīkus; pēc pasakas noklausīšanās klausās E. Kivelas-taskinenas skaņdarbu "Zirgs un odi"; skolotāja rosina bērnus pasaku dramatizēt, sadala lomas: odu koris, vadošais ods, zirdziņi un vilks. Pasakas dramatizāciju veido paplašināti- iesaistot darbībā arī zirdziņu lomas atveidotājus, izdomājot, kādas skaņas un skaņu rīki uzvedumā būs nepieciešami, piemēram: kokosrieksta pusītes- zirgu pakavi, bungas, vienstīdzis ar vijoles lociņus, u.c. Vēlams, lai katra tēla darbību varētu ilustrēt ar kādu skaņu rīku.

(Brice, 2017, 228)

Piel. nr. 29

Runas rotaļa "Dundura kāzas" (fragm.) *(L. Apšeniece)*

Circeņi dziedāja,	*runas ritmā spēlē guiro*
Lapsenes dūca,	*runas ritma ilgumā divas līdz trīs reizes "spindzētāju"*
Kamenes sanēja,	*skandina duduku*
Sirseņi rūca,	*spēlē kazū*
Dancoja dunduri, piecirta kāju,	*runas ritmā pagrabina tamburīnu, tad uz "piesita kāju" ritmiski piesitieni*
Prusaki grūstījās,	*runas ritmā sit ritma kociņus*
Vaboles rājās.	*Skandina mazos šķīvīšus vai trijstūri*

Norise: dzejoli apskaņo, izmantojot mutes skaņas vai / un dažādus skaņu rīkus: guiro (circeņi), spindzētājs (lapsenes), duduku (kamenes), kazū (sirseņi), tamburīns (dunduri), ritma kociņi (prusaki), zvārgulīši vai mazie šķīvīši (vaboles).

(Brice, 2021, 62)

Piel. nr. 30

(Brice, 2018, 174)

Piel. nr. 31

Tautasdziesma **"Zirneklītis un muša"**

Zirneklītis tīklu auda	*ar pirkstiem atdarina adīšanas kustību- ritmiski*
No smildziņas uz smildziņu.	*Krusto abu roku rādītājpirkstus.*
Piesargies, mušu māte,	*veic brīdinājuma kustību ar pirkstu.*
Tev bērniņi jāsaudzē.	

(Brice, 2016, 59)

Norise: ar ritmizēšanu (tiek izmantoti 2 veidu skaņu rīki) Vienu ritmu sit skandējot par zirneklīti, otru- par mušu.

GALVOJUMS

Bakalaura darbs “Pirmsskolas trešā vecuma posma bērnu runas pilnveide muzikālajās rotaļās bilingvālos apstākļos” izstrādāts Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi un izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti.

Autors: Zanda Gailīte
(vārds, uzvārds)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Darba zinātniskais vadītājs/a: Mg. paed. Baiba Brice, 2022. gada rudens semestris
(zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

ŠIS DARBS PARAKSTĪTS AR DROŠU ELEKTRONISKO PARAKSTU UN SATUR LAIKA ZĪMOGU.